

[

GYÖKEREK

2021

Prátser András

GYÖKEREK

Prátser András

ISBN 978-615-81574-6-9

Fedélterv:

nasstep_design

Rábaközi Helytörténet-kutatók Társulata

Csorna, 2021

Non mihi, sed aliis

Az öcsém emlékére

*„A Katalin utca lakói megértették, hogy mindabból, ami életük
összetevője volt, csak pár helyszín, pár időpont és néhány epizód számított igazán,
minden más csak kitöltötte a törékeny létet, mint egy nagy útra előkészített
ládában a forgács, amely meggátolja, hogy megsérüljön a tartalom.”*

Szabó Magda: Katalin utca

GYÖKEREK

A kiadvány megjelenését támogatta:

Tartalom

Előszó	6
És Welen?	8
A vizek	20
Osl Herbord és vára	44
Római út a Rábaközben	68
A sor	80
A magyarok története	96
A hely	128
Névjegyzék	148
Színes mellékletek	160

Előszó

Ez az összeállítás egy amatőr kutató több évnyi helytörténeti vizsgálódásának eredményeit tartalmazza. Jó pár évvel ezelőtt elhatároztam, hogy minden év Luca napjára írok egy dolgozatot szülőföldem, a Kisalföld szívének, a Rábaköz déli csücskének különböző vonatkozásairól.

Az első cikkem azzal kapcsolatos, hogy szülőfalumat kifejejtették a 2012-ben jubiláló rábaközi helységek sorából. 1162-ben ugyanis négy helységet neveztek meg Farkas várszolgá szabadtó levelében¹ (ami a megye legrégibb oklevele), Kapu (Kapunár?), Vidza (Vica) Kacil (Rábakecöl) és **Welen** (Beled?) településeket. Beled kivételével mindenütt megemlékeztek az évfordulóról. Beledben miért nem – erről szól az első dolgozat. (**És Welen?**)

A lakott települések kialakulásánál lényeges volt a víz (folyóvíz) jelenléte. Ha megvizsgáljuk a Rábaköz legmagasabban fekvő csücskében lévő helységeket, mindenütt megtalálhatjuk a folyók közelségét. Ez alól csak az eltűnt Szentandrás (Endre), Felszer-Vica, Magyarfalu, Vadosfa és Edve kivételek. Ez az ellentmondás sarkallt a **Vizek** című összeállítás megírására.

Vásárosfalu történetének felkutatásakor bukkantam rá, hogy a falunak vára is volt. Ennek jártam utána az **Osl Herbord és vára** című dolgozatban.

1 Fejér, Georgia: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus II. (Buda, 1829.) 164. Itt **Vellene** néven szerepel Welen.

library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_Codex_Diplomaticus_Tom_2

DL-DF jelzet: 201635

GYÖKEREK

A környező helységek (Vág, Páli, Edve, Répceszemere) történeti leírásaiban^{2,3,4,5} nagyon sok római kori hivatkozás van. Egy, a Kisalföldben 2005. 01. 25-én megjelent cikk⁶ indított arra, hogy megvizsgáljam, milyen nyomvonalon haladt át a római hadi út a Rábaközön. Erről szól a **Római út a Rábaközben** című írásom. A témát meg is vitattam néhány szakemberrel, akik már korábban foglalkoztak a római hadi utak problematikájával.

Kissé személyes jellegűek a következő írások, **A sor, A magyarok története** és **A hely**. Az első kettőnél az indító ok az 1963-ban a szülői házunk bontásakor előkerült, 1865–69 években íródott füzet (irka)⁷, ami a volt háztulajdonosnak a padlásgerendák közt felejtett hagyatéka. Az utolsóban pedig eszmélésem történetén keresztül próbáltam bemutatni a szűkebb pátriámat.

A leírtaknál nem mellőzhettem a személyes, gyakran szubjektív megjegyzéseket sem. Így talán még közvetlenebbre sikerültek az írások, de vitatható vált a 'tudományosságuk'. Több év termését így összefogva alakult ki ez a könyvecske. Kívánom, hogy forgassák olyan szeretettel, amint azokat én megírtam.

Köszönettel tartozom Szalay Balázs barátomnak a könyv megjelentetésében nyújtott meghálálhatatlan segítségéért, továbbá Bődöcs Andrásnak, Fülöp Imrének, Gerencsér Péternek és Oross Józsefnek a cikkek szakmai ellenőrzéséért.

Győr, 2020. december 13-án, Luca napján.

Prátser András

² Németh Imre: Vág, sopronvármegyei község története, 1931

³ Horváth Győző: Páli, 2010.

⁴ Csiszár Attila: Fejezetek Edve történetéből és néprajzából, 2005

⁵ Kovács András: Fejezetek Répceszemere község történetéből, Radics László és Kovács András gyűjtése

⁶ Római kori nyomvonal a határban, Kisalföld napilap, 2005. 01. 25

⁷ Kézirat, a szerző tulajdonában

És Welen?⁸

2012-ben három rábaközi helység ünnepelte fennállásának 850. évfordulóját: Kapuvár⁹, Rábakecöl és Vica. Az évforduló kiinduló pillanata egy szabadítási oklevél ajándékozási betoldása. Alább az oklevél regesztája:

„... III. István király Farkas soproni várszolgát a várnépi kötelék alól felszabadítja, s neki azon érdemeért, melyet Kapuvár védelmében tanúsított, Kecöl és Vicza nevű birtokokban egy-egy malmot és rétet, Welen nevű birtokban pedig egy rétet és két malmot adományoz, 1162.”

Az oklevél részletének kópiája¹⁰ (annak a 9. sora)

A leglényegesebb rész (a fakszimilén látható sor) kiemelve:
„Preterea predicto (fidei) meo dedi in villa Kacil unum pratum cum uno molendino, et in villa Vidza similiter, in villa eciam Welen unum pratum cum duobus molendinis”¹¹

És ennek fordítása¹²:

⁸ Az idézetekben a kiemelések tőlem származnak. PA.

⁹ A pontosítás végett közöljük Takács Károly: „Castrum porte Bobuth” Kapuvár és Babót az Árpád korban. Arrabona – Múzeumi közlemények 2006. 44/1 munkájából: „...a Kapuvár melletti Kapu nevű (vár)alja településről a 14. század végéig egyáltalán nem történik említés”

¹⁰ archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/438. DL-DF jelzet 201635

¹¹ Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus II. Budae, 1829. 164. javított szövege. Kritikai kiadás. Bp. 1923. 34

library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_arpadhazi_1kotet_1fuzet

¹² Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében, Sopron, 1964. 21-22. Összeállította dr. Horváth Zoltán

*„...azonkívül a fent említett **hívemnek ajándékoztunk Kecöl (Kacil) faluban egy rétet malommal, hasonlóképpen Vica (Vidza) faluban, (Welen) faluban is egy rétet két malommal**”*

S végül az oklevél keletkezésének időpontja:

*„Ezt az oklevelet az Úr megtestesülésének **1162. esztendejében írták.**”*

Az eredeti latin nyelvű oklevél adatközlőjének, Nagy Imrének a megjegyzése:

*„Függő pecséttel, mely még ismertetve nincsen; eredetije Sopron sz. kir. város levéltárában; az oklevelet már Schwartner Introductio in Rem. Dipl. 337. I. és Fejér György II. 164. I. közzétették, de több eltéréssel; vármegyénkről az eddig ismert eredetiek közül ezen **legrégibb oklevelet**, lehetőleg híven, újabban közölni szükségesnek tartottam.”¹³*

Gondolatok az oklevéllel kapcsolatban

Már első ránézésre felvetődik a kérdés, a negyedik helységet, bizonyos Welen falut miért nem emlegetik napjaink híreiben. Talán elsodorta a történelem ezt a települést, feledésbe merült?

A kérdés már csak azért is érdekes, mert a Tudományos Gyűjteményben¹⁴ nem kisebb személyiség, mint Horvát István „A’ Magyar Diplomatica Recensiojának készítője, a Széchényi országos Könyv Tár Őrzője” (igazgatója) a fent bemutatott oklevélnek a Schwartner féle kiadását bírálva már 1819-ben a következőképp fogalmaz:

*„...az első V – helyébe Vidza (ma Vicza), a’ második V – helyébe **Welen** (ma **Beled**) neveket kell tenni...”*

A Welen névvel megjelölt települést tehát már akkor Beleddel azonosította Horvát István. Ez a település napjainkban már város, a harmadik a Rábaközben.

¹³ Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár első kötet 1156-1411 Sopron, 1889. 3,

¹⁴ Horvát István: Matini Schwartner: Diplomatika, Buda, 1802. művének bírálata. Tudományos Gyűjtemény 1819. X. 91

A forráskritika

Érdemes a dolgok mélyére nézni, mert így talán igazolhatóvá válik a helynév körüli *bizonytalankodás*, amit még elhallgatásnak is nevezhetünk. Az egyik forrásunk ugyanis egyenesen így fogalmaz:

„Az ... oklevélben előforduló Welen falut nem tudom milyen alapon azonosítják Beleddel, holott Velem Vas megyében fekszik és az itt említett két malom a Gyöngyös vizén járt.”¹⁵

Ezt a véleményt egy osztrák történelmi munka (Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg) recenziójában fogalmazta meg Házi Jenő¹⁶, aki nem kisebb személyiség, mint a Soproni Levéltár nyugalmazott igazgatója. Ő rengeteget tett a megyei középkori oklevéltár gondozása, publikálása terén.

Az 1162. évi oklevelet bemutató egy, szintén Házi Jenő által jegyzett másik kiadványban¹⁷ szintén ismertetésre kerül az oklevél regesztája, hivatkozással Nagy Imre közlésére, de **megjegyzés már nincs** a tartalmához fűzve.

Házi Jenő véleménye, nézetem szerint, nem kis szerepet játszott a Welen helynév kutatásának **mellőzésében**.

Egy másik forrás elfogadja a Welen = Beled nevek megfeleltetését és más szempontból keresi a megoldást az eltérés megmagyarázására. Itt egy kicsit hosszabb idézet következik, hogy az indoklást világosabbá tehessük¹⁸:

„...Több mint 800 évvel ezelőtt, 1162-ben érkezett meg Sopronba III. István királynak az a latin nyelvű oklevele, amellyel Farkas várszolgát ("hominem in Supruniensis castri manentem"), a soproni királyi vár katonáját a várnépi kötelék alól (a civili iugo)

¹⁵ Házi Jenő: Az Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg című kiadvány ismertetése. Magyar Történelmi Társulat: Századok. 1957. 464

¹⁶ Házi Jenő emlékszáma Soproni Szemle 2012. évi decemberi száma

¹⁷ Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész, 1. kötet, Oklevelek 1162-től 1406-ig. Sopron, 1921.

¹⁸ Mollay Károly: Többszervezés a középkori Sopronban, Soproni Szemle 1967. XXI. évfolyam 3. szám 205

felszabadítja, azaz nemesi sorba emeli, neki a Sopron vármegyei Kecölön és Vicán egy-egy rétet, egy-egy malmot, Welen faluban pedig rétet és két malmot adományoz hűséges szolgálataiért (contra infideles illos, qui castrum illud, quod vulgariter Copuu dicitur, compugnare volebant, (azaz) „azon pártütők ellen, akik a várat, amelyet magyarul Kapunak neveznek, el akarták foglalni”. Az oklevélből az is kiderül, hogy Farkas Kapuvárt megtartotta a király hűségén, majd felkereste a királyt, jelentve neki ellenfeleinek hűtlenségét.

...A soproni városi levéltárnak ez a legrégibb oklevele oklevéltani, nyelv- és írástörténeti szempontból is figyelemre méltó. Ez az első III. Istvánnak azon 10 oklevele közül, amelyet Bicen (cseh 'Vince') nevű nótáriusa ún. használati írással (nota) fogalmazott („per notarium Bicenium scribi ... precipimus”), ennek íródeákjai pedig még ún. könyvírással (scriptura) ugyan, de a fogalmazványból átvett, a használati írásra jellemző számos rövidítéssel tisztáztak le. Ezzel kezdődik a használati írás térhódítása, amelyet III. Béla 1181. évi rendelete gyorsít meg a magánjogi ügyletek kötelező írásba foglalásáról, majd az 1231. évi aranybulla 21. pontja a káptalanok és konventek hiteleshelyi működésének elismeréséről, azaz a gyakorlati írásbeliség kiterjesztéséről.¹⁹

...Bár 1162-ben még szokásban volt, hogy az oklevélnyerő fél a királyi kancelláriába benyújtotta az oklevél fogalmazványát, s a királyi nótárius ezt alakította át. Bizonyos, hogy Farkas várszolgá nem tudott sem írni, sem olvasni, az adományozás körülményei sem valószínűsítik, hogy valakivel elkészítettett fogalmazványt nyújtott volna be. Farkas szerepe az oklevél létrejötténél nyilván csak Kapuvár védelmének az elbeszélésére, az adománnyal kapcsolatos ómagyar nevek bemondására szorítkozott. A Farkas nevet (Forcos) korábbi forrásokból is ismerjük, de ez az oklevél őrizte meg Kapuvár és vele

¹⁹ Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 1923, 101., 104–8, 110, 116–7, 120

török eredetű „kapu” szavunk, továbbá Rábakecöl (Kacil), Vica (Vidza) és az eddig ismeretlen Welen, azaz Beled nevének legrégibb adatát.

A forrás Welen faluval kapcsolatban a Vica és Rábakecöl közt fekvő Beled falura gondol, bár ezt közelebbről nem indokolja meg. Valóban mind a három falu Kapuvárhoz tartozott, birtoktörténeti szempontból csak ez a megoldás jöhet számításba.

E magyarázat hangtörténeti nehézségeit csak úgy lehet áthidalni, ha feltesszük, hogy a bemondott magyar Beleden locativust („in villa ... Welen”) a királyi kancelláriában bajor nyelvjárású írnok szabályos hanghelyettesítéssel weledn > wele’n alakban fogta fel és jegyezte le. A bajorban ugyanis már ekkor sem volt bilabiális zöngés szájjárhang (b). Ezért ezt a magyar hangot a bajor hangképzésben szabályosan vagy bilabiális zöngés réshanggal (w) vagy bilabiális zöngétlen zárhanggal (p) helyettesítették. A Welen alakváltozat a Beleden locativus alkalmi átvétele a királyi kancelláriában, Beled későbbi állandó német népies neve a másik hanghelyettesítési lehetőséget mutatja.²⁰ Az alkalmi Welen és az állandó Bicen névalakok magyarázata alapján szempontokat kapunk a királyi kancellária személyzetének nyelvismereteire, az egész oklevéllel pedig Sopron és Kapu várak 1162. évi helyzetére nézve.

Sőt ez az oklevél tartalmazza Sopron nevére és várára vonatkozó legrégibb hazai írásbeli adatot is („in Supruniensis castrum”).

Eddig az idézet, amelynek hivatkozásait is az eredeti közlés szerint adjuk. Tartalma értékes adatokkal szolgál a helyi és országos 12. századi körülményekről.

²⁰ Sopron Vármegyei Oklevéltár. II, 262: „predicta possessio Pelden in predicto comitatu Soproniensi habita, ... alia possessio Beled nuncupata, que in theutonico similiter Pelden vocaretur”

Összefoglalva:

Íme három vélemény és az a tény, hogy a jubilálók közül 2012-ben kihagyták Beledet. Kellene találni valami fogódzót, hogy legalább sejtthessük hol az igazság.

Mollai Károly elemzésében sajnos figyelmen kívül hagyta, hogy az oklevél keletkezésekor (1162) még nem lehetett a Kis-Rába partján Beled nevű helység. Ezt az alábbiakkal bizonyítjuk:

Elsőként álljon itt egy idézet abból az **1230**-ból származó oklevélből, amelyet Beled első okleveles említésének tartanak²¹.

„...Item in villa, quae vulgo Belud nuncupatur, dedi quatuor molendina, quorum trium fructum ad praesens percipit Ecclesia.”

*„Item Belud Comes dedit terram in villa **Percel** ad vnum aratrum, in Belud vero vnum molendinum.”*

„Item Herbortus dedit vnum molendinum in Belud.”

„...Thomas duo molendina in villa Belud;”

*„Datum anno ab incarnatione Domini **MCCXXX**. Amen.”²²*

Vegyük észre, hogy ez az oklevél többek közt azt bizonyítja, hogy ezt a lakott települést 1230-ban már Beludnek (azaz Belednek) nevezték.

A fenti ajándékozásról Drinóczy György²³ is megemlékezik a *Beled* címszó alatt:

*„1230. Oschl Herbord a Csornai Prépostságnak itt egy, gróf Oschl négy, Tamás grófnak fia két malom kereket ajándékoztak 's gróf Beled is egyet 's így **Beledben** a Csornai prépostságnak nyolcz malom kereke volt, most pedig csak egy van”.*

²¹ 1230. Comes Osl, et fratres eius, nonnullas villas et molendina donant monasterio de Chorna.

²² Ex Originali membrana Camerali Coll. Széchény. T. I. 362 Donationales has sequentibus exscript Heuenesi.

²³ Drinóczy György: Böngészet Sopron megye ismérétehez (1830–1847). Kézirat, Csorna 428

Menjünk kicsit vissza az időben! Vegyünk egy régebbi oklevélből, Osl comes Vicára vonatkozó örökbevallásából²⁴ egy részletet:

*„...Paulo filio Fechyr, Andrea filio Forcos jobagionibus castri Supruniensis, presentibus, nec eisdem populis contradicentibus, sed potius asserentibus quod cum by populi essent filii jobagionuii predicti castri terram suam libere et nulla prohibicione interveniente venderé possint. Terra vero prescripta, hec habet loca metarum, ab oriente, ubi conterminatur terre **Wodos** et **Klary**, est meta a meridiana parte, conjungitur terre eiusdem **O**, empte a **Jacza** et **Mogd**, ab occidentali ubi tendit ad **Stagnum** quod vulgariter dicitur **Balvanus**, est meta, a septentrione ubi conterminatur terre **Fortunad**, est meta.”*

*„Anno incarnationis **m cc xx vii**”²⁵*

A fordítás helyett olvassuk Nagy Imrének az oklevélhez fűzött megállapításait:

„Kívül ugyanazon írás, csakhogy nagyobb betűkkel: „Carta Osl, filii Osl Comitis, Rescriptum.” – Iróhártya, hátlacon pecsét nyomai. – Az eredeti az Ostffyok levéltárában Ostfi-Asszonyfán.

Íme egyike azon első adatoknak arra, hogy az Oslók – kiktől a Vicayak származtak – mi módon jutottak a Vicayaknak nevet adó, Vicza helység birtokába. – Utóbb IV-ik Béla király azt még 5 ekényi földterülettel szaporitá, melyet 1238-ban kelt okmány szerint Béla király nevezett Osl gróf testvére Belydtől származott fiuknak adományozott. (Az eredeti adománylevel a Vicayak levéltárában, közli Fejér Cod. Dipl. Tom. VII. 1. lap. 261.)

Ezen 1238-ki okmány szerint az adomány tárgyát képező birtokon Belud gróf (comes) fiainak már lakházuk és templomuk volt, s így bizonyosan az Osl gróf által Belud gróf fiainak átengedett s fennebb általam közlött okmány szerint a Vicza falubeli

²⁴ A győri káptalan előtti örökbevallás Vicza helységbeli birtokról. 1227.

²⁵ Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius I. Győr, 1865.

várjobbágyságtól, valamint Jaczától és Mogdtól vett földterület kéretett fel IV-ik Béla királytól Belud fiai által adományképpen.

Az okmányunkban megnevezett idősb Osl gróf, eddigelé okmányilag első kitudhatott őse a jelenleg is virágzó Viczay és Ostffy családoknak, úgy a már kihalt Kanisay családnak. Ugyanis Beludtól nevezett idősb Osl fiától a Viczayak, Belud testvérétől ifjabb Osl gróftól, illetőleg ennek Tamás fiától a Kanisayak, Osl fiától pedig az Ostffyak származnak.

Érdekeseke a Vicza falubeli várjobbágyság magyar hangzású nevei. – András, ez azon Farkas nevű várjobbágynak fia lehetett, kinek III-ik István király 1162-ben (például) Viczán egy rétet és két malmot ajándékozott. (Lásd Fejér C. D. Tom. II. lap 164.)

Az eladott földbirtokokkal határos helységek közt a keletről fekvő „Vodos” a mai Vados falu, „Klárý” alatt a mai Páli határ érthető, – délről jelenleg Beled határos Viczával; – **Beled azonban még nem említetik okmányunkban, mint délről határos, hanem csak azon földterület, melyet Osl gróf Jacza- és Mogdtól vásárlott, s ez lesz azon Beled nevű pusztá, mely későbbben 1238-ban IV-ik Béla adománylevelében említetik.**

Őseink pogány vallására emlékeztető „Stagnum Balvanus” alatt a mai kis Rába egyik ága értendő; a másik ág „Lusa” nevezet alatt volt ismeretes, mint ez egy XV-ik századbóli okmányban határozottan és világosan említetik; – ezen Balvanus Fejérben is Cod. D. Tom. 2. lap 332. egy 1233-ban kelt okmányban előfordul.”²⁶

Ennek alapján szögezzük le, hogy **az 1162-es oklevél keletkezésekor nem lehetett még Beled (Belud) nevű helység a Kis-Rába partján**, hisz még 1227-ben sem volt ott, ahol a Farkasnak adományozott malmok és a rét is feküdt. Ekkor pedig azt kell feltételeznünk, hogy az oklevél megfogalmazói valószínű **valós helységnevet** rögzítettek, azaz **Beled** (vagy az e hely közelében lévő lakott hely) **12. századi neve Welen volt.**

²⁶ Fejér Cod. Dipl. Tom. IV. 1. 200—1

A következőkben a falu nevének korábbi előfordulásairól próbálunk tájékozódni. Ehhez nézzünk egy másik idézetet ugyancsak Nagy Imrétől:

*„Az, hogy minő alakuláson ment át a honfoglalás után hazánk azon vidéke a határszélen, a Fertő nyugoti és déli oldalán, melyből utóbb a mai Sopron vármegye kikerekedett, szorosan véve kitűzött tárgyamhoz nem tartozik ugyan, néhány szóval azonban azt fölemlíteni szükségesnek tartom, hogy ezen területnek őseink által való megszállásáról történetünkben csak azt tudjuk, hogy a határra örökök a besenyők küldettek; nem tartom valószínűnek, hogy a honfoglaláskor őseink megtelepedési helyül azonnal a mai Sopron vármegyét is kiszemelték volna, valószínűbb az, hogy ezen meghódolt vidéken az előbbi lakosok uraikkal együtt megmaradtak; nincs is annak nyoma, hogy a honfoglalás után következett régibb századok folyamán a magyar nemzetségek közül egyik vagy másik alattvalóival együtt a Fertő vidékén telepedett volna le s így magyarázhatjuk meg, hogy a Horvát István (lásd fenn a 6. oldalon) által is **nem magyarnak tartott Osl vagy Ost nemzetség beköltözéséről sem krónikáink sem okleveleink nem emlékeznek**; lesz talán alkalmam ezen nemzetség történetét és származási rendjét megírni, addig is azon meggyőződésemet fejezem ki, hogy **ezen nemzetség is egyike azoknak, mely őseink beköltözésekor meghódolt és birtokait megtartotta, mely birtokok egy része a Sopronon felüli vidéken terült el, a többi pedig a mai Rábaközben; ilyen lehetett a Gatal nemzetség is, mely a Lajta hegy körül tartotta meg birtokát.**”²⁷*

Ebből arra lehet következtetni, hogy az eredetileg határőrizetet ellátó besenyő Osl nemzetség a Fertő mellékéről terjeszkedett (vándorolt?) később a Rábaközbe, ahol talán Osl helységtől (aminek neve a család neve) haladt a dinasztia birtokszerzéseivel dél felé.

Valószínű korábban is követték a hagyományt, hogy a családban a vezetők nevével különböztették meg a birtokolt helységeket. Így történhetett meg, hogy a Beled településnév már a

²⁷ Szopori Nagy Imre: A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. Turul, 1883-17

11. században feltűnik a leírásokban. Ennek bizonyítására álljon itt egy idézet a Tudományos Gyűjteményből!²⁸

„Az alatt ... már egy harmadik 15000 főből álló Sereg jelent meg az Országnak határain, melyet Gottschalk Lotharingiában és Német országban öszve szedett és mostan személyesen a' Szent földnek megszabadítására vezetett. Ezen Seregnek Mosony és Szent Mártoni Hegye között nyugvó helyek adattak és megengedte Kálmán, hogy a' szükséges élelem és úti szereket magának az Ország népétől megvásárolhassa.”

Miután azonban a keresztések loptak és raboltak,

*„...Kálmán, hogy Országát ezen kelemetlen vendégektől megszabadíthassa, egynémely szomszéd Vármegyének fegyver népét felhívta, és körül vétetvén a' keresztéseket **Beled** mellett, nem messzi Szent Mártontól, késtelen el takarodásra szorgalmazta.”*

Miért citáltam a fenti szöveget? Hát a Beled név említése miatt. Tudva lévő, hogy a fenti esemény Kálmán uralkodásának kezdetén, 1096 nyarán-őszén játszódott le.

Ekkor már volt egy Beled nevű hely a Fertőtől keletre, Moson város (a mai Mosonmagyaróvár) közelében. Valószínű az Osl család már akkor ott rendelkezett birtokokkal.

De lássuk Stessel József helytörténeti értekezését²⁹, amely erre a régi Beledre, s annak eltűntére is rávilágít:

„Egy 1379-iki határjárás szerint ... Pótfalva határa délről Szentgyörgy birtokától, mely alatt Macskád rejlik, kiindulván, tőle keletre Beled (Belyd, Welind) feküdt, s északnak haladva az Egelgrund (ma Edelgrund) völgyét érinté, azután nyugatnak áthajolva a Fertőig ment, a hol a Pótfalu és Beled közti választó vonal végződött; egy 1324-iki s egy másik 1379-iki határleírás szerint pedig a mai Mönchhofen déli határrészét alkotó Tenefalvának (Vogeldorf), mely nevét egykori birtokosától Tene várjobbágytól kapta, Beled nyugaton nem volt szomszédja, s így ha Beled Pótfalvával egyesült volna, ma

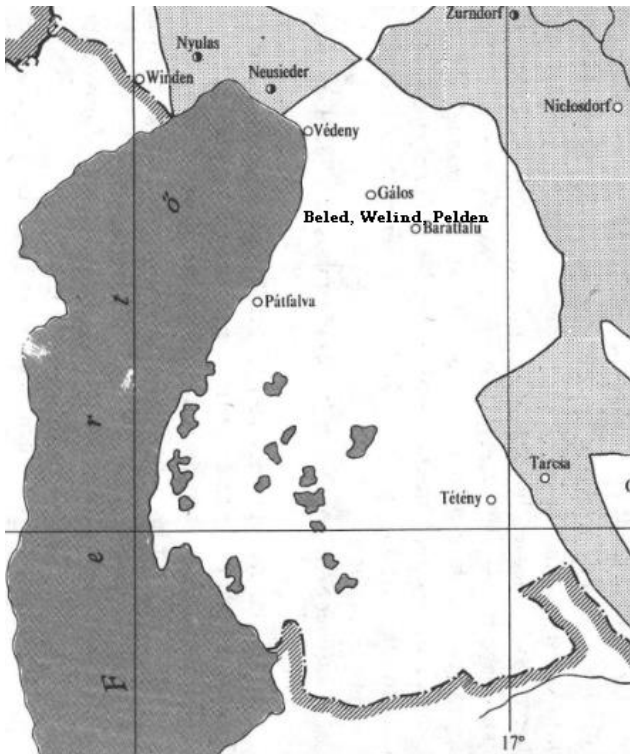
²⁸ Strázsay János: A' Kereszt-Vitézek, Magyar Országban. Tudományos Gyűjtemény 1823. XI. kötet, 77-78

²⁹ Stessel József: Régi föld- és vízrajzi adatok. Századok. 1904. III. füzet, 255

GYÖKEREK

Pótfalva és Mönchhofen (Barátfalva) közvetlen szomszédok lennének; de mivel ma Gálos fekszik a két utóbbi közt, s másrészt a Pótfalva és régi Beled közti határvonalon fekvő Egelgrund nevét a mai Pótfalu és Gálos határvonalát érintő Edelgrund tartja fenn: nem lehet kételkedni benne, hogy a régi Beled teljesen Gálos határához csatoltatott.”

A leírt helység valószínűsíthető helye a fent leírtak szerint, térképen ábrázolva:

A Fertő melletti falu neve az idők folyamán megváltozott. A hangtani név-variánsokat (amelyek keletkezésének okairól már

korábban idéztük Mollai Károly nyelvi fejtegetését³⁰) a térképen is feltüntettünk.

Így enyészett tehát el a keresztesek ellen vívott csata helyszíne, az első Beled nevű helység a Fertőtől keletre.

A források és azok feldolgozásai alapján azt a **következtetést** vonhatjuk le, hogy az Osl családban meglévő hagyomány szerint már 1096-ban létezett egy Beled nevű falu a Fertő partján. A Kis-Rába partján azonban csak 1227 után jelent meg ilyen nevű helység.

A korábbi oklevelekben valószínű a Welen falunév pedig azért nem fordul elő, mert kívül esett az ott hivatkozott területeken, esetleg *a folyó másik partján* volt. Az úrfelvételeken a régi folyómedrek tanulmányozása azt sejteti, hogy a Kis-Rába medre valamikor keletebbre volt a mainál. (Ezzel a Vizek című fejezetben bővebben is foglalkozunk.)

Mindezen tényanyag alapján azt hiszem, hogy Belednek **vissza kell követelnie** méltó helyét a megye legrégebbi oklevelében leírtak szerint Sopron, Kapu(vár), Vica és (Rába)kecöl mellé a legősibb felemlített Sopron megyei helységek közé. A falu neve az oklevél keletkezésekor ugyan még nem Beled volt, de az adományozott malmok és a rét a mai Beled területére esett.

³⁰ Lásd a 12. oldalon

A vizek

Mint ráérő nyugdíjas, pár éve már foglalkoztam a szülőfalunk-környéki vízfolyásokkal. A Kis-Rába partján születtem, s emiatt is különös vonzódásom alakult ki a beledi és a környékbeli folyóvizekhez. Valamikor 2010 tájékán ráakadtam az alábbi blogbejegyzésre³¹, ami felettébb elgondolkodtatott:

„Úgy néz be, hogy a Rábaköz nyugati felének vízrajza a középkorban gazdagabb lehetett, mint a mai napon, ezek összefüggthettek a Kis-Rábával, és mesterséges árkolásuk kérdése is napirendre kerülhet. Az oklevelek szerint a Kis-Rába nem csupán egyetlen ággal rendelkezett, hanem hárommal, de ezek közül valamelyik vagy valamelyikek nem fattyúágot jelenthettek, hanem magának a Kis-Rábának a régi elnevezését. Három név jön számításba a Kis-Rába medrének (vagy medreinek) régi neveként: Lusa, Bálványos, Ásvány.

Egy 1227-es oklevél Oslí comes vicai birtokát úgy határolja körbe, hogy attól keletre Wodos (Vadosfa) és Klary (Hans Wagner olvasatában: Ylarrii, amely Nagy Imre szerint Pálit takarja) földje fekszik, délről a fentebb mondott Osl birtokai, északra Fortunad földje, nyugatról pedig egy mindközönségesen Bálványosnak mondott víz (ab occidentali... stagnum, quod wlgariter dicitur Balvanus). Ezek szerint Bálványos Vicától nyugatra van. 1231-ben András, fia Mihály soproni várjobbágyok kázméri, avagyis kisfaludi földjénél említik, délről malom található, és Mihályival határos, onnét pedig nem messze fekszik a Bálványosnak nevezett folyó (fluuium, nomine Balanus). Ebből az okiratból az derül ki, hogy a Bálványos Vica mellett Mihálytól délre is megtalálható, és hogy nem stagnum, hanem folyóvíz.

³¹ P.mester: Mi volt a Kis-Rába régi neve? Minden Kapuvár nevű blog 2009. 08. 21.

1233-ban pedig két folyót is említene, a Bálványos mellett a Lusát is, amelyek ezek szerint nem lehettek azonosak egymással.

Ebben Mihályitól keletre fekvő és Izsáknak adományozott Pethlend földjétől induló határjárás kapcsán említik a két vizet, ahol a birtokhatár a délre fekvő Vicáig halad, onnét keresztezi a Lusának mondott folyót, ahonnan átszeli azt a vizet, melyet Bálványosnak mondanak (fluuium nomine Lusa, quo transitio procedit ad quamdam aqua, cui nomen Baluanus), és egy Pálinak nevezett malomról is megemlékeznek (videlicet Baluanus prenominationum sub molendino, quod vocatur molendinum Pauli). Mihályinál és Vicánál immár két, és bizonyára egymáshoz igen közel futó folyóról értesülünk, de ezek közül egyik sem lehet azonos az itt vélhetőleg a Répcét jelentő Rabychával, mivel a bejárás szerint az a Bálványos folyótól nyugatra fekszik.

1280-ban újból találkozhatni a Lusával, amikor is Vica falu közelében két malmot hajt (in Lusa duo molendina proxima villa Viccha vocata), amiket Herbort fia Herbort a csornai monostornak adományoz.

Legközelebb egy 1426-os levélben bukkannak fel, de ekkor már, mint a gonoszok, hárman vannak, a Lusa és Bálványos mellett megjelenik egy Ásvány nevű folyó is. Ekkor a határjárás délről indulván a Lusa mellett nyugatra tart, ahol előbb Bálványos, majd Ásvány medrét metszi. Ebből az a következtetés szűrhető le, hogy a legnyugatabbra eső folyó az Ásvány, a legkeletibb pedig a Lusa, mivel azonban egyik ezek kis területre szorulnak össze, valószínűleg egymás közvetlen szomszédságában folyhattak.

1429-ben a csornai konvent bizonyáglevelé arra ad hírt, hogy a Mihályi és Linkóhát (Linkohath) birtokok határában lévő Bálványos és Lusa vize malmokat hajt (super fluuiis Rabe, alio nomine Balvanus et Lusa). Ez utóbbi támpontul is szolgál, hiszen egyértelműen megnevezi, hogy a Bálványos és a Lusa a Kis-Rába ágait képezik, alio, azaz másképpen Rábának mondják.

Nehéz azonosítani ezeket a neveket, mindenesetre megjegyezném, hogy a 18. századi katonai térképen jól látható, hogy Kisfaludnál a Kis-Rába három részre ágazik. A főág északnyugat felé

tart, kiszakad azonban belőle egy nyugat felé tartó vízfolyás, amely újra kettéágazik és egymással párhuzamosan a Répce felé elterülő Iharosi-erdő felé tartanak, majd újból összefolynak.

Ez ugyanakkor nem magyarázza meg a Vicánál említett folyóág kiindulási pontját, hiszen Vica Kisfaludtól délre fekszik, de még Mihályit sem érinti. A térképek ábrázolt ágak tehát nem felelnek meg a 13-14. századi leírásoknak.

Takács Károly így magyarázza: „Mivel a Lusa és a Bálványos név a 15. század elején a két Rábára vonatkozott, s minthogy a Rábát korábban Rábcának nevezték, ebből arra következtethetünk, hogy már a 13. században (legalább) két Rábca nevű folyó folyt itt észak felé, amelyeket más néven Lusának és Bálványosnak hívtak. Így válik érthetővé az a tény, hogy Vicát, Mihályit és Kisfaludot néha a Rábca, néha pedig a Lusa és a Bálványos mellett találjuk”.

Takács Károly pontosította P. mester megállapításait. Alább közöljük magánleveléből a szükséges kiegészítést:

„A középkorban a Rába folyó Nick alatt több ágra oszlott, ezen folyóágak csak emberi beavatkozás révén kaphattak vízutánpótlást és maguk a folyómedrek is részben vagy egészben mesterséges eredetűek (a jövőben ez régészeti vizsgálattal eldönthető lesz!). A mai Kis-Rába mente azért érdekes, mert itt egymás közelében több Rába mellékágot (Kis) Rábát említenek az írott források.

Az Árpád-korban (a 14. századig) ezeket az ágakat Rábcának (Rabcha, Rabycha) nevezték, túl azon, hogy mindegyiknek megvolt a saját külön elnevezése (ld.: Lusa, Bálványos, az Ásványra nincs Árpád-kori adat). A Rábca elnevezést könnyen megérthetjük, hiszen a szó gyakorlatilag Kis-Rábát jelent (Rába + szlávós kicsinyítő képző). Az Árpád-korban nemcsak a Kis-Rábákat, hanem a Répcét, no és persze a mai Rábcát is Rábcának, Rabicának nevezték. Idézett cikkemben azt próbálom bizonyítani, hogy e két utóbbi folyó az akkor Rábcának nevezett Kis-Rábákról kapta a nevét, mivel mindkettő a Kis-Rábákon keresztül a Rábából kapta a vizét vagy annak egy részét (a Répce a Sebes-éren keresztül kapott Rába vizet, amit a középkorban még

Ásválynak neveztek – ez a meder nem azonos az északabbra említett Ásvánnyal!).

Elődeink tehát ezeket a folyókat vízrajzilag összetartozónak tekintették!”

P. mester blogbejegyzésének folytatása:

„Baranyai Lenke a Bálványos-Rába, a Linkó-ér és a Keszeg-ér elnevezéseket megfelelteti egymással, ez azonban topográfiailag sehogy nem állja meg a helyét, tekintettel arra, hogy a Keszeg-ér sem Vicánál, sem Mihályinál, sem pedig Kisfaludnál nem folyik.

A Lusával kapcsolatban egy másik javaslattal él, miszerint a Kis-Rába több részre szakadását mesterséges malomcsatornának veszi, és erre egy 1815-ös térképet hoz, amely Vica és Beled között a Rábán egy fattyúágot ábrázol. Eszerint a Lusa mesterségesen alkotott árok lenne a Raits-malom (korábban Burits-malom) megfelelő vízellátása céljából, az elképzelés azonban ott szenved csorbát, hogy az ág a térkép szerint hamarosan visszatér a főágba, így nem magyarázza meg, miért szólnak a kútfők Mihályi környezetében a Lusáról.

Az 1247. évi vicai oklevél, melyben egyebek mellett arról van szó, hogy a csornai egyház malma mellett magasan felpartolt töltések és csatornák állnak, azt az üzenetet hordozzák, hogy a középkorban mesterségesen árkolással is elterelhették a Kis-Rába vizét.

Mindazonáltal a folyóágak, melyeknek nevei is értelmezés után kiáltanak, jelzik, a Rábaköz a középkorban sokkal gazdagabb volt folyókban a mainál, ami árvízvédelmi intézkedéseket is igényelt, s ez jól látható a vicai malom esetében.”

A fenti blogbejegyzéshez megjegyzést írtam. Álljon itt ez is³²:

„Stessel József írja a Századok 1904. évfolyama 244–245. oldalán (Régi föld- és vízrajzi adatok), hogy >>a LUSA és BÁLVÁNYOS, a Kis-Rába két ága. Lusa már 1280-ban előfordul Vicza falu szomszédságában. 1426-ban Mihályi, Kisfalud s a Kanizsaiak birtokai

³² -i 2011.03.09-i. komment, Minden Kapuvár, 2009.08.21.

közt teljesített határjárás megindult a déli részen a Rába ága Lusa mellett, s nyugatnak tartva, a Rába másik ágát a Bálványost, és harmadik ágát, az Ásvánt is átszelte.<<

Majd így folytatja: >>1429-ben olvassuk, hogy Mihályi és Linkóhát határában a Bálványos és Lusa vizein (super fluviis utriusque Rabé, alio nomine Balvanus et Lusa) malmok vannak.

Minthogy 1231-ben Kázmér területe (ma Kisfalud és Mihályi határában) körüljáratván, az oklevél csak a Bálványost, de Lusát nem említi határhelyül: azt kell hinnünk, hogy a Lusa még a mai Mihályi határában egyesült a Bálványossal.<<

Néhány mondattal később:

>>Ha az 1227-ben kelt oklevelet tekintetbe vesszük, a hol Vicza határában a Kis-Rába jobb partján leírt területről az mondatik, hogy keletről stagnum Balvanus a határa, itt alapos a kétségünk, hogy az »ab orientale« helyes lenne, mert a keleti és déli határt már előbb úgy is leírta az oklevél, s így nem is volt szükséges, tehát nem is valószínű, hogy a keleti vonalra megint visszatért legyen; hanem Bálványos talán a nyugati pont volt, mely után jött az északon fekvő Fortunád.

És ha itt a Bálványos névvel az oklevél mégis a Rába főntebb említett ágát akarta volna jelezni, akkor ismét egy másik nehézség áll utunkban: meg kellene határozni, hogy hol szakadt kétfelé a Kis-Rába, vagyis hol keletkezett a két ág?

E kérdés megoldását azonban a mai állapot segítségével megkísérteni hasztalan törekvés lévén, csakis olyan egykorú, eddig még napfényre nem került adatokból lehetne a valóságot megismernünk, melyek a Rába vízkörére vonatkozva, a XIII-ik század tényleges állapotát legalább főbb vonásaiban ismertetnék meg velünk.<<

A felderítés itt megfeneklett.

Ki kell azonban vizsgálatainkat a Répcére is terjesztenünk, mert a Rába-Répcé-Rábca nevek használatában felfedezhető némi bizonytalanság.

Olvassuk tovább Stesselt:

>>Kézai krónikája szerint Henrik német császár serege 1044-ben Magyarországra ütvén, »midőn Babóton át akart vonulni, a vizek

miatt nem lehetett; a magyarok tehát, kik a császárral és Péter királlyal valának, a császár seregét fölvezeték a Répcze (Rebche) folyó mellett, s egész éjjel lovagolva, napkeltekor mind a két folyón könnyű gázlón átkelének.»

A Budai krónika ez alkalomra vonatkozólag Rábcha alakban írja a folyót, de bár a régi időkben a Répcze és Kis-Rába neveket összetévesztették is, azért mégis azt hiszem, a Répczét értette.

Minthogy a sereg a Répcze balpartján vízfolyás ellen egész éjjel lovagolt, a tizennégy kilométernyi utat hajnalig Czirákig és Viczáig könnyen megtehetette, s ott a Répczét, illetőleg a Kis-Rábát átgázolhatta ugyan, de hátra volt a Nagy-Rába, melynek vizei az árpási révnél újra nagy akadályt képeztek .

Fölmerülhet tehát az a kérdés is, vajjon a Kézai két folyója alatt nem lehetne-e a Répczét és Nagy-Rábát érteni? mert erőltetett éjjeli lovaglással a huszonöt kilométernyi úton a sereg talán Répcze-Szemeréig is eljuthatott, a hol a Répczét átlépve, a Rábatoroknál azután magát a Nagy-Rábát is átgázolhatta volna, úgy, hogy ennek a folyónak jobb partján minden további nagyobb akadály nélkül könnyebben eljuthatott volna Ménfőig, a hol a csata színhelye volt.<<

Eljutottunk tehát minden gond forrásához, a Rábatorokhoz. Itt ered ugyanis a Kis-Rába. De csak a Kis-Rába?

Ha régebbi térképeket megnézünk (amelyek az Arcanum Adatbázis Kft. jóvoltából már a neten is vizsgálhatók, mind az Arcanum (arcanum.hu), mind a Soproni Levéltári adatokat tartalmazó honlapon (www3.arcanum.hu/sopron), a Rábatorok és környékének elemzése arra enged következtetni, hogy Nick, Rábakecöl térségében több vízfolyás is kiszakadt az Öreg-Rábából. Ezek közül ma a Kis-Rába és a Keszeg-ér maradt meg.

A Kis-Rába kiszakadása után a Nagy-Rábát gáttal kellően felduzzasztották, hogy a Kis-Rábába több víz jusson. A folyó állandó vízhozama biztosította kezdetben a kapuvári (akkor még kapui) vár védelmét képező várárok jó vízellátását, később a rajta lévő számos malom egyenletes működését.

*Fordítsuk érdeklődésünket először a Keszeg-ér felé. Vajon mi az oka annak, hogy Rábakecölnél **Barnak** a neve, Vásárosfalu és Beled*

környékén ezt a vízfolyást **Linkónak** hívják, egyébként pedig hivatalosan ez a **Keszeg-ér**? Érdekességképp megemlítiük, hogy a második katonai felmérés térképén mind a három folyónév szerepel. (A német anyanyelvű térképész a Keszeg nevet Készeknek érthette és úgy is rögzítette.)

A fentebb idézett forrásokból kiderül az is, hogy Linkóhát nevű helység pedig Mihályi, Vica és Vadosfa határában van. Ez csak úgy lehet, ha a Linkó valamikor Vadosfa és Mihályi közt folyt, s a Keszeg-ér valahol másutt.

Van is egy térkép (Soproni Levéltár Sm_T 47 jelű térképe) Páli határáról, amit, ha megfelelően betájolunk, láthatjuk, hogy a Keszeg ér valahonnan Edve felől „lép be” a páli erdőbe. Mi következik ebből? Az, hogy a Linkó még Páli előtt északnak fordult, s a Kis-Rábával „párhuzamosan” folyt a Hanság irányába, a Keszeg-ér pedig egy másik vízfolyás volt.

Így juthatott el – például – a Linkó Vadosfa határába, ahol valamikor malmo(ka)t is hajtott.

Hogy nem egy a valóságtól elrugaszkodott feltételezésről van szó, nézzük meg a 2. katonai felmérés térképét! Világosan feltüntették rajta az akkor már kiszáradt folyómedret.

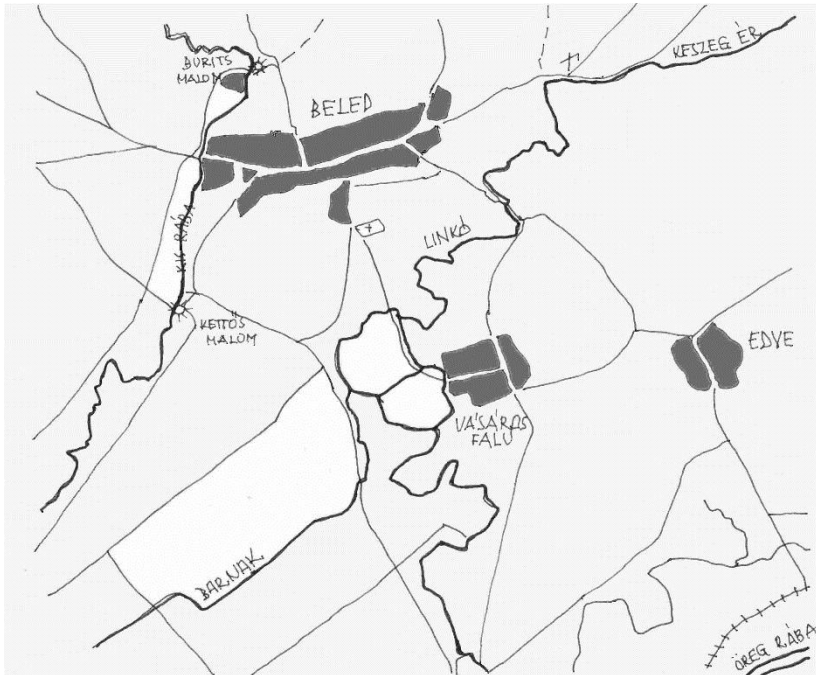
S még egy érdekes térkép, az Sm_T 39-es jelű, ugyanabból a soproni gyűjteményből. Mihályi határában a kiszáradt Linkó medrét ábrázolták félre nem érthető módon.

No, akkor már fellelmezhetünk, mert a három folyómederből kettőt már meg is találtunk.”

GYÖKEREK

Az eltelt időszakban annyi kiegészítő adat vált előttem ismertté a vízfolyásokról, hogy 2013 év Luca napjára ezt a témát terveztem ismét 'körüljárni'.

A fenti állítás bizonyítékául itt a három különböző névvel illetett vízfolyás, a Linkó egy 1830 körüli térképen:

Barnak, Linkó, Keszeg-ér

Azt mondják, hogy a vizek városa Győr. Itt folyik a Kis-Dunába a Rábca és a Rába. Igen ám, de hol is erednek ezek a folyók? A Dunába torkolló vizek legtöbbször az Öreg-Rába a forrása. Az eredetüket pedig a Kisalföld Rábaköz nevű „szigetének” délnyugati csücskéből veszik.

Leegyszerűsítve – a jobbról Gyirmót előtt „beoldalgó” Marcallal és a bal oldalon a Hanságot tápláló Répcével és az Ikvával nem számolva, – egyszerűen azt mondhatjuk, hogy Győrött egyesül mindaz, ami Nick és Rábakecöl környékén elágazott.

Sümei Mihály egy, a Rábáról írt tanulmányában³³ vetette papírra:

„A hazánkat ábrázoló legrégebbi térképeken a Rába Vasvártól északra egyenes vonalazású, vagyis úgy tűnik, hogy Nicknél nem kanyarodik el Szany irányába, hanem egyenest Kapuvárnak csap. Az adatok azt bizonyítják, hogy a Rába kb. a 16. század végéig nem a mai medrében folyt, hanem Nicktől Beled, Kapuvár és Oslí érintésével torkolt a Hanságba... A mai állapot csak a 240-250 évvel ezelőtt végrehajtott szabályozás következménye.

1763-ban a Rába a mai medrében folyt, de Nick és Beled között a folyóból három ág szakadt ki. Ezek tisztán észak-déli irányban Kapuvár felé folytatódnak, körülveszik a várat, majd Oslí felé haladnak tova. Ezek szerint a folyónak a mai ágba terelése valószínűleg 1650 és 1700 között történt...

A morfológiai érvek ... a Kis-Rába természetes származása mellett szólnak.”

Ma is gazdag vizekben ez a táj, régebben azonban még változatosabb képet mutathatott ez a vidék. A jelen megismeréséhez elengedhetetlen dolog a régebbi állapotok vizsgálata. Éppen ezért egy kalandos utazásra hívjuk az olvasókat a múltba.

Kezdjük a legkézenfekvőbbel, az őrfelvételek tanulmányozásával. A múlt feltárásában, ugyanis a régi folyómedrek felett a növényzet és a talaj elszíneződése segít nekünk. Különösen a vegetáció éledésekor, tavasszal, más a növényzet fejlődése, emiatt a színe is, mint a bolygatatlan altalajon.

Az őrfelvételeken látható, hogy valamikor olyan helyeken is volt folyómeder, ahol napjainkban ez már nincs így. S ez nem csak a Kis-Rába szabályozásakor levágott kanyarulatok esetében figyelhető meg, hanem a mezőkön, a megművelt területeken is. Ez különösen igaz a Beled, Vica, Vadosfa és Mihályi által befoglalt területre.

³³ Sümei Mihály: A Rába 1883. évi árvízének 120. évfordulóján. Hidrológiai Közöny 2003. 83. évfolyam 6. szám, 380

Ez a körülmény fantáziálásra ad okot. De a fantáziáláson túl van-e valamilyen bizonyíték arra, hogy Vica, Vadosfa és Mihályi között régen valóban folyómedrek voltak?

Vizsgálódásainkat folytassuk a múlt írásos emlékeinél, az okleveleknél.

Sopron megye legrégebb, 1162-ben kelt oklevelében (amelyben Farkas kapu[vár]i várszolgát juttatta birtokokhoz a hatalom), már találkozunk **Vidza (Vica)** és **Welen (Beled)** helységekben megnevezett (vízi)malmokkal, amelyek egyértelműen a folyóvíz jelenlétére utalnak ebben a térségben. Amint ezt a mai napig tudjuk, tapasztalhattuk még néhány évtizeddel ezelőtt is, a Kis-Rábán Beled és Vica határában voltak vízimalmok. Joggal tételezhetjük fel tehát, hogy az oklevél ezekről, vagyis az ezek helyén(?) lévő ősi malmokról szól.

Kicsit későbbi oklevelekben azonban már nem csak a Kis-Rábán lévő malmokról szólnak, hanem a Bálványoson és a Lusán is említenek ilyen szerkezeteket. Közmegegyezésre az ősi Bálványos a mai Linkó, vagy Keszeg ér. A szintén régi Lusa azonban ismeretlen vízfolyás.

Tudott dolog, hogy a középkorban a malmok királyi fennhatóság alatt állottak, a királyi tulajdon részei voltak. Azok sorsáról, meglétéről, adományozásáról a legfelsőbb szinten rendelkeztek. Talán emiatt is maradtak fenn az ezzel kapcsolatos írásos emlékek, amelyek most, a múlt kutatásakor, hasznos segítségünkre vannak.

De kutakodjunk tovább! Ha végig megyünk a Vica és Vadosfa közötti közúton, Vadosfa határában megláthatjuk (a valamikori Bálványos) a régi Linkó beszántva is rendkívül nagy és mély mederszakaszait. Azt, hogy ez a Linkó (vagy a Bálványos) volt valamikor, a térképek és az oklevelek bizonyítják.

Meg kell még említeni, hogy valamikor Vica és Vadosfa között egy, a török időkben elenyészett település is volt: **Felszer-Vica**.

Egy, Mihályi-Vica-Vadosfa közti területen található, szintén elhagyott és megsemmisült **Linkóhát** településről is olvashatunk az

GYÖKEREK

oklevelekben, sőt Linkóháti nevet viselő Osl leszármazott neve is felbukkan e régi iratokban.

Hogy még bonyolultabb legyen a dolog, meg kell említenünk az elenyészett Szentandrás (Endrét) is, amelynek a 12. században már kőtemploma is volt. Szentandrás Vicától északra, Mihályitól délre volt megtalálható.

A fenti települések jelenléte (hivatkozva a bevezetőben a vízfolyások és a települések szimbiózisáról írottakra) feltételezi folyóvíz jelenlétét a térségben. Ez csak úgy lehetséges, ha a Linkó (Bálványos), a névadó, valamikor a 12-15. században még nem Páli felé folyt, mint manapság, hanem a beledi határban, a régi páli út mellett a Huszár kútnál észak felé vette az irányt, s Vadosfa határát érintve a mihályi erdőn át torkollott a Hanságba.

Ezt bizonyítja egy 1809-ben, a mihályi erdő felosztásáról készült térkép is. Ezen a „Dumeta Linko Nominata” azaz „a Linkó nevű bozotos” név a folyó régi medrét jelöli.

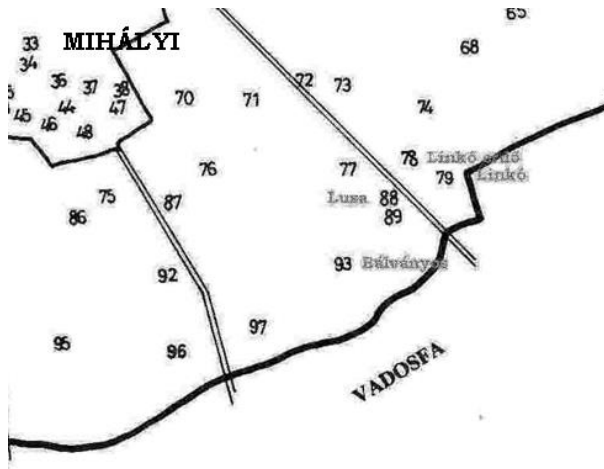

A mihályi erdő térképe 1809-ből³⁴

³⁴ maps.hungaricana.hu/MegyeiTerkep/3503. Jelzet Sm_T 39

GYÖKEREK

A Mihályi határában gyűjtött földrajzi (dűlő) nevek is azt igazolják, hogy itt folyt valamikor a Linkó, a Bálványos és a Lusa³⁵:

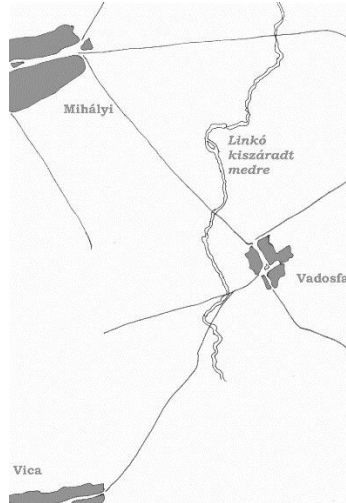
Mihályi határa

(A tárgyunkhoz kapcsolódó neveket beírtuk a térképre a jelölő számok mellé.)

A fentieknél még egyértelműbb bizonyítékkal szolgál az 1821-1861 körül készült térkép is, amelyről készített vázlatot mutat a következő ábra. A térképen megjelölték a kiszáradt folyómedret, mint fontos tereptárgyat.

³⁵ A kapuvári járás községeiben lévő földrajzi nevek. Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Győr, 1988.

GYÖKEREK

Miután sikerült bizonyítani a Linkó régi medrének helyzetét, (az 1426-os oklevélhez visszatérve) egy kérdés azonban még megválaszolatlan maradt:

Hol folyt az Ásvány folyó és a Lusa?

°Az **Ásvány** maga, a Kis-Rábának a Kettős malomtól induló, a Vica melletti szakasza lehetett, talán Mihályiig,

°a **Lusa** pedig a Kis-Rábát köthette össze a Linkóval (Bálványossal).

A merész megállapításomat a következőkkel támasztom alá:

Nagyapám, aki 1879-ben született, 10-12 éves korában őrző gyerek volt Beledben a Kányavárosban. Nagyapám szülői háza a falu Fő utcájának derekán volt. Elmondása szerint, amikor ő kigyalogolt naponta a rokon gazdához, tapasztalta, hogy a falu Fő utcáján is folyt a Kis-Rába vize. A ma élők emlékezetében ez a vízfolyás már csak a rendezett, az aszfaltút melletti Árok, ez azonban a 19. században még az útszélen összevívó csatorna(?) volt a sáros főútca mellett. A vízfolyás valahol a mai és akkori beledi Rába hídtól (vámszedő hely

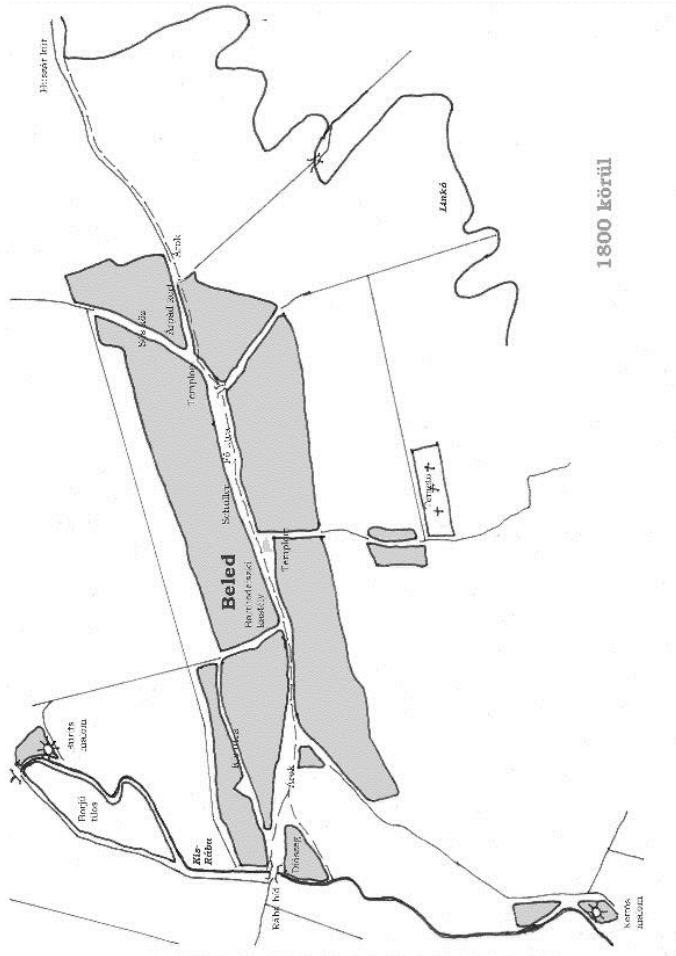
volt) délre, a Diószeg környékén szakadt ki a Kis-Rábából, s csak feltételezni lehet, hogy a falu mostani dereka táján észak felé fordult, s Vica falut ketté vágva tartott a régi Linkó felé. Ebből az is következik, hogy Vicát és Felszer-Vicát a Lusa folyómedre választotta el, és talán ezen lehetett az a malom, ami a csornai prépostságnak történő adományozás tárgyát képezte.

A már elhunyt öregek mesélték, hogy amikor a Rába kiöntött, a beledi góztéglagyár környékéről a Malom utca (észak)-nyugati oldalán folyt végig a víz. Ezzel magyarázható, hogy a falunak ezt a részét a 20. század elejéig nem is építették be. Ez az 1856-os kataszteri térképen figyelhető meg. Ez a kiáradó vízfolyam, valószínű, nem tért vissza a Rába medrébe, hanem „lapnak” elindulva végigfolyt a Fő utcán, s valahol a mai Barthodeiszky kastély és a Schuller vendéglő tájékán északi irányban elhagyta a falut. Tán még emlékezett egy régi folyómederre, aminek nyomai az úrfelvételen és a légi felvételeken ma is sejthetők.

Még az sem zárható ki, hogy a vadvíz végig folyt a falun egészen az Árpád kertig, s ott fordult észak, azaz Vica felé. Ezt látszik alátámasztani a Páli úton (Rákóczi utca) és a Sós közben (Árpád utca) lakó öregek tapasztalata, ami szerint az Árpád kert környékén nagyon jó minőségű öntés talaj van, amit például virágföldnek ajánlott használni.

A légifelvételeket tanulmányozva elég jól végig követhetők egy valaha-volt vízfolyás nyomai egészen Kisfalud keleti határáig. Ez a vízfolyás lehetett a Lusa, amely Mihályitól keletre már a Linkót (Bálványost) is magába fogadta.

GYÖKEREK

Beled fontosabb helynevei

A beledi főutcán végig folyó Árok szabályozott, de természetes vízfolyásként – a 20. században – „átszelte” a falut, s a határban a Huszár kútnál ömlött be a Keszeg-érbe. Ez is bizonyítja, hogy a terep

a falunál a Linkó felé lejt. Ezt a térképre felrajzolt magassági pontok is egyértelműen mutatják (Harmadik katonai felmérés³⁶).

Természetesen ezek a feltételezések a „délibábos régészkedés” kategóriájába tartoznak, hisz csak a szájhagyományon alapszanak, azonban ott cseng az ember fülében az örök igazság: „Nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél.”

Elemezzük Vadosfától nyugatra és délnyugatra a Földmérési Intézet légi felvételét! Némi vizsgálódás után megtaláljuk a 2. katonai felmérés térképén berajzolt Linkó (korábban Bálványos) medrének nyomait. Tőle nyugatra egy másik folyómeder is fel-fel tűnik, amely a Rajts (valaha Burits) malomnál kiszakadva a mai Kis-Rába medréből, Vicán a templomot és a temetőt nyugatról megkerülve a mezőn át Vadosfától északra a régi Linkóba torkollik.

A határleírások alapján ez lehetett a **Lusa**.

A következő térkép egy rekonstrukciós kísérlet a valamikori és mai folyómedrek elhelyezkedéséről.

³⁶ mapire.eu/hu/map/thirdsurvey7500

GYÖKEREK

Az Ásvány, a Lusa és a Bálványos (Linkó) régi medre Rekonstrukció

2019-es betoldás:

Mint már említettük, Beledben a Kettős malomtól északra – a 2. katonai felmérés térképe és az 1856-os kataszteri térkép szerint – a Fő utcáig nem volt a terület beépítve. Ennek oka a terület gyakori elöntése lehetett, ami a Kis-Rába magas vízállása, az árvizek esetén fordult elő.

Hasonlóan szóba került már, hogy az 1890-es években a szemtanuk szerint a Fő utcán (ma Rákóczi utca) csordogált végig a Kis-Rába vize.

A légi felvételeken (ld. pl. maps.google.com) láthatóak vízfolyás-nyomok Beled és Vica között is, a Barthodeiszky kastélytól és a Schuller vendéglőtől kiindulón Vica határáig.

Mindez összességében arra enged következtetni, hogy talán nem is, vagy nem csak a Burits (Rajts) malomtól szakadt ki a Kis-

Rábából a Lusa, hanem már a Kettős malomtól is volt egy folyóág, ami a Malom utcától nyugatra, majd a falu főutcáján át folyt Vica felé.

Az **Ásvány** pedig valószínű a Lusa kiszakadása után a régi Burits, majd Rajts malomnál nyugatnak, majd északnak forduló, a mai Kis-Rába meder lehetett. Ez egy vélhetően kiásott (innen az Ásvány név) folyómeder. Hogy mikor készült, ki készítette s mi célból, ez további kutatást igényel.

Figyelembe veendő Sümegi Mihály azon véleménye is, hogy *„A morfológiai érvek ... a Kis-Rába természetes származása mellett szólnak.”* Hogy ez a teljes folyószakaszra vonatkozik-e, nem tudhatjuk.

Kanyarulat a Burits (Rajts) malomnál.

Befejezésül engedtessek meg még egy apróságról szólnom. Személyes jellegű, de a tárgyhoz tartozik.

Valamikor – amint erről fontos iratok is tanúskodnak – nagy jelentősége volt a malmok „vízellátásának”. Én Beledben, a Kányavárosban születtem, a Rajts, (nevezték régebben Buricsnak, Buritsnak is, amely elnevezés vélhetően a molnár jellemző „boríts” felszólításából keletkezett) malom közelében. Egyébként a Rajtsékat megelőző tulajdonos Horváth vezetéknevű volt.

Nagy örömömről szolgált, amikor dr. Baranyai Lenke könyvének³⁷ mellékletében azt a Rába kanyarulatot véltem felfedezni, ami holtágként a mi kertünk végében Öntés (mert gyakran 'kiöntött' a Rába) néven volt megtalálható. A beazonosításban a malom megnevezése segített. Ami zavart, az a másik – a szerző által fattyú ágnak nevezett – folyómeder volt, amit sehogy sem tudtam beazonosítani.

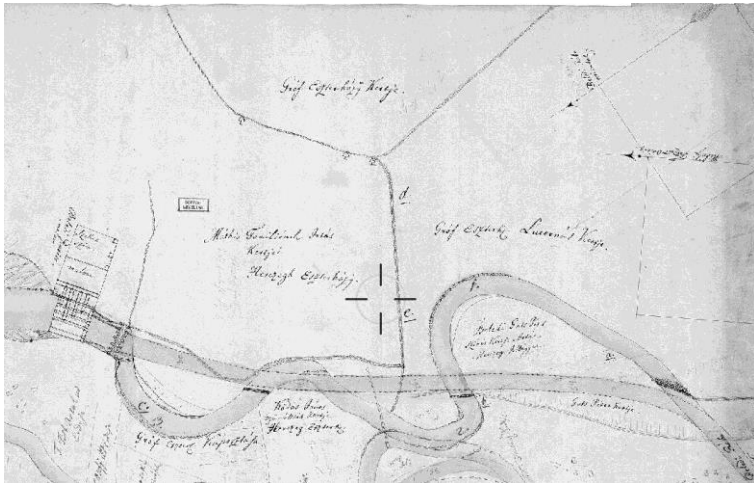
³⁷ Baranyai Lenke: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez, Sopron 2000.

GYÖKEREK

Ekkor megjelentek az interneten a Soproni Levéltár kéziratos térképei digitális feldolgozásban. Megtaláltam köztük a nevezett könyvben közreadott térképet is³⁸, csak színes kivitelben. Erről kiderült, hogy itt két folyószakasz vázlata van egy lapra felrajzolva, az egyik (a beledi) feketével, a másik (a mihályi) pirossal. Ezt az észrevételt támasztja alá a két, a térképen eltérő irányú, észak jel és a Beledi Rába felirat is a térkép jobb alsó sarkában.

A közzétett kéziratos térképek között még további vázlatrajz is ábrázolja ugyanezt a folyószakaszt. Ezekből egyértelműen következik, hogy két különböző helyszínről van szó. Azért, hogy ezt a tényt kellően illusztráljam, közlöm az eredeti kéziratos térképeket, s a kapcsolatos későbbi kataszteres megfelelőjüket 1865-ből, majd a kertünk kataszteri térképét 1960-ból:

1. Jelzet: Sm_T 31³⁹ – a nevezett könyvben megtalálható térkép eredetijének kópiája:

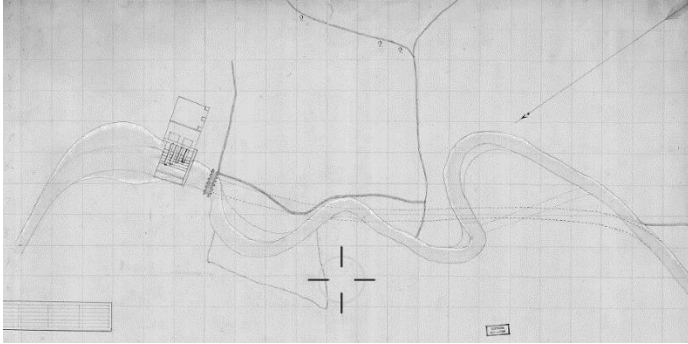

³⁸ maps.hungaricana.hu/MegyeiTerkepek. Jelzetek: Sm_T 31, Sm_T 33

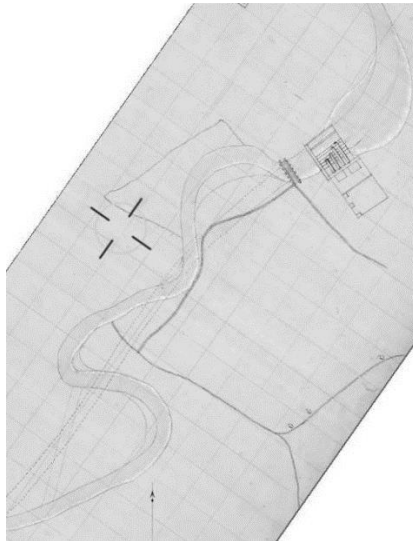
³⁹ maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/3495

GYÖKEREK

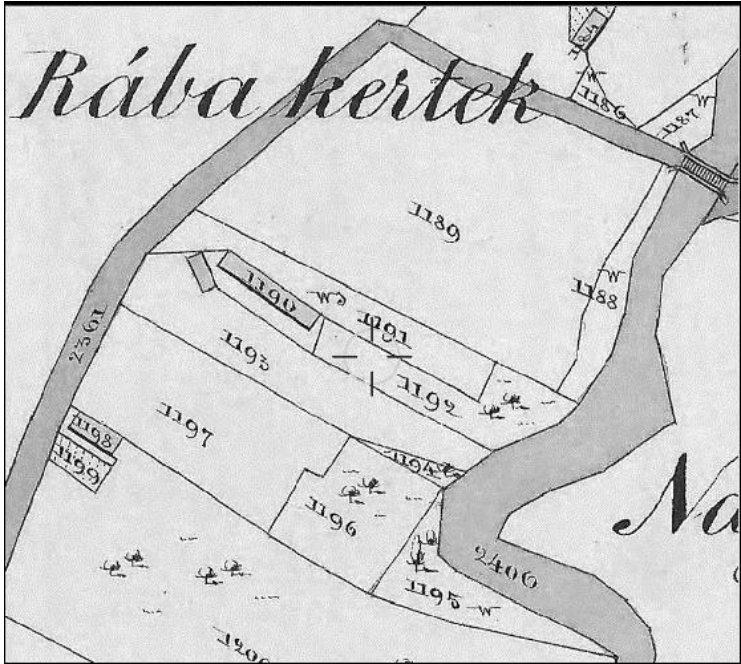
- 2.** Jelzet: Sm_T 33⁴⁰ – ami rádöbbsentett, hogy az előbbi térkép két folyószakasz ábrázolásának „összeházasításából” keletkezett:

- 3.** Ugyanaz betájolva észak felé, hogy a kataszteri térképhez hasonlítható legyen:

⁴⁰ maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/3497

4. S az 1865-ös kataszteri térkép megfelelő részlete.⁴¹

Látható, hogy a kanyarulat még megvolt. Csak az 1930-as években történt meg az átvágása, amikor a Rajts malomban a vízi kerekeket turbinákra cserélték le.

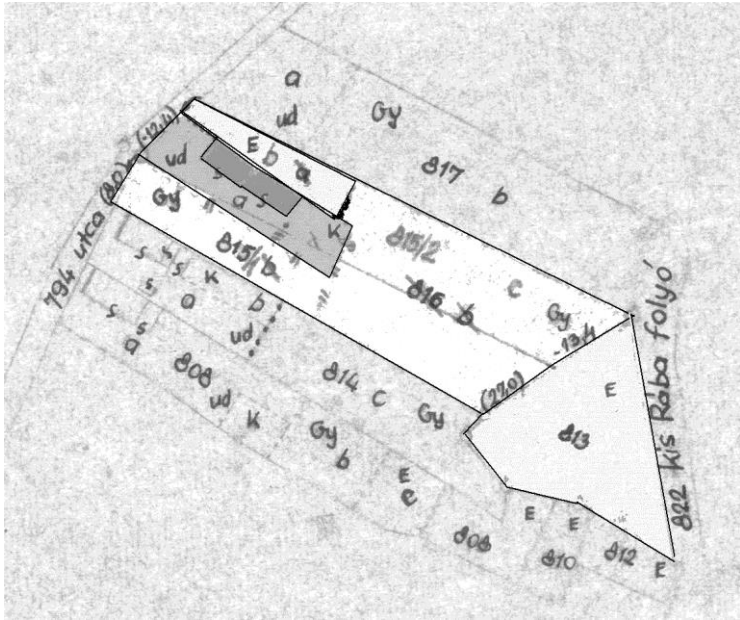
Az már a dolgok természetes következménye, hogy a szabályozás nem teljesen a 60-70 évvel korábbi elképzelés (Sm_T 31) szerint valósult meg. (Lásd még a 130. oldali ábrát)

Ez az akácfákkal és nyárfákkal benőtt Kis-Rába part adott ideális fészkelő helyet a varjaknak, vagy 'belediesen' a kányáknak, s emiatt

⁴¹ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17408. Jelzet: HU MNL S 78 – 191. Sopron – Beled – 6-24.

GYÖKEREK

kapta ez a falurész a Kányaváros nevet. (Megjegyzendő, hogy az OpenStreetMap⁴² térképen önálló helynévként van feltüntetve!)

5. És az 1960-as állapot⁴³. Itt már a kertünkhöz lett csatolva a nagyapám által a szellérektől megvásárolt holt folyómeder, az Öntés (813 hrsz. telekrész).

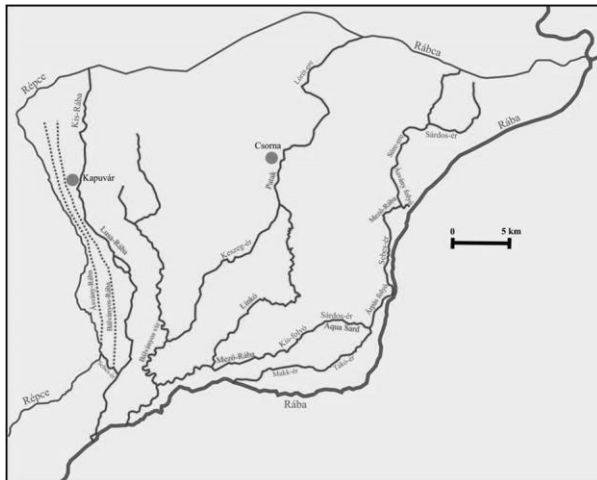
Gyerekként az Öntésben éltük életünk nagy részét: homokot bányásztunk saját kis homokbányánkban, amit a régi folyómeder partján 'nyitottunk'. Mosóteknőben csónakáztunk, ha az álmos molnárok „túlduzzasztották” néha a vizet, s a holtág tóvá változott. Télen a volt folyómeder meredekebb partján „ereszkedtünk” le szánkóval, s még csúszkálhattunk is, ha megtelt vízzel, s befagyott, a „tavunk”.

⁴² openstreetmap.org/search?query=Beled#map=13/47.4693/17.1054

⁴³ Családi archívum

Utóirat, megjegyzések

1 Álljon itt kiegészítésként Takács Károly történész térképe a Rábaköz középkori vízrendszeréről. (Egy előadáson bemutatott kép)

Takács Károly történész térképe a Rábaköz középkori vízrendszeréről

A vízrajz rekonstruálása izgalmas, s talán soha be nem fejezhető feladat. Talán célirányos ásatásokkal, a különböző feltárások eredményeinek összevetésével lehetne csak megerősíteni vagy cáfolni a feltételezéseket. Sokat segíthetnek a környéket leíró elbeszélések, visszaemlékezések és a nagy magasságból készített fényképfelvételek. (maps.google.com, flightradar24.com, mepar.hu, stb.)

2. Vicán a templom mellett 2020-ban ásások folytak, amelyeket Hargitai András régész, a győri Rómer Flóris Múzeum munkatársa vezetett. A Molnár Kft. (Csorna) tv csatornája a régésszel a helyszínen riportot készített, amelyből érdekes részletek derültek ki.

GYÖKEREK

Többek közt az, hogy a terület a 14-15. század körül természetes módon el volt árasztva, mert vastag üledék réteg rakódott le akkor. Feltételezhető, hogy itt a középkorban vízfolyás (folyómeder), vagy állóvíz volt. Ennek bizonyítékául bemutatunk egy légi felvételt Beled és Vica közötti területről, a vicai templom környékéről.

Bemutatásra került a feltárt, a Hallstatt korból származó lakóház kemencéje, több edénytöredék, gabona tárolására szolgáló 'hombár' maradványa, egy kőszűlő, amelyet a kézi szövőállványokon használtak valamikor. A kerámiák díszítésekor az úgynevezett becsípéses módszert alkalmazták.

Az itt élt nép kis családban, valószínű gödörházakban lakott. Temetkezés nyomait nem találták. A régész szerint ekkor már elkülönült a temető a lakóhelytől, hogy aztán a középkorban ismét a falu közepén, a templom mellett temetkezzenek.

Osl Herbord és vára

Beled város honlapján⁴⁴ a következő pár mondatos ismertetőt találjuk a faluról:

„A falu nevét az Osl nemzetségben gyakori Belud személynévtől kapta. Az okleveles források 1230-ban említik először. Középkori birtokosai az Osl nemzetségből leszármazott családok: Ostffyak, Csornaiak, Kanzsayak és a csornai prépostság. 1536-ban a Kanizsayak örökét a Nádasdyak vették át, majd 1681-től az Esterházyak ültek ebbe a birtokrészbe.”

A szomszédos Vásárosfalu honlapján⁴⁵ pedig a következőt olvassuk:

„A környék ura az Osl nemzetség volt. Osl vezér egyik fiát Belednek hívták, a család másik vezető tagját Herbortnak. Ő IV. Béla király belső köreihez tartozott, elkísérte a tatárok elől menekülő királyt, őrizte családját. Vásárosfalu határában a Bálványos-ér, mai nevén Keszeg-ér (a helyiek Linkónak nevezik) mellett várat is építhetett a király engedelmével.”

Idézzük fel, ki is volt az Osl nemzetségből származó Herbord! A Turul nevű szaklapban⁴⁶ **Pór Antal** közli **„Az Osl-nemzetség története a XIII. és XIV. században”** című értekezését. Ebben olvassuk: (hosszabb idézetek következnek)

*„Herbord IV. Béla királynak **játszótársa** volt, tehát vele egy időben 1206 körül születhetett.”* Majd így folytatódik: *„I. Herbord, Osl bánnak harmadik fia életrajzát IV. Béla királytól bírjuk.”*⁴⁷

‘Gyermekekorában szemelték ki őt az említett király játszótársának, kivel együtt a királyi udvarban nevelkedett és

⁴⁴ beled.hu (2021.03.05-i felkeresés)

⁴⁵ vasarosfalu.hu

⁴⁶ Pór Antal: Az Osl-nemzetség története a XIII. és XIV. században. Turul 1890.IV. 153

⁴⁷ ugyanott 172-173. Lásd még Garády: Az Árpád-kori Új Okmánytár VII-ik kötetének ismertetése Századok 1873 499

folytonosan a királyfi körül forgolódván, ennek hajlandóságát már ekkor annyira megnyerte, hogy föltette magában »eum provehere munificencie regie donativis« (elősegíti a király adományozó készségét PA), hogy őt felmagasztalja.

Hogy az ifjúkori barátság a legtartósabb, azt a király és pártfogoltja is megmutatta. Egy alkalommal – úgymond a király – az Oroszországba indított hadjárat alkalmával, a Galicziába vezető nagy kapunál (hegysoros), mely magyar kapunak neveztetik, a magunk és főuraink szeme láttára dicséretesen harczolt; ugyanakkor a Dnyeszer folyó mellett szintén férfiasan megállott az ütközetben. Visszatérvén pedig az anyaországba (in corpus Ungarie) gyakran végzett követségeket az országon kívül.

Midőn pedig Isten ítélete, – folytatja a király, – melynek ellenállani ember nem képes, a tatárok kárhozatos fáját küldé reánk, Herbord, elhagyván minden birtokát, testvérét, atyafiát, el szeretteit, hűségében a tenger vidékére követett bennünket, ahol szakadatlanul szolgálatunkra állván el nem tért oldalunktól. Teljes megnyugvással reá bízuk tehát legkedvesebb elsőszülött fiunkat, (V.) István királyt, elhelyezvén őt Clissa várában magzatunk lakó háza szomszédságában, hogy a veszély idején biztos bástyája, éber ótalma legyen. Valóban e jelesünk hűsége azon időben tengeren és szárazon egyaránt fényeskedett.

Mikorra pedig haza segített bennünket Üdvözítőnk, s úgy esett, hogy az osztrák herczeg ellen kellett hadat indítanunk, Herbord ismét becsülettel megállotta helyét. Végre Kőszeg vára alatt is ő volt a győztes; az ő hadi népe diadalmas támadása által adta nekünk ama várat az Ég, noha ugyanott tizen sebesültek meg övéi közül.

Ezen érdemei jutalmául – végzi a király – mintegy előlegül adjuk neki Zalavár-megye Dráván-túli részében Raszinát, mely atyafiának, boldogult Benedek győri püspöknek halálával királyi kézre került vala, olyképen, hogy adhatja, hagyhatja, a kinek akarja életében és halálában.’ (1248)”

Beszúrjuk, hogy Kőszeggel kapcsolatban írva találjuk: „Tatárdúlástól nem szenvedett a település, de az akkori zavaros időket kihasználva az osztrákok szállták meg. Tőlük foglalta vissza

néhány év múlva Osl comes fia Herbord” (a felső várat, amit ma Óházak neveznek PA).

Az eredeti idézet, Pór Antal írása, így folytatódik:

„Herbord ekkor már ispán (comes) címet viselt, valaminthogy királyi megbízásokban is többször részesült. – Hogy vármegye-ispán volt 1261-ben, kitűnik abból, mert Ete nevű alispánja (curialis comes) jelenik meg az ő képviselőjében. – 1266-ban IV. Béla király «báró»-jának nevezi Herbordot, s ez kétségtelenné teszi, hogy előkelő hivatalt viselt a királyi udvarban. Milyent? nem találjuk följegyezve. Ellenben, hogy IV. László uralkodása alatt hol a királyi lovászok, hol a királyi pinczések, hol a királyné tárnokainak mestere, erre nézve adatokban nem szűkölködünk.

*Jó gazda is, mert szerző ember volt Herbord. IV. László királytól is nyert újabb adományt, Sopron vármegyében Perczel (Tótkeresztúr, ma Magyarakeresztúr. PA) földét, némi erdőt és kaszálót, **vára körül**, melynek építésére még V. István királytól kapott engedelmet.”*

Itt jegyezzük meg, hogy I. Herbord várépítési engedélyéről szóló oklevél 1270-ben kelt. Az iratot a vidéki oklevéltárakat látogató tudós csoport fedezte fel 1888-ban. Az oklevél regesztája:

„1270. István király az Ost nembeli Herbordus comesnek megengedi, hogy Balanus vize melletti malmi tájékán várat építhessen.” (Eredeti oklevél. Pogány család iratai.)⁴⁸

Pór Antal így folytatja:

*„1279-ben még élt, hanem már a következő évben azzal tisztelé meg hasonnevű fia atyja emlékét, hogy annak végrendelete értelmében és saját elhatározásából is birtokai mindegyikében: Csorna, Erlen, Perczel (?), Szent-Kereszt, Beled, **Ujfalú** (Vásárosfalu PA), Horpács, Ilmicz és Csáva helységekben egy-két jobbágytelket, Lusán pedig, vagyis a Kis-Rába egyik ágán Vicza közelében két malmot ajándékozott a csornai egyháznak, melynek kegyuraságában neki is volt része.”*

⁴⁸ dr. Csánky Dezső: A városi bizottság jelentése. Századok 1889 92-93

Az idézett tanulmány a 173–174. oldalon így folytatódik:

„II. Herbord⁴⁹ szintén vitéz ember volt, és részt vett a hadjáratban, melyet III. Endre király, felültetvén az összes nemességet, Habsburgi Albert osztrák herczeg ellen indított, hogy megtorolja a jogtalanságokat, melyeket a herczeg Magyarországon elkövetett. Endre király fennen magasztalja Herbord mester fényes vitézségét, melyet hol a várak megvédelénél, hol mezei ütközetek alkalmával tanúsított, a miért IV. Lászlónak 1279-ben kelt adománylevelét Perczelre 1291-ben megerősítette.

II. Herbord mester ekkor már nem lehetett fiatal legény, talán azért is oly szokatlan vitézségének dicsérete, a nélkül, hogy annak valamely részletes eredményét is fölemlítenék.

Fiatalabb korában rablólovagi hajlamairól, melyek unokáiban fékezetlenül törtek ki, volt ismeretes. IV. László király meginteni volt őt kénytelen, hogy a soproni polgárokat ne háborgassa; máskor az országbíró rendelt vizsgálatot ellene, a miért Óvári Konrád birtokát hatalmasúl megtámadta, lerombolta, kifosztotta, száz márkányi kárt okozván benne. – Lodomér esztergomi érsek is szép, de kemény leczkét ad neki, mint »specialis« barátjának, melyben érzékenyen inti, hogy a kedhelyi zárdát illető tizedet, melyet ez István királytól kapott, el ne vegye. – Baja volt a vasvári káptalannal is Ilmőcz nevű sopronmegyei falu miatt, melyet szintén jogtalanul foglalt el. Utóbb azonban kiegyeztek, míg végre a pör unokái idején meg kiújult.

Alig esett meg tehát káröröm nélkül, midőn Herbord mesterre is rájár a szekér rúdja. IV. László király, tudniillik, megtámadván a hűtlen Német-Ujváriakat, az Oslok közül is többen valának táborában, mikoron Perestyént (Borostyánkő, Bernstein, az Őrvidéken, ma Burgerlandban. PA) ostromolta – de szerencsétlenül; mert többen, köztök II. Herbord is fogságba került. Zálogba kellett vetnie széplaki birtokát és adósságot csinálnia, hogy magát kiválthassa. László király azonban kárát pótolta a sopronmegyei Dicsk nevű jószággal. Viszont e birtok felét Herbord hű szolgájának,

⁴⁹ A következő generáció.

Gyalókai Istvánnak adta, ki később mint Károly király hűtlene elvesztette minden javait.

Herbordfia II. Herbord 1308-ban még említettik; aztán elvesz szemünk elől. Helyébe fia, István lép, ki Raszina, másként Herbortika nevű drávántúli birtokát a Kanizsaiak törzsének, Imrefia Lőrincznek és testvéreinek 1330-ban zálogba adja, máskor mindenkit tilalmaz jószágai elfoglalásától.”

A folytatásban már a birtok és a vár elvesztését is sejthetjük:

„...A harmadik testvérnek, Istvánnak János nevű fia volt, ki birtokairól hol Csávainak, hol Csornainak, hol Vásáros-Falvinak, hol meg Herbortyainak nevezte magát, és 1363-ban özvegyet, két leányt: Szépasszonyt és Hölgyasszonyt és két kiskorú, egy három- s egy négyéves fiút: Herbord és Osl nevűeket hagyott maga után.

III. Herbord⁵⁰ és Osl hatalmaskodó özvegy anyjoknál rossz iskolában nevelkedtek és valóságos rablólovagokká, azokká is a selejtesebb fajtából, fejlődtek.

Ezen történelmi adalékok birtokában feltételezhetjük, hogy az említett vár 1270 körül épült, s legkésőbb 1380 körül enyészett el, vagyis legfeljebb száz évig állhatott fenn. A birtokos család magas tisztségei, a viszonylag hosszú ideig való fennállás indokoltá tenné, hogy a feltételezett helyszínen található a várból **feltárható régészeti emlék**.

Álljon itt egy rekonstrukciós rajz Dénes József jóvoltából egy korabeli várról.

A frissen keletkezett város, **Beled, Vásárosfaluval** együtt, **méltó múltat** mutathatna fel, mintegy utólag igazolva kiválóságukat.

⁵⁰ Ez már az ötödik generáció

Középkori lovagi vár (Gór) rekonstrukciója⁵¹

Nyelvi és történeti vonatkozások

1891-92-ben ugyancsak a Turul hasábjain vitába szállt **Nagy Géza** Pór Antallal, elsősorban az Osl család származását illetően. Fejtegetéséből hasznos információkat kapunk az Osl család eredetéről, **a helynevek kialakulásáról**. Nem felesleges cikkeinek kicsit bővebb, kivonatos idézése a helytörténet tudásbázisának bővítése céljából:

„Anonymus szerint már Zoltán fejedelem besenyőket telepített a Fertő mellékre, a Márk féle krónikába szőtt s körülbelül a XII. század közepe táján, II. Géza uralkodásának derekán szerkesztett krónikából azonban tudjuk, hogy ezen Zoltán nem az Árpád fia volt, hanem a Salamon korabeli Fertő menti besenyőknek a

⁵¹ Dénes József: dijnaplója.wordpress.com. A várrajz Szekér György építész jóvoltából

fejedelme. Oslu ispán ennek az ivadéka lehetett, mindenesetre pedig ezen besenyőknek a legelőkelőbb nemzetségéből kellett származnia.

*Amilyen nép környezetében találjuk az Osluk első ismert tagját: ugyanazon néppel való kapcsolatra utal az Oslu név is. Pór A. egy 1227-ki okmány után megemlíti »Osl de Kesyn«-t, kinek fiát Vathának nevezték. Bizonyára nem véletlenség, hogy ezen Osl családjában, kinek az Oslu nemzetséghez való viszonyáról nem tudunk, olyan név fordul elő, melyet egy X. századbéli besenyő fejedelem is viselt. Annál kevésbé tekinthető pedig ez véletlenségnek, mert maga az Osl, Oslu név sem egyéb, mint a **cserhalmi ütközetből** ismert Ozul vagy Osul besenyő-kun vezérnek a neve.*

*Ezen besenyő-kun Oslu, Osul, Ozul név pedig, mely ezenkívül még Osl, Ostl, Ostel stb. változatokban is előfordul, tiszta kun-török szó, a. m. usztlu = eszes, bölcs.*⁵²

„Tisztába hozva az Oslu név eredetét, még két névről kell szólanunk, melyek szintén hagyományos nevei az Oslu nemzetségnek.

*Egyik a Belüd vagy **Beled**.*

Pór A. a szláv belo, bielo (ó-szlov. belu, cseh: bily, bolgár: beli) = fehér szóra gondol a név eredeténél, a -d végzet jelentőségének magyarázatával azonban adós maradt. Ez a -d, mely a di=du-nak a kopása ... nagyon gyakran előfordul régi neveinkben. A tulajdonképpeni magyar neveinkben ... egyszerű kicsinyítés; török eredetű neveinkben azonban megfelel a múlt idei képzőnek, a mely képzést személyneveknél gyakran használtak. Ilyen képzésű név a Belüd is a kun codexben említett bil = tud (bilurmen azaz bilürmen = tudók) szótól: bildi, bilüdi a. m. tudott, azaz, a ki tud, tudós.”

A közlemény második része további adalékokkal szolgál az Osl és Beled nevek eredetére:

„A Belud (Belid, Beled, Beleud, Belitud) név legelőször Belitud alakban a X. század végén fordul elő, mint Gejza fejedelem egyik

⁵² Turul 1891. 2. 56

főemberének a neve, a kiről azt jegyzi még meg a krónika, hogy Keán bolgár fejedelem testvérének Kulánnak volt az ipa.⁵³

Az Árpád korszakban többen viselték nálunk e nevet...

*A név változatai, a Belid és Beled, meg a Beleud = Belöd, melyekhez csatlakozik a régi **Belud falu** mai neve, a Beled, világosan mutatják, hogy a név felhangú, tehát Belüdnek és nem Beludnak ejtendő. Ennek a jelenlegi szegedvidéki, baranyai, somogyi, szórványosan fejmegyei kiejtés szerint Belöd felelne meg, ép úgy, mint a Halotti Beszédbeli »zumtuchel« a. m. szömötökkal, «Vertus» a. m. Vértös. Ez az «őző» kiejtés volt az Árpádok korában az udvar nyelve s ha lehet ezt a kifejezést használunk, az irodalmi beszéd; túlnyomóan ezt találjuk az oklevelekben. Mivel azonban ez a nyelv egy fokkal, néha kettővel is zártabb volt a mainál ... az ő helyett jobbra u = ü-t használtak, miként a Dunántúl ma is járja a «tülem» e h. «tőlem», «kü» e h. «kő» stb.*

*A Rába mellékén azonban már nem divatozik az »őzés«, ott már közép e-t ejtenek, ezért nevezik az oklevélben említett Belud = Belüd, Belöd falut **Belüdnek** s ezért fordul elő az Osl nembeli Beludök neve már a középkor folyamán Beled alakban is.*

... a kún bil-, bilü- többül való származtatásnál ízről-ízre igazolható a Belüd név. Ennek a bil- tőnek a kazáni tatár nyelvben bel-felel meg s már föntebb kimutattuk, hogy magában a kún codexben is találunk nyomokat arra, hogy a bessenyő-kún nyelvterület egy a kazáni tatárhoz közeledő e-ző nyelvjárást is foglalt magában. Ami a végső -d-t illeti, az a -di, -dű (du) végzet kopása, mely már a magyar hangfejlődéshez tartozik s körülbelül a XII. század közepétől a XIII. század első két évtizedéig tartó időszak alatt tűnt el az -i, -u a szók végéről.

*Ez a -di végzet pedig, a mennyiben nem magyar kicsinyítés, igékből alkotott török személynevekben szokott előfordulni, minő pl. Berdi (a ber = ad többül)...*⁵⁴

⁵³ Györffy György: István király és műve, Gondolat, Budapest, 1977. 100. Itt írja még a szerző: „Beled (Beliud) tanácsára és segítségével vette nőül Géza Saroltot”

⁵⁴ Turul 1892. 2. 80-81

A fenti nyelvész fejtegetés kicsit nehézkes ugyan, de rávilágít a földrajzi és családnevek eredetére. Hasznos kiegészítése ez az eddigi tudásunknak **Beled helység nevének** eredetét illetően is.

Megjegyzendő, hogy Bakai Kornél is hasonló következtetésre jut az Osl dinasztia eredetét illetően: „1248-ban Osl comes fia Herbord ispán, apja neve (Oslu-Osul jelentése bölcs, okos) alapján avar-besenyő ember volt s éppen Kőszeg várának visszavételekor tüntette ki magát.”⁵⁵

Térjünk most vissza a nevek világából, a családok történelmétől a **hely elemzésére!** Nézzük meg, megmutatható-e olyan hely, ahol Osl fia Herbord vára állhatott.

Az Osl nembeli Herbord várának valószínűsíthető helye

Stessel József írja⁵⁶ az „Adalékok Sopron vármegye történeti földrajzához” című közleményében:

*„Ismeretes dolog, hogy I. Herbord már V. István királytól várépítésre nyert engedélyt, s noha a helység, hol az építés történt, nincs is megnevezve, mégis azt hiszem, hogy a vár, mely az idézett 1279. évi oklevél szerint akkor tényleg már fönnállott, Beled régi határában a Kistrába Bálványos nevű ága jobb partján keletkezett; csak hogy nem bizonyos, **vajjon mely részében a régi beledi határnak keressük a várat**, melynek körülötte feküdt az adományozott királyi erdőség is, a mely utóbbira nézve csak annyit mond forrásunk, hogy annak hosszabb vonala András fiának Jánosnak és testvéreinek, tehát Herbordunk rokonainak birtokánál kezdődött és Kecöl határáig nyúlt, a szélessége pedig az Eszterótól egész a völgyig (usque vallem) terjedt.”*

A kiemelt szövegrész indított a nevezett témában a források alaposabb kutatására.

További segítséget ad ugyancsak Stessel József még korábban, az idézett forrásban a 247. oldalon:

⁵⁵ Bakay Kornél: A középkori Kőszeg, Kőszeg, 2001.

⁵⁶ Századok 1906. III. füzet 248

„... s mivel I. Herbord ... már V. Istvántól engedélyt kapott, hogy magának várat építhessen, ... mint Beled egyik birtokosa valószínűen ő alapította a Nova villa néven említett helységet beledi birtokán, és mivel ezen falu határában adott a csornai konventnek két telket s ennek az Újfalunak feltűnése a váralapítással jóformán egy időre esik: ezért az a nézetem, hogy a Beled régi területéből kiszakított földön alapított **Nova villa** utóbb állandó magyar nevet nyervén, az a mai **Vásárosfaluvá**, változott. Hogy később ez utóbbi helység határa ismét változásnak volt kitéve, azt nem egyedül az a tény bizonyítja, hogy határa ma nem terjed a Kis-Rábáig, hanem az is igazolja, hogy a Rába rectificatiójáról (felülvizsgálatáról PA) szóló 1699-iki memorandumban a felsorolt malmok közt a csornai monostor vásárosfalvi malmát nem leljük, hanem helyette ott van **a beledi malom**.”

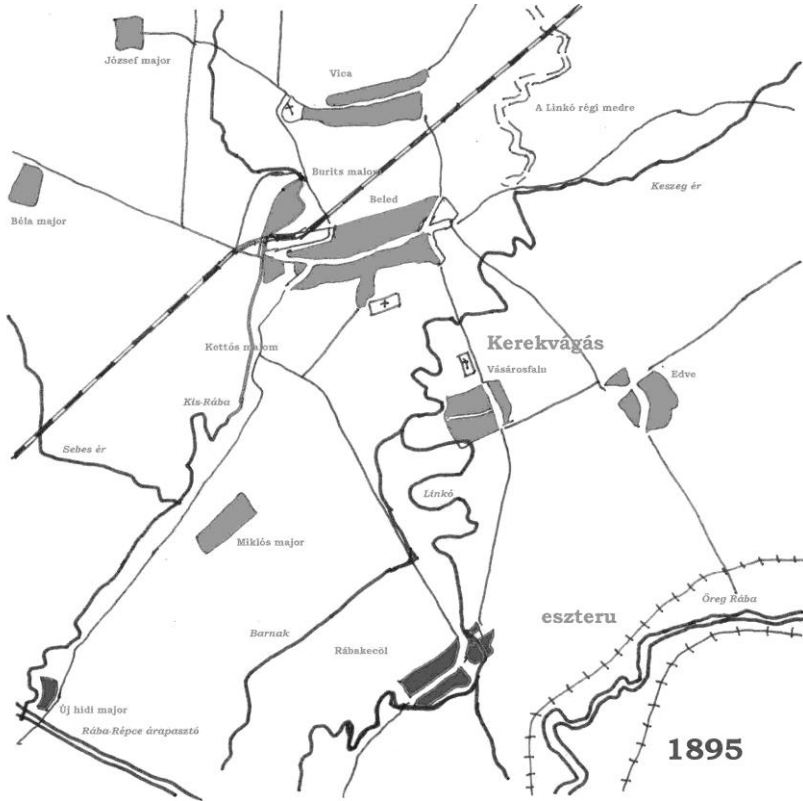
Egy újabb adalék, amit a királyi adomány újabb eleméről elmond (ugyanott a 249. oldalon): „Középkerek rétét a keczöli határnak mely részén, különösen nem Beled közvetlen szomszédságában keressük-e? – erre nézve az oklevél nem nyújt útmutatást; csak annyit tudunk, hogy a **Kerekvágás dűlő** Vásárosfalu határában ma Belednek szomszédja.”

Megjegyzendő, hogy a Kerekvágás név később Kerékvágássá fajult (Pl. a kataszteri térképeken). A földrajzi név az eredeti formájában szerencsére fennmaradt a harmadik katonai felmérésen.

A fenti idézetek meggyőzően bizonyítják, hogy ez a **vár létezett**, és az elhelyezkedésére is kapunk támpontokat. Nézzük meg, hogy a leírásban szereplő földrajzi nevek közül melyek találhatók meg a harmadik katonai felmérés térképén.

Beledtől délre látható **Vásárosfalu** (a valamikori Nova villa), ennek északi részén a **Kerekvágás dűlő**, a Kis-Rábán a **Kettős malom**, ami a csornai prépostságnak történő adományozás tárgya volt. Beazonosítható a térképen az **Öreg-Rába** is a – már a 13. században meglévő „**eszteruval**”, védőgáttal.

GYÖKEREK

Az Öreg- Rábának ezen a szakaszán a hivatkozott évszázadokban valószínű több vízfolyás is kiszakadt a fő mederből.

Sütő László⁵⁷ a középkori viszonyok leírásában (Sümegi Mihály nyomán) egyenesen így vélekedik erről: „A Rába medre a középkor végére ’találta meg’ a mai, illetve a maihoz hasonló helyét. Régi térképek tanúbizonysága szerint egészen a XVIII. századig a mai **Kís-Rába irányában volt a természetes főmeder**. Nicknél nem Szany irányába fordult a folyó, hanem Beled, Kapuvár, Osli érintésével, több ágra szakadva torkolt a Hanság mocsaraiba...”

⁵⁷ Vasi Szemle, 2012. 2. szám 194

A Kis-Rábán kívül -- ami a Rábatoroknál [Holotnál] ered, s amelyen a Kettős malom is áll(t) -- jelentős vízfolyás volt a Keszeg-ér. Utóbbi ezen a környéken Linkónak, újabban Linkó-árokak ívják. Nagy valószínűséggel állítható, amint ez a második katonai felmérésen Barnak, Linko Graben, Készek néven szerepel, hogy ez a vízfolyás volt a **Bálványos**.

Ha a kiszáradt folyómedreket is vizsgálat tárgyává tesszük, amiket a katonai térképek fontos tereptárgyként ábrázolnak, megfigyelhető, hogy a Linkó medre a beledi határban lévő **Közép dűlő** előtt észak felé folytatta útját a – térképen csak jelölt, de meg nem nevezett -- Huszár kútnál, s a térképen már nem ábrázolt Vadosfa, Mihályi, Kisfalud, s a korabeli oklevelekben szereplő, már nem létező Felszervica és Endréd falvak között folyt a Hanság irányába. Izgalmas feladat lesz a valószínűsíthető folyómeder beazonosítása. (Erre a Vizek című írásban teszek kísérletet.)

Maradjunk egyelőre a vizsgálataink helyszínén! A Google által közzétett úrfelvételen (maps.google.com) látható a fenti helyszínt. A fénykép a vegetáció kezdeti szakaszán (tavasszal) készült, így a sarjadó szántóföldi növényzet jobban kirajzolja a felszíni képződményeket. Nyomon követhető – kellő odafigyeléssel – a **régi kiszáradt folyómeder** Vásárosfalu és Beled közt. Sötétebb színűnek látjuk a szabályozott Keszeg-ér (Linkó), és a fénykép bal szélén, tőle nyugatra, a Kis-Rába mai medrét. Beazonosítható a Kettős malom is.

Feltételezésünk szerint ezen a területen állt az 1270-es évek végétől Osl fia Herbord vára. (A nyíllal jelölt pont koordinátái: 47,4560965 hosszúság és 17,1033525 szélesség.) Itt van az a régi **Linkó kanyarulat**, ami valószínű körbefogta a várat.

GYÖKEREK

*Vásárosfalu és Beled közti rész Google felvételen (2010)
a feltételezett várhellyel*

A fenti körülmények bátorítanak fel bennünket **feltételezni, hogy a vár ezen a helyen állt.**

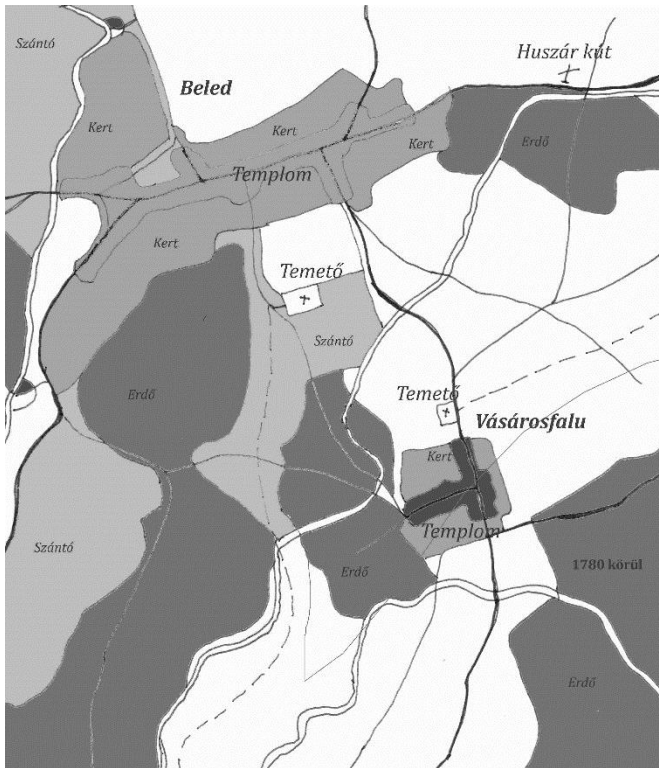
Nova villa, a későbbi Vásárosfalu **valószínű a vár kiszolgálására jött létre** a várúr birtokán, hasonlóan, mint ez a többi váraknál is megfigyelhető. (Pl. Kapuvár – Babót). Így Herbord tulajdona elkülönült Beledtől, ahol az Osl család többi tagjai, a Beled ág, s mások is rendelkeztek tulajdonnal.

Az **első katonai felmérés** térképén (ami még régebbi állapotot rögzít, mint a többi térkép, viszont kevésbé részletes, mint a második és a harmadik felmérés) látható, hogy a várhelyként feltételezett terület **rét**, így vélhetően a felszínt akkor még nem

GYÖKEREK

túlságosan bolygatták meg. Sajnos az 1800-as évek közepétől művelik a területet (lásd a harmadik katonai felmérést) Emiatt lehetséges, hogy később elpusztult az esetleges leletanyag.

Feltehetően a vár gerendákból és földből készült, (lásd a feltételezett vár rekonstrukcióját a 49. oldalon) így egyébként sem sok remény van arra, hogy komoly leletanyagot adjon egy esetleges feltárás.

Beled és Vásárosfalva környéke 1780 körül

Az M86-os nyomvonalán az adott helyen semmilyen régészeti nyomot nem találtak. A fenti helytől kb. 500 m-re keletre viszont Kiss Péter régész egy 13. századi falu nyomait tárta fel lakóházak alapjaival, a házakban lévő kemencékkel.

GYÖKEREK

László Gyula végzett hasonló feltárást az Alföldön. Ő, mint grafikus, egy rekonstrukciós rajzon⁵⁸ mutatta be a rekonstruált ház belsejét.

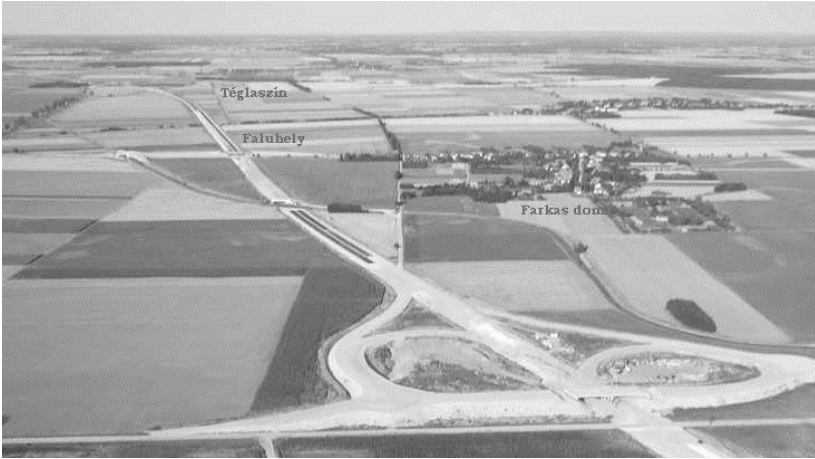
5. kép: egy veremház belső terének képe László Gyula rekonstrukciójában (LÁSZLÓ 1982. 43.) – 5. Abb. Darstellung des inneren Raumes eines Grubenhauses in der Rekonstruktion von Gyula László (nach LÁSZLÓ 1982. S. 43.)

Összegzés az Osl Herbord várával kapcsolatos kutatásokról.

Az időközben megtörtént feltárást utáni különböző időpontokhoz köthető fejlemények

A dolgok jelenlegi (2019. 07. 10.) állása szerint a vár lehetséges helyszínéért a fentebb leírtakkal ellentétben két további hely vetekszik: a téglaszín és a Farkas domb. Az alábbi légi felvételen, az M86 autópályát építéséről készített képen ábrázoltuk őket:

⁵⁸ László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról. Budapest, 1982. 43.

Ehhez járul még egy feltárt 11.-13. századi faluhely.

Az egyes várhelyekkel kapcsolatos érvek, pró és kontra, az alábbiak:

A téglaszín

A helyszín várhelyként történő megjelölése **Dénes József** csepregi régésztől származik, aki a blogján⁵⁹ két bejegyzést is szentelt a helynek. Íme:

2017. 04. 06. Vásárosfalu elpusztult vára

Az egyik általam legrégebben dokumentált helyszín volt a Beled és Vásárosfalu között, a Keszeg-ér mellett megfigyelt objektum.

Érettségimet és 18. születésnapomat követően, előfelvételis katonai bevonulásom előtt egy héttel, 1978. augusztus 23-án jártam ott.

Nem sokkal utóbb elpusztult, mert amikor 1997-ben Nováki Gyula szeretett volna egy korszerű felmérést készíteni róla, már csak a teljesen elegyengetett területet találta, az ér kanyargós medre helyett is egyenes csatornát s egy helyi lakos szerint a földmunka közel 20 évvel azelőtt történt.

⁵⁹ djnaploja.wordpress.com

GYÖKEREK

Újabban az M 86-os út nyomvonala is éppen a területen haladt keresztül. Nem tudom, vajon az előzetes régészeti munka során vajon észleltek-e valamit ott a kollégák?

Könyöki József (1829-1900) 1905-ben posztumusz megjelent, Nagy Géza (1855-1915) által kiegészített várlistája szerint egy Bálványosvár nevű Árpád-kori vár állt itt. (folyt. köv.)

2017.04.07 Vár a Bálványos vize mellett

Két okleveles adatunk van Oslí nembeli Herbord váráról. Az egyikben, 1270-ben V. István engedélyezi a Bálványos vize mellett vár építését. A másikban a már felépült vár körüli birtokokban erősíti meg 1279-ben IV. László király Herbordot.

Az, hogy a Bálványos vize azonos a mai Keszeg-érrel (másik nevén Linkóval), egyértelmű. A vár közelebbi helyét az árulja el, hogy az építtető utódait később Vásárosfalvinak is nevezték.

(... a helyszín értelmezését illetően egy időben magam is elbizonytalanodtam, nem az 1920-as években használt téglaszín maradványáról lehet-e szó? Viszont a történeti adatok szerint várnak kellett itt állnia s a dombot sem tudom téglarétegető maradványaként minek értelmezni.)

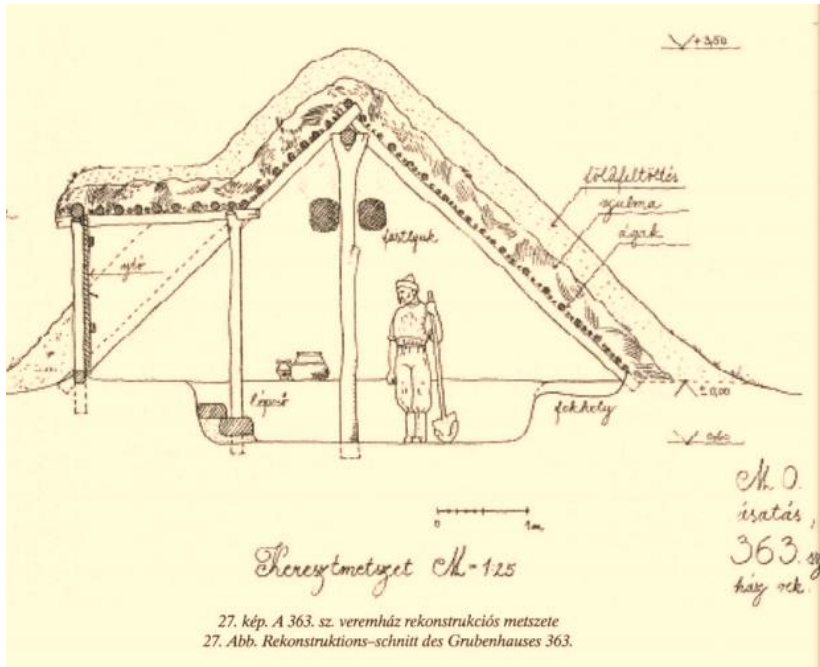
Segített, vagy csak még összetettebbé tette a problémát az M86-os út nyomvonalán végzett feltárás.

Tudomásom szerint a téglaszínhez közeli útszakasz sávjában semmit sem találtak, viszont a helytől nem messze egy faluhely nyomai (épület nyomok és kemencék) kerültek elő. Sajnos a kutatás a régész és csapata rendelkezésére álló idő és az engedélyezett terepszakasz korlátozott volta miatt nem lehetett teljes körű.

Az ásatást vezető régész szerint a feltárt település központja kívül esik a megásott területen. A feltárt háztípust alább mutatjuk be⁶⁰:

⁶⁰ Bencze Zoltán-Gyulai Ferenc-Sabján Tibor-Takács Miklós: Egy Árpád kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Budapest, 1999. 170

GYÖKEREK

(Ígéretet kaptam a Győri Múzeum munkatársától, hogy az ásatási dokumentációba, amit még nem publikáltak, betekinthelek. Erre a mai napig nem került sor)

Domb a Peresznyén

Ez a feltételezett várhely az én gondolatom volt⁶¹ (lásd az 55. oldalt). Ezzel kapcsolatban dr. Dénes Józseffel e-mail üzenetet váltottunk, amelyben ő megállapította, hogy a magaslat nem lehetett várhely, mert az a korabeli leletekhez képest túl nagy terület.

⁶¹ Erről az Ér Pál: Vásárosfalu őseinktől napjainkig, 2014 könyvemben a 19. - 24. oldalon fejtettem ki véleményemet.

A Farkas domb

A vásárosfaluiak körében ez a helyszín az elfogadott. Véleményüket támasztja alá az alábbi, 1976. évi régészeti megállapítás:

101. **Beled** (Győr-Sopron m.) (XXIX). Szórványos XI. sz.-i bronz ékszertöredékek. Sodrott nyakperec, hajkarika kerültek felszínre a **Beled** községhez csatolt Vásárosfalu ÉNy.-i szélén, a TSz istállókkal szemben található lóhereföldön, kavicskitermelés közben. Az S-végű hajkarikákkal keltezhető temető egyelőre nincs további bolygatás veszélyének kitéve. (Ta)

Gömöri János

A hivatkozott hely a helyiek szerint a Farkas domb. A névadó a domb előtti házat és a dombot is több generáción át tulajdonló család. Igaz, hogy az idézett feljegyzés temetőt tételez fel a helyszínen, a helybéliek szerint ez a várhely.

A témában a helybéli Németh László nyugalmazott földhivatali szakember (volt általános iskolai osztálytársam) levelét idézem a téglaszínnel és a Farkas dombbal kapcsolatban:

Kedves András!

A téglaszínről kérdeztél. Mellékelten megküldök egy régi földhivatali térképet (ez már táblásítás utáni, nem az egyéni tulajdonokat ábrázoló) amiből látható, hogy a 06 hrsz.-ú 1 ha 0668 m² nagyságú terület volt a téglaszín, ami a tkv-i betét szerint nagyapám Németh Kálmán tulajdonában volt. A hozzá vezető 05 hrsz.-ú tagutat hívták téglaszíni útnak.

Sajnos a téglaszínről nem sokat tudunk. Nagyapám a sógoraival indított téglávető vállalkozást, Kozma Mihállyal és Mátis Lászlóval. Valószínű, hogy téglavető családokat alkalmaztak. Az is valószínűsíthető, hogy az 1920-30-as években működhetett, akkor épültek a nagyobb, gazdaházak és istállók. A Domján ház (későbbi Goldschmied lakás és bolt) is abból épült, bontás után az ÁFÉSZ boltba és kocsmába építették be a téglaszínben égetett NMK (Németh, Mátis, Kozma) jelű téglákat.

Most rátérnék arra, amit kérdeztél.

Ez az 1 ha 0668 m²-es föld egy változó mélységű gidres-gödrös felszínű, füves, önerdősült (akác, fűz, egy-két nyárfa) terület volt a Keszeg-ér mentén. Magasabb vízállás esetén a Keszegér vize feltöltötte a mélyebb részeket. A 60-as évek elején a beledi téglagyár gépi műveléssel bányászott ki agyagot a Beled felőli nyugati részen, itt 3-4 méteres gödrök maradtak vissza, amit a Keszegér vize feltöltött. A terület közepén volt egy amfiteátrum-szerű fordított kúp alakú földhányás, ami régen a tégláégető kemence volt.

A 70-es évek elején, amikor a szili öntözőfürt létesült, a Keszegért előléptették öntözőcsatornává, a kanyargós medret kiegyenesítették, az első vízzáró réteget áttörve medrét mélyítették – ezzel a talajvíz magassága kb. 1 m-t csökkent – a régi medreket és a téglaszínt feltöltötték, ezzel már csak az emlékekben él.

A családkban a téglaszínről túl sokat nem meséltek, de sohasem említették sem a családban, sem a faluban, hogy ott bármit is találtak volna (régészeti leletet vagy bármilyen maradványt)

A faluban most is tartja magát az a vélemény – amiben én is hiszek – hogy az egykori vár, ami a Bálványos mellett épült, az a Farkasdombon volt.

Következtetés, feltételezés

Kicsit elmélyedve a történetekben s értelmezve a megtalált ófalu létrejöttét, feltűnő, hogy először Nova Villa néven jött létre egy lakott hely (1270 körül), majd Németfalu jelenik meg az oklevelekben⁶², s csak ezt követően, mintegy száz év múlva találkozunk a Vásárosfalu (1386) névvel.

Úgy gondolom, hogy a vár elkészültekor, vagy ezt megelőzően épült ki Nova Villa, az Új Falu. (Amint ezt már Stessel József is feltételezte.) Ez a település volt a rokonságától külön váló Osl Herbord

⁶² Bakay Kornél: A középkori Kőszeg, Kőszeg, 2001. 153. „különösen a német telepesek korai városaiban általános volt közvetlenül a vár mellé települni, mégpedig kicsi területen. A vár oltalmába...”

GYÖKEREK

birtokközpontja. (Ez lehetett a feltárt ősi falu) A többi családtag ezt megelőzően Vicán, majd Beledben telepedett le.

A várban valószínű német zsoldosok (is) szolgáltak. Ez például a kőszegi felső vár Osl Herbord általi bevételénél [IV. Béla feljegyzései] harcolók kapcsán is joggal feltételezhető.

Talán a közeli, a török időkben elnéptelenedett, Magyarfalu a magyar családok lakhelye volt, a német családok részére épülhetett fel Németfalu (Nova Villa).

(Érdekes, hogy Magyarfalu maradványai sem bukkantak fel az M86-os nyomvonalán végzett feltárások folyamán, habár vélhetően ez a település is ebbe a sávba esett.)

Később a tulajdonos Osl Herbord leszármazottai vásártartási jogot szerezhettek (ennek írásos bizonyítéka egyelőre nem került elő), s Németfaluban tarthatták a király által engedélyezett vásárokat (mert a vásártartási jog királyi fennhatóság volt), ezért kapta ez a hely később a Vásárosfalu nevet.

A fentiekben sok a feltételezés, de logikailag – úgy vélem – nem kérdőjelezhető meg az eszmefuttatás.

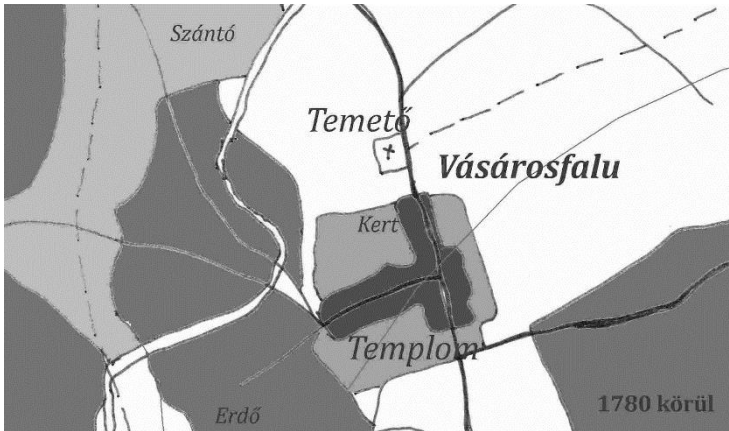
További gondolatok a vásárosfalui várhelyről 2019. 08. 13.

Németh Laci írta (s igaza van!):

”A volt várhelynél azt kellene vizsgálni szerintem, hogy a várakat általában utak, átkelőhelyek ellenőrzésére, védelmére telepítették és ez alapján hol található Vásárosfaluban ilyen csomópont.”

A következő ábrán látható, hogy út vezetett a Kettős (régén Helgold, Szikra) malomhoz, Beledbe közvetlenül, s a Linkó-parti erdőbe is a falu nyugati végéről. Az előbbi mindkét út átvezet a Linkó (valaha Bálványos?) medrén, ami (jelöletlen) híd, vagy gázló jelenlétére is utal. (A 18. század végén, a 19. század elején a Linkó kiszáradt)

GYÖKEREK

Vásárosfalu és környéke

A második katonai felmérés megfelelő térképrészletével⁶³ egybevetve feltűnő, hogy később a beledi út nyomvonala megváltozott a falun belül, s felépült a Farkas ház. Megszűnt a Kettős malomba vezető út, s az ábrán szaggatott vonallal jelölt, vélhetően mellékút, főúttá vált egy megváltozott nyomvonalon a Kettős malom és Kecöl között.

Itt vetődik fel az Újhíd problémaköre. Feljegyzések szerint ez vámszedő hely volt már a 14 – 15. században. Már az első katonai felmérés is jelöli Neue Brucke német nevén. Ekkor az Osl család birtokainak határán volt ez a hely, sőt, ha létezett a 13. században, Osl Herbord birtokának határán volt. Nem tudjuk, hogy Vásárosfalu mikor kapott vásártartási jogot, amint erre a nevéből következtetni lehet, de ez indokolttá tenne egy ellenőrző pontot – amint Laci írja – a falu végén. Ezekre az összefüggésekre tekintettel kell lenni, s remélni, hogy a korszakra vonatkozó információ előkerül a közeljövőben.

A várhelyek összevetéséből jelenleg a Farkas domb került ki győztesen.

⁶³ mapire.eu/hu/map/secondsurvey-hungary

Egy újabb feltételezés

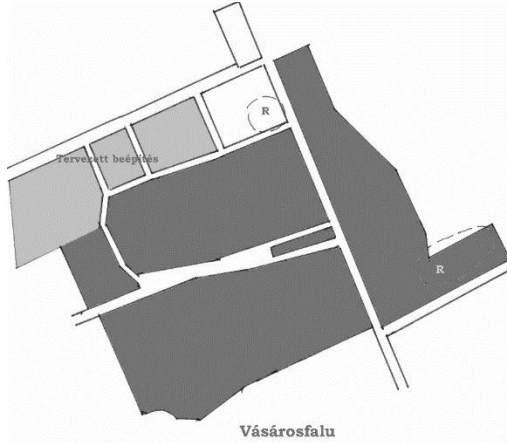
Tekintsük meg a Bing maps⁶⁴ légi felvételét! A valamikori Linkó mellett – hála a növényzetnek egy másik, sokkal régebbi folyómeder is kirajzolódik!

Indul (a képen) délről, a hizlalda mellől, érinti a falu délkeleti csücskét, majd a Prépost dűlőn át az Edvétől északra lévő földeken elhagyja a területet. Talán ez a régi Bálványos?

Ez a folyómeder körül öleli Vásárosfalu délkeleti csücskét az edvei út és a Prépost szer sarkát. Érdekes, hogy a 2003-as térképen ezt a helyet lehetséges régészeti lelőhelyként jelölték.

„Balázs Istvánék a 60-as években építették a házukat, azon a területen ástak meszes gödröt és onnét használták a homokot. Eközben csontokat találtak, amit dr. Faragó Sándor a kapuvári múzeum igazgatója tárt fel. Valószínű, hogy az ott talált lelet vagy a feltárás leírása a múzeumban található.”⁶⁵

A megjelölt helyszíneket a falu térképén is feltüntettük.

R betű jelöli a régészeti területeket

⁶⁴ bing.com/maps/ (lásd a következő oldalon)

⁶⁵ Németh László (Vásárosfalu) szíves közlése.

GYÖKEREK

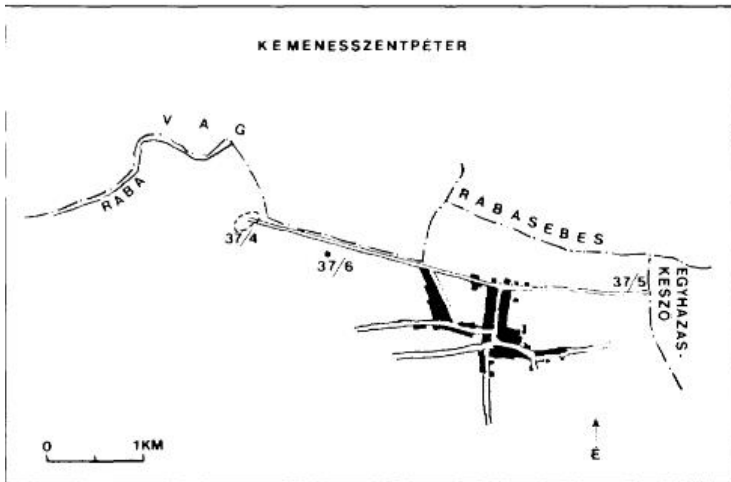
A régi Linkó medrétől eltérő folyó nyoma az űrfelvételen

És még mindig nem tudjuk, hol lehetett Osl Herbord vára.

Római út a Rábaközben

A Brigetio-Savaria (Ószőny-Szombathely) hadi út rábaközi szakasza

K. Palágyi Sylvia „A kemenesszentpéteri római kori halomsír” című értekezésében írja: „Veszprém megye egykori Pápai járásában Egyházaskesző és Kemenesszentpéter határában egy megközelítőleg Ny—K-i irányú, kavicsos szerkezetű út (37/5) fut a Rába folyó Veszprém megyei szakaszával csaknem párhuzamosan. A Sóhordó útnak nevezett római út több km-en keresztül követhető. Mellette településnyom (37/4) és halomsír (37/6) található ugyanebből az időből.”⁶⁶

A római út egy szakasza

Ugyanezt az utat egy 1761-ben készült térképen *via antiqua* néven is feltüntették⁶⁷. Más térképeken az *antiqua Via Romanorum* felirat⁶⁸ és a *sóhordó út* megjelölés is megtalálható.

⁶⁶ library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Vesztortar1989_1. 2020. 12. 13-i megtekintés

⁶⁷ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar Jelzet: S 12. – Div.XIII. – No.493.

⁶⁸ maps.hungaricana.hu/MegyeiTerkepek/3573. Jelzet: Sm_T 114(4)

GYÖKEREK

A fenti források egyértelműen bizonyítják a Kemenesszentpéter északi részén haladó római út meglétét, amit Palágyi Sylvia ásatással is bizonyított. Bödőcs András régész magánlevelében kétségének adott hangot: "... vitatkoznék az Ön megállapításával, pont Kemenesszentpéter közelében lévő út (mert Palágyi Sylvia két helyen is átmetszett rómainak gondolt utat) érdekes módon a savariai földosztás nyomaival nagyon jól összeillik."

Megjegyzendő, hogy a kemenesszentpéteri út egy szakasza ma megyehatár (pont-vonal a térképen), és közút, a Vágra vezető szilárd burkolatú út része.

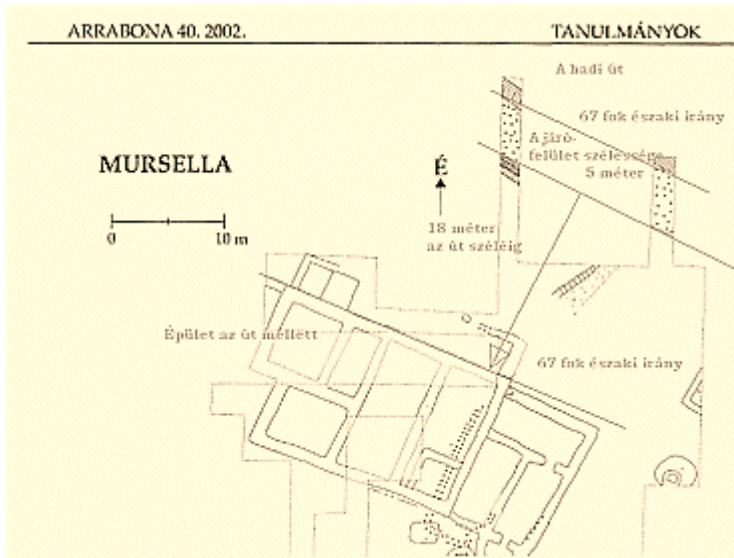
A fenti helytől a Rába folyásirányában néhány km-re ÉK-re a folyó jobb partján Kisárpás-Dombföld határában találunk egy római kori településmaradványt (Mursella). Ezt a városromot Szőnyi Eszter tárta fel 1975 – 89 között, és az Arrabona szaklapban publikálta a feltárás eredményeit⁶⁹

Mursellán átvezetett a Brigetio – Arrabona – Savaria hadi út. Az ásatás során két helyütt átvágták a megtalált utat, s így a felmérésből több, az útra és a környező épületekre vonatkozó adat is megállapítható lett. (Lent egy ábra az ásatásról⁷⁰, a fontosabb adatok utólagos feltüntetésével)

A legfontosabb, hogy az út a Rába medrére majdnem merőleges, tehát valószínű átment rajta. Ha ez így történt, akkor pedig itt lépett be az út a Rábaközbe, mert az Arrabonánál, attól pár kilométerre (Győr-Ménfőcsanak) lévő útkereszteződéstől Mursellaig nem gyanítható átkelő a Rábán. A Rábaközön viszont áthaladt az út, mert Kemenesszentpéternél ismét a jobb parton találunk útnyomokat. (Ha Árpásnál bement, ki is kellett jönnie valahol.)

⁶⁹ Szőnyi Eszter: Mursella municipium 15 éves régészeti feltárásának eredményei, Arrabona - Múzeumi közlemények 40/1-2. 2002.

⁷⁰ ugyanott

Adataink vannak az út szélességéről, irányáról. Az út szerkezetét a Sárvár (Bassiana) melletti, ugyanennek az útnak egy másik szakaszának a feltárási képeivel is illusztrálhatjuk⁷¹

„Szerkezetüket tekintve az utak 5-6 méter széles, 50-70 centiméter vastag kavicstöltésből álltak, széleiknél vízvezető árkokat ástak. Felső részüket malterszerű kötőanyaggal tették szilárdabbá. Kőlapokból készült burkolatot csak a városokban használtak.

A települések közötti távolságokat mérföldköveken jelölték.”

⁷¹ baloghpet.blogspot.com/2009/02/mit-adtak-nekunk-romaiak1-utakat.html, vagy sirasok.blog.hu/api/trackback/id/916641. Felkeresve 2020. 12. 13-án.

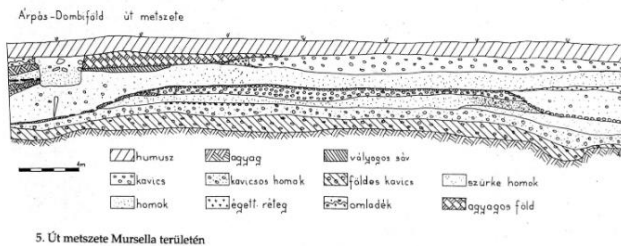
GYÖKEREK

A mursellai útvágásokról írja Szőnyi Eszter: „Az első feltárás a település ÉNy-i szélén történt. Itt az út kb. 6 m széles, erősen feldomborodó, árkokkal határolt. Szerkezete a szokásos: 60-70 cm vastag, homok alapozáson kavicsréteg figyelhető meg. A kavicsot a szántás erősen megbolygatta, nem tudjuk, hogy szilárd burkolata volt-e. Az út alatt a korábbi periódus is megfigyelhető volt, itt szintén csak kavicsos burkolatot találtunk.”⁷²

„A város központjához közelebb eső szondánkban szintén 2 útperiódust lehetett megfigyelni. Az alsó út járósíntje a jelenlegi felszín alatt kb. 80 cm-re húzódott. (lásd az ábrán)

⁷² Szőnyi Eszter, Arrabona, Múzeumi közlemények 1981. 88

5. Út metszete Mursella területén

TANULMÁNYOK KÖZLEMÉNYEK
ARRABONA 37. 1999.

Az út burkolatát meszes kötőanyagba ágyazott nagyobb méretű kavicsból alakították ki, amely jelenleg is szilárd útburkolatot alkot. A burkolat alatt kavics és homoktöltés képezte az alapozást. Az út felszínébe vágódva keréknyomokat találtunk. Az út megújítására nem annak állapota miatt volt elsősorban szükség. Az utca két oldalán álló épületek omladékát pusztulásuk után nem távolították el, csak helyben elplanírozták. így ez idővel jelentős telekszint emelkedést eredményezett, amelyet az út szintjének megemelésével lehetett csak korrigálni.

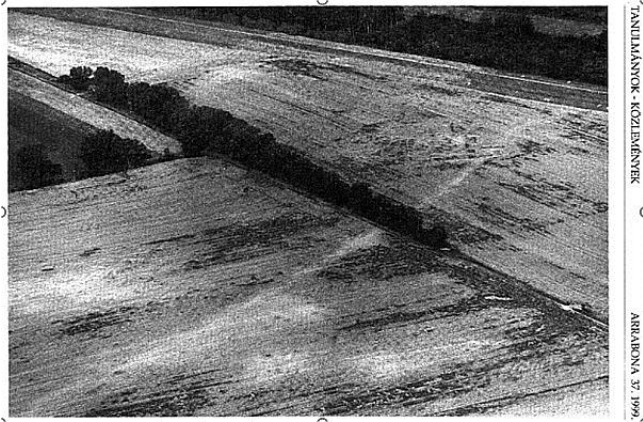
A kis szondában az út, illetve utak datálására felhasználható leletanyagot sajnos nem találtunk, annyi bizonyos, hogy a IV. századi kő-tégla építkezési periódushoz már a megemelt útszint tartozott. Ez utóbbi út alapozása szintén homok és kavics, járószintjét a szántás megrongálta, csak kavicsos sáv alakjában maradt fenn”⁷³

Dr. Mészáros László állatorvos, akit Mursella ill. az itt futó birodalmi út vonala már régen foglalkoztat, saját költségén készített légifotókat bocsátott rendelkezésünkre. Ezek egyikén (mellékelve: a forrás 7. ábrája) nemcsak az út vonala, de az 1975–89 között feltárt, majd visszatemetett ásatási terület, valamint a város egyéb, még fel nem tárt épületei is jól láthatók. Sajnos a Rába töltés építése, és a

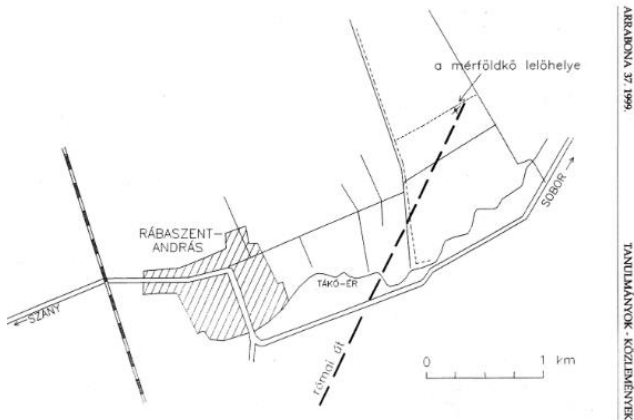
⁷³ Szőnyi Eszter, Arrabona Múzeumi közlemények 31 1992.

GYÖKEREK

korábbi folyószabályozások miatt, az út a bal parton már nem követhető.”⁷⁴

A Savaria felé vezető út további szakaszát jelezheti az a – már a Rábaközben – Rábasantandrás és Sobor között talált mérőldkő, amely 1979-ben az ott futó országúttól északra került elő.⁷⁵

⁷⁴ Múzeumi kiadványok/Győr-Sopron megye/Arrabona-Múzeumi közlemények 37. 1999

⁷⁵ Ugyanott

„Feliratából mindössze a mérföld olvasható (MP XLVII), ez a távolság megfelel a lelőhelytől Savariáig terjedő útszakasznak. Ezzel bizonyítást nyert, hogy a rábaközi útszakasz a fent említett hadi út része volt.”

A kő az állítási helyéhez közel került elő. Mivel a földművelést akadályozta, azt egy kiszáradt csordakútba lökték volna, de a szanyi tanító, Csépe Béla, ezt megakadályozta⁷⁶, s a leletet a győri múzeumnak átadta.

A terepen a felszínen 1979-ben az út kiemelkedés formájában még megfigyelhető volt.

A római hadsereg kivonulása után az út használata fokozatosan megszűnt, mivel elkerült minden későbbi települést. Nyilván ez okozta eltűnését: nem illeszkedett a középkori településhálózathoz, nem vezetett sehová.

A középkorban minden települést, falut összekapcsolt az úthálózat, a használaton kívüli részeket elszántották és azok földművelés miatt egyre inkább elpusztultak. És épp az elszántás tette lehetővé az utat borító kavicsréteg megfigyelését, az ugyanis a légi felvételeken általában **világos sávként** jelenik meg.

A Rábaközben felfedezett útnyomok a mérföldkő megtalálásának helyén egy légi felvételen⁷⁷ is megfigyelhetők. (A kép számozása a forrásból származik):

⁷⁶ Rugli Dezső a szanyi téglamúzeum tulajdonosának szíves közlése

⁷⁷ Czajlik Zoltán – Bódócs András –Rupnik László: Légi fényképezéses régészeti kutatások Magyarországon 2010-ben (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról)

Aerial_photographic_archaeological_inves.pdf

13. kép: Római út nyomai Rábaszentandrás, Proletárok-dűlőben (2010. június 28.)

Hogyan állapíthatjuk meg, hogy milyen nyomvonalon haladt a birodalmi hadi út? A fenti légi felvétel csak egy kisebb szakasz képét adja. A nagyobb áttekintéshez segítségünkre vannak a műholdakról és repülőgépekről készült légi felvételek, amelyeket például a maps.google.com⁷⁸ oldalon szemlélhetünk meg.

A színes mellékletekben egy képsorozaton az út egyes szakaszait mutatjuk be az egymást követő képeken északról déli irányban.

A világos sáv elkezdődik Árpástól nyugatra, nyugati irányban (1), majd az útkanyarulat után déli irányba fordul (2). A (3), (4), (5), (6) felvételek egymást követik kisebb átfedéssel, hogy a kapcsolódás megfigyelhető legyen. Az út nyomát sárga nyilakkal is megjelöltük.

Az út északi végpontja Árpás közelében van. Mursella és az út vége közötti kapcsolatot csak feltételezni tudjuk. Bizonyoságul egy nagyobb területet ábrázoló, elfordított színes képet melléeltünk.

⁷⁸ 2020. 12. 13-i megtekintés

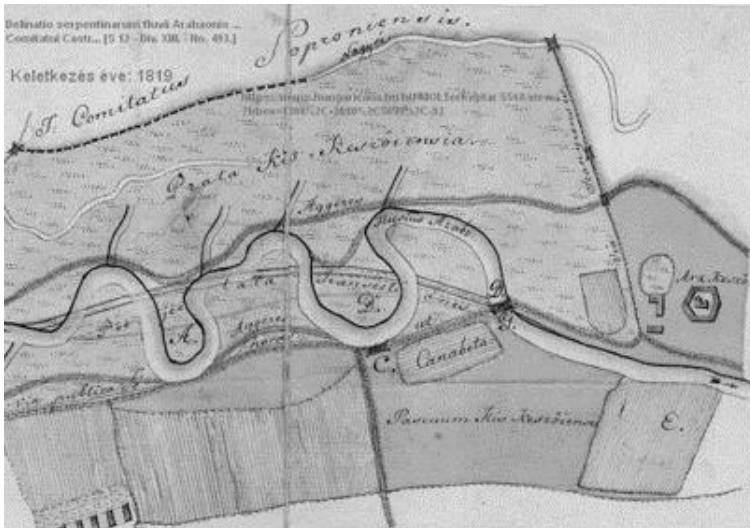
GYÖKEREK

Roszsabb a helyzet az út déli végénél. A háromszögletű erdőfolttól (amit a fényképen kívül több, a helyszínt ábrázoló térképen is feltüntettek) délre semmilyen nyom nem látható.

Megkíséreltük az út nyomvonalát meghosszabbítani (ami ugyan már a feltételezések birodalma), s meglepetéssel a keszői várrom közelében értük el újra a Rába vonalát.

A leírások szerint a hadi út a Rába jobb partján folytatódik tovább, egészen Bassiana (Sárvár mellett) településnél lévő hídig. Ennek a hídnak maradványait és Bassiana feltételezett települést a Rába jobb partján már régebben feltárták⁷⁹.

A keszői vártól a Rába jobb partján az útszakasz a 19. században készült térképek szerint sóhordó út volt⁸⁰, magába foglalta a Kemenesszentpétertől északra futó útszakaszt is. Feltételezhető, hogy itt a valamikori római hadi út még a középkorban is jó minőségű lehetett, ezért történhetett már a 10. századtól ezen a sóhordás.

Sódhordó út a Rába jobb partján

⁷⁹ Kiss László doktori disszertációja: A pannóniai mérföldkövek állításának történeti és topográfiai kérdései 2007

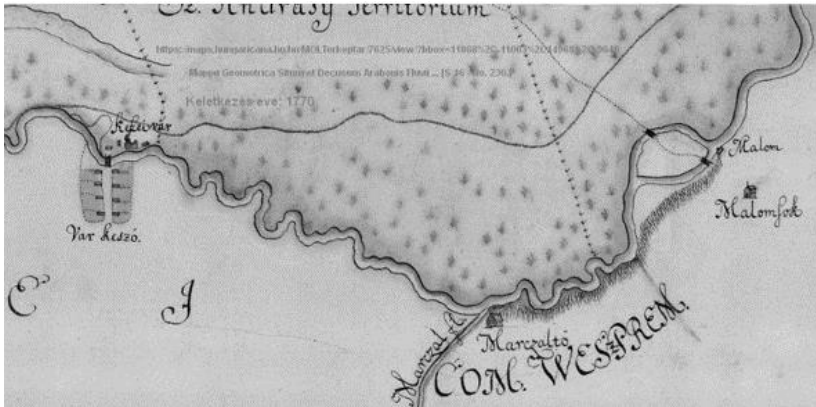
⁸⁰ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/4571 Jelzet:S 12. - Div XIII. – No.493

GYÖKEREK

A keszői vár közelében tehát áttért az út a Rába déli, jobb partjára. Sajnos arra vonatkozóan, hogy a keszői vár helyén a római időben volt-e valamilyen épület, akár erődítmény, nincs semmi írásos emlék, így az átkelő pontos helye, milyensége meghatározhatatlan.

Bemutattuk tehát az Arrabona – Savaria római kori hadi út teljes rábaközi szakaszát Mursellától (Dombiföldtől) a keszői várig. Már csak arra a kérdésre kellene választ találni, miért építettek a rómaiak egy ilyen kitérőt, miért nem a jobb folyóparton futott végig az út – Arrabonától Bassianáig (Győrtől Sárvárig)?

Ennek valószínű oka a Marcal folyó volt. Már Mursella neve is a Marcalra utal. Ez a folyó nem ott torkollott a Rábába, mint napjainkban, Gyirmótnál, hanem amint ez a 18. századi térkép⁸¹ is bizonyítja, Marcaltónél volt a torkolat. A település neve is azt mutatja (Marcaltó = Marcal torkolat).

A Marcal torkolata a 18. században

Lehetséges, hogy a római időkben a torkolat Marcaltótól északabbra, Mursellához közelebb volt, amint ezt Szőnyi Eszter feltételezi.

⁸¹ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/7625, Jelzet: HU MNL OL S 16 – No. 236. Őrzési hely: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /National Archives of Hungary

GYÖKEREK

A Rába jobb partja mocsaras lehetett, ez készítette az útépítőket, hogy áttérjenek a túlsó partra. Erre enged következtetni az is, hogy feltehetően valamikor a 19. században, a jobb parti mocsaras rész lecsapolása végett a Marcal medrét a Rábával párhuzamosan Gyirmótig kiárkolták.

A római útépítők kikerülték a mocsaras részt a jobb parton, s ugyanezt tették a bal parton is, a Rábaközben, Árpásnál. A falutól délnyugatra hatalmas, Varjasnak nevezett mocsár terült el, amint ezt még a 17. századi térképeken is lehet látni. Ezt elkerülendő haladt az út a falutól nyugatra, majd egy kanyarral délre, amint ez a légi felvételeken is jól látszik. (ld. a színes táblákon)

A következő ábrán Anderkó Krisztián idézett cikkében⁸² a Savaria (Szombathely) és Arrabona (Győr) közötti teljes útszakasz vázlata látható:

A római birodalmi út Győr és Szombathely között

A nagyobb áttekinthetőség végett Kisalföld és az egész Dunántúl úthálózatának vázlatos rajzát is közöljük. A bizonytalan

⁸² baloghpet.blogspot.com/2009/02/mit-adtak-nekunk-romaiak1-utakat.html, és sirasok.blog.hu/api/trackback/id/916641

GYÖKEREK

útszakaszok mellett egy újabb útszelvényt sikerült pontosítani, a Rábaközön belüli hurkot.

A Dunántúl római kori úthálózata

A sor

Lenyűgözött Ipolyi Arnold egyik cikke⁸³ a Századokban, amelyben arról számolt be, hogy egy pár soros oklevél milyen szerteágazó történelmi háttérrel tanúskodik.

És mit ad Isten, ugyanez megtörtént velem is. Egy 1860-as években készült iskolás füzetbe történt bejegyzés alapján feltárult a szülői házunk és családjunk eddig ismeretlen története.

Anyai nagyapám halálát követően, örökség folytán, a lakóházunk tulajdonosai lettek szüleim. Édesanyám, testvéreit kifizetve az örökség rájuk eső részéből, édesapámmal a tömés falú ház kisebb átépítését határozták el. Természetesen az építkezés első üteme a bontás volt. A régi kamra bontása közben a mestergerenda (mert a ház még ilyen régi, hagyományos szerkezetű volt) és az egyik ráhelyezett padlászgerenda közötti résből egy szúette, megsárgult füzetecske került elő. Leporoltuk, s kiderült, hogy egy kézzel írt „irka” a talált tárgy.

Bevallom, kicsit önkényesen magamhoz vettem a füzetet, s jól elrejtettem. Később, mint a vad a zsákmányát, a rejtekhelyemen elővettem, s óvatosan lapozgatni kezdtem. Ceruzával megszámoztam az oldalakat, hogy a füzet szétbontásával ne keveredjenek össze a lapok. Több, mint 100 teleírt oldalt tartalmaz a ’mű’.

Kiderült, hogy egy 1865 – 1869 közt leírt iskolai „diktom”-mal (lediktált tananyaggal) ajándékozott meg a szerencse.

A füzet eredetileg önálló lapokból állt, amelyeket varrócérnával egymáshoz erősítve fokozatosan alakított ki a tulajdonosa. Nagyapámtól hallottam, hogy amikor ő is Beledben az evangélikus elemi iskolába járt (1885-91), az ötödik osztálytól kezdődően, a trafikban megvásárolható irkalapokra írták le a tanító úr által lediktált szövegeket. Tintával és lúdtollal írtak. (Amint nagyapám mesélte, dolguk végeztével a lúdtollat a halántékuknál a hajukba törölték bele, hogy ne maradjon tintás.)

⁸³ Ipolyi Arnold: Magyar okmányérdekességek, Századok 1867 42

GYÖKEREK

Valószínű, hogy a megtalált ereklyét is ilyen módon „alkotta” meg a tulajdonosa. A lapok az elkészülés sorrendjében kerültek be a füzetbe. A lapokon történelmi, földrajzi, egészségtani ismeretek leírása, imádságok és apróbb versikék vannak. Ez volt tulajdonképpen akkor a tankönyv.

Megtaláltam a ’mű’ korát meghatározó bejegyzést is:

Mátis Zsiga kis levele. 1869-ben írtam.

Elkezdett foglalkoztatni, ki is lehet az a Mátis Zsiga. Édesapám mesélte, hogy a rokon Zsiga bácsi méhész volt, s abban a házban lakott, amiben édesanyám és én is születtünk, a Kányavárosban a Rábator utca 12-ben (ami később 28 lett).

Íme az „írka” tulajdonosának születési bejegyzése az 1853. évi beledi evangélikus matrikulában (a 30. sor):

29.	Apr. 24.	Apr. 24.	Sándor Törvényes	Borbély Márton vellen. evang.	Mátis Lúcia csal.
30.	Apr. 28.	Apr. 28.	Sándor Törvényes	Mátis László vellen. evang.	Méner László evang.
31.	Máj. 14.	Máj. 14.	Sándor Törvényes	Buri János polgár. evang.	Szék. Károly evang.

Zsiga bácsi felesége Mátis Lídia volt, aki anyai nagyapám nagynénje, apai nagyanyám testvére. Innen az ismert rokonság. (Lásd a 94. oldalon lévő családfát!) Arról, hogy Zsiga bácsi állt-e valamilyen rokonságban a felesége családjával, mivel a családnevük azonos volt, senki nem tudott.

Még mindig a témánál maradva, a ház történetét taglalva, el kell mondanom, hogy anyai nagyapám, az elemi iskola utolsó éveinek elvégzése alatt nyaranként őrző gyerek volt Zsiga bácsiéknál. Később, már legényként, szolgálni ment Miklósfalvára (Nickelsdorf, ma már Ausztria), majd megjárta Amerikát is, ahol hat éven át kerék küllőket készített egy kocsigyárban.

GYÖKEREK

Hazatérve megvásárolta a kányavárosi házat és beköltözött Lidi nénihez, a nagynénjéhez, aki addigra megözvegyült.

Később nagyapám Kisgeresdről nősült s ebben a házban alapított családot.

Jött az első világháború. Gyalogos katonának sorozták be s az olasz frontra került. Ott megsebesült, s míg Bécsben volt kórházban, megszületett Beledben a család első leszármazottja, Miki nagybátyám. A bevonult nagyapám távollétét valamelyest könnyítette Lidi néni jelenléte, aki sokat segített nagyanyámnak az újszülött ellátásában.

Ugyanebben a házban született később második gyerekként édesanyám, majd harmadikként keresztapám is. Három gyerek volt a Szabó családban.

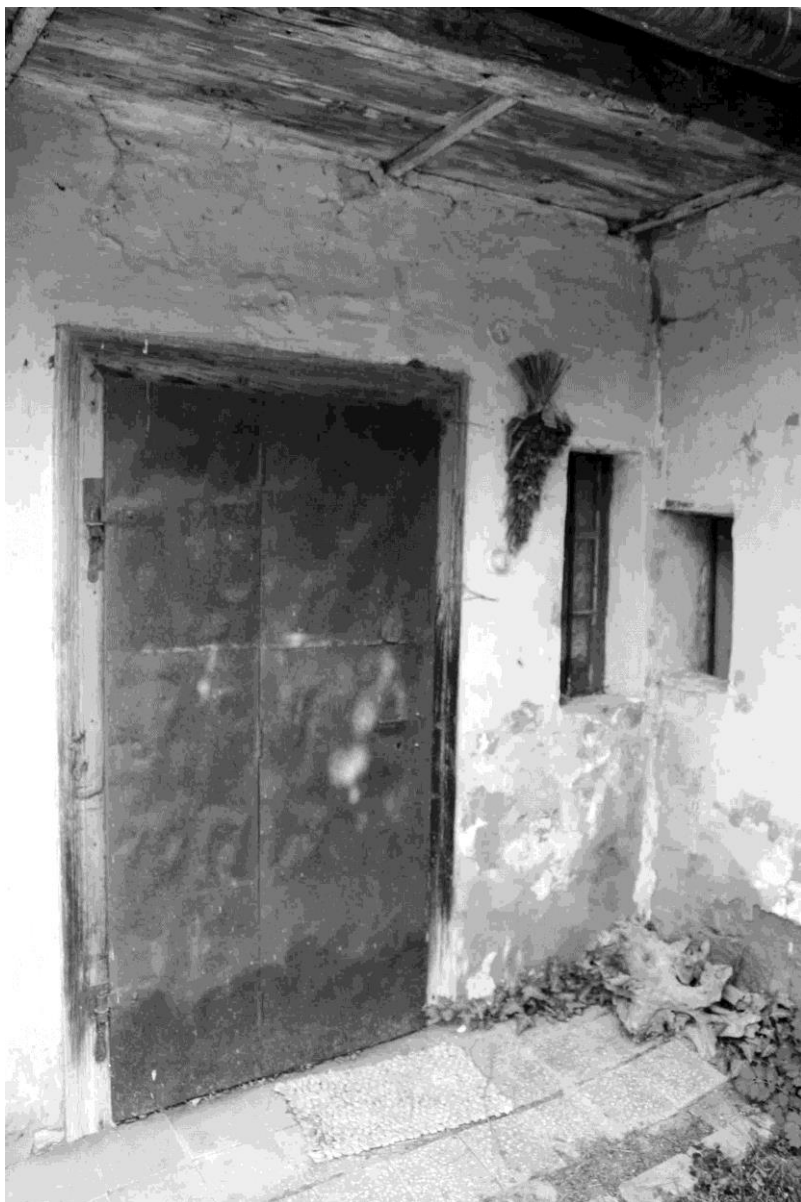
Szüleim 1947-ben házasodtak össze, s édesapám, aki „hontalan” volt, mert apai nagyapám kitiltotta a nemeskéri szülői házból, a házasságkötés után ide költözött.

Az 1950-es években édesanyám azon megjegyzése alapján, hogy anyai nagyanyám halálakor (+1945) nem volt hagyatéki tárgyalás, édesapám kinyomozta, hogy minden ingatlan nagyapám nevében van. A nagyapám, mint akkor az öregek általában, a tulajdonjoghoz haláláig ragaszkodott.

Ezért csak ezután (+1966) kerülhetett a ház a szüleim tulajdonába és kezdhettek bele a ház rendbetételébe (tetőcsere zsúposról cserepesre, a földes helyett padlós szoba és mozaik lapos konyha kialakítása).

Visszakanyarodva a ház történetéről mondtak kiinduló pontjához, még egy dologról szót kell ejteni. Az Arcanum Kft. a 2010-es években kezdte publikálni a digitalizált dokumentumokat. Ekkor került fel az internetre az 1856-os országos kataszteri térkép és összeírás és az első és második és a harmadik katonai felmérés.

A térképeket a mai állapottal egybevetve megállapíthattam, hogy a szülői házunk az egyetlen a Kányavárosban, ami 1856-ban már állt és lakott volt. Bizony, ilyen régi ez az épület! Ma már ugyan nincs a családjunk birtokában, üresen áll, de dacolva az elmúlással a mai napig ellenáll az idő vasfogának.

A szülői ház megmaradt ősi sarka a 'vasajtóval'

*...és ilyen volt az 1930-as években
A képen Szabó Emma, édesanyám unokatestvére.*

Az „irká”-ról és a „sor”-ról.

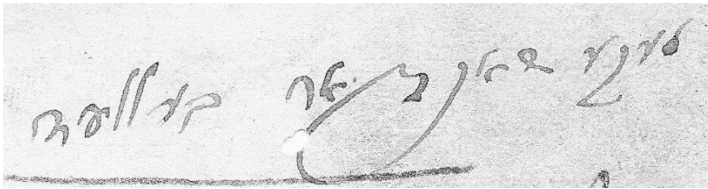
2001-ben dr. Baranyai Lenke beledi származású tanárnő kezdeményezésére megalakult a Régi Beled Baráti Kör. Az volt az alapító kérése, hogy ki-ki valamilyen helytörténeti emlékkal járuljon hozzá ehhez az eseményhez. Miután én egy korábbi beszélgetésen megmutattam már a tanárnőnek a 'kis levelet', az volt a kérése, hogy ebből egy versikével gazdagítsuk a helyi hagyományokat. Emlékeim szerint a versikét a tanárnő olvasta fel.

A füzetben olvasható történelmi tárgyú bejegyzésekről dr. Baranyai Lenke véleménye az volt, hogy a beledi evangélikus tanító

talán, az akkoriban valószínű egyetlen oktatási segédanyag, a Hármas Kis Tükör alapján oktatott, abból diktált részeket a gyerekeknek.

Ezt a kérdést később egy összehasonlításban elemeztem, részeket közölve mindkét forrásműből. Bebizonyosodott, hogy nem a Hármas Kis Tükör a forrás. (Ez az elemzés a következő fejezet tartalma.)

Ennyi kitérő után ideje a tárgyra térni. A 'kis levél' tanulmányozása közben egy idegen, nem a füzet tulajdonostól származó kézírással készült rész (újévi verse) után a lap alján, fejjel lefelé, a következő bejegyzést vettem észre:

A kíváncsiság nem hagyott nyugodni, elkezdtem kutatni, mi is lehet ide írva.

Az első lépés – miután világos volt, hogy ez valamilyen, nem magyar nyelven készült bejegyzés – a nyelv megállapítása volt.

Barátaim segítségével arra a következtetésre jutottunk, hogy valószínű héber nyelvű a beírás. A héber betűk felületes ismerete a kézírásra irányította a figyelmemet.

A könyvtárból kikölcsönözve egy héber nyelvkönyvet, hozzáfogtam a megfejtéshez. Az első szót viszonylag könnyű volt visszafelé kibetűzni: *Belled*. Akkoriban két l-lel is írták a falu nevét, ami világos volt a már említett Arcanumos publikációkból.

A második és a harmadik szó nem akarta 'megadni magát'. Megkerestem a nyugdíjas püspökünket Győrben, hogy segítsen. „Csak a nyomtatott betűket tanultuk a szemináriumban” – volt a válasza. Feltettem a kérdést a győri rabbinak is. Tanácstalan volt. „Ez nem héber szöveg” – volt a válasza. A beledi zsidó temető rendbetételére hazajött Izraelből egy Beledből elszármazott hölgy fia, aki ugyan Izraelben született, de édesanyja jóvoltából megtanult

magyarul is. Őt is megkértem, segítsen megfejteni, mivel ő a héber kézírást jól ismeri. Nem jutottunk dűlőre a 'nem héber' szöveget illetően annak ellenére, hogy több kiolvasási variáció is felmerült.

Az egyértelmű lett, hogy a középső szó a héber írás szabályai szerint visszafelé olvasva RODNAS (Sándor). Hiányzott még a – feltételezhetően – vezetéknev. Erre nagyon sok tipp volt, de nekem egyik sem tetszett. Reménytelenségemben saját fejemből próbáltam kibetűzni. Többszöri próbálgatás után a *Teke* név tűnt a legvalószínűbbnek.

Most kénytelen leszek „fantáziálni”. Mi is történhetett? A füzetben a vizsgált bejegyzés feletti idegen kézírás (ami egyébként egy kiforrott és szép írás, amint ez a mellékelt teljes oldalt ábrázoló másolaton is látszik. nyelvtani hibát sem tartalmaz, nem úgy, mint az irka tulajdonosáé) valószínű egy felnőtt kezétől származik.

Feltételezhető, hogy volt egy időszak, amikor az irka tulajdonosa (Mátis Zsiga) nem tudta, s így valaki más (Teke Sándor) vezette a füzetet. Ezt a tényt talán a lelkész örökölhette meg a karácsony előtti iskolalátogatás alkalmával.

Feltűnő volt, hogy a héber kézírás is gyakorlott tulajdonosra vall, tehát aki papírra vetette valószínű héber iskolába járt, vagy tán maga is zsidó volt.

Dr. Baranyai Lenke helytörténeti könyvében⁸⁴ az áll, hogy ekkor a beledi evangélikus közösség papját Hirschler Sámuelnek hívták. Ő 1867. 03.04-én az egyházi születési és halálozási anyakönyvekben az alábbi bejegyzést tette: „'HIRSCHLER' vezetéknevemet ... 'SZARVASI'-ra magyarosítottam.”

Tekintettel arra, hogy a hittudományok mellett a kispapoknak héberül is kellett tanulniuk, sőt az sem zárható ki, hogy Hirschler Sámuel kikeresztelkedett zsidó volt (ami a névmagyarosítás miatt is gyanítható), a titkos bejegyzés héber volta nem meglepő.

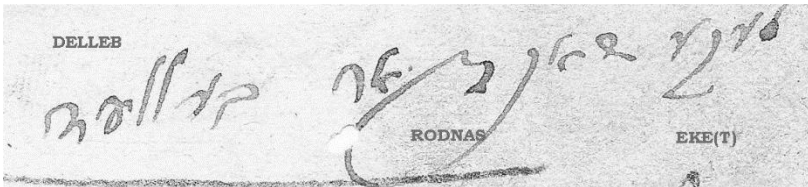
Már csak egy kérdés vár megválaszolásra. **Ki lehetett Teke Sándor?**

⁸⁴ Baranyai Lenke: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez Sopron, 2000

GYÖKEREK

Kutatásainkhoz a szerencse óriási támogató. Az 1856-os házjegyzék szerint az ominózus kányavárosi (a később Mátis Zsigmond, ezt követően Szabó Miklós majd Prátser Kálmán tulajdonába került) ház egyik lakója akkor Teke Sándor volt. A névazonosság valószínű nem véletlen. Ekkora szerencséivel sikerült megtalálni tehát annak a személynek a családját, akiről az idegen nyelvű bejegyzés szól.

A sor megfejtése:

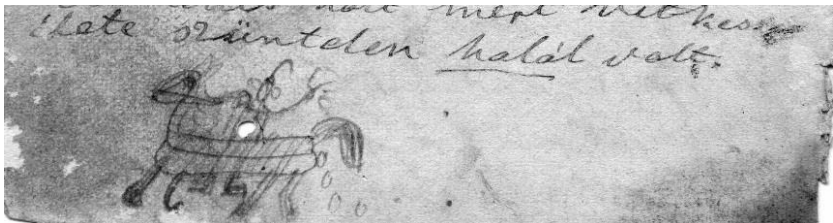

Az első (hátról) héber betűkkel beírt szó kezdőbetűje bizonytalan. A teljes sor tehát helyesen:

TEKE SANDOR BELLED

Nézzük meg a vizsgált, általam az eredeti kéziratban 86.-nak megjelölt oldal kópiáját! (A következő lapon)

Összehasonlításul a tulajdonos, Mátis Zsiga kézírását bemutatandó itt közlünk belőle egy kis részletet. A kézírások közti eltérés egyértelmű:

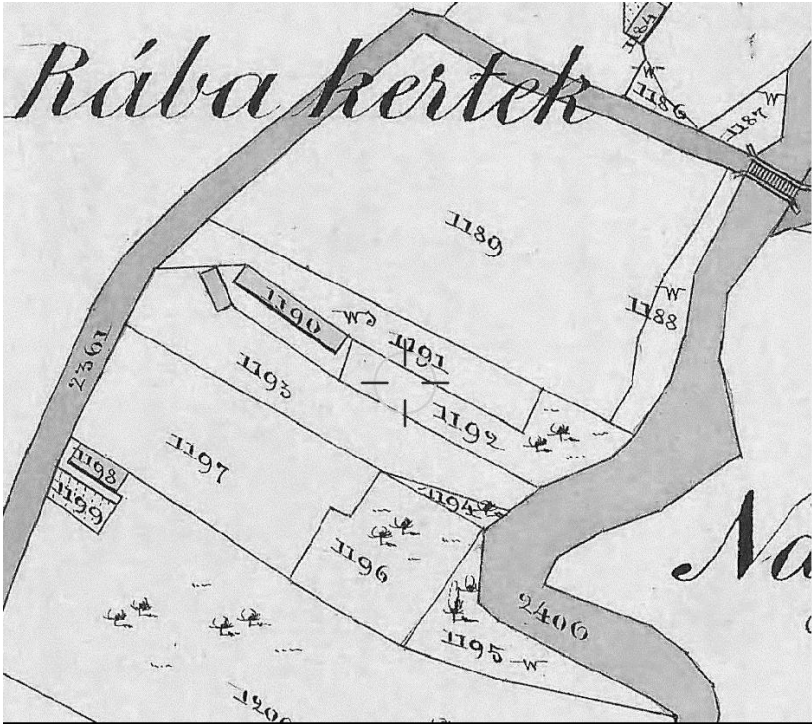
Tudom hogy meg éltem
 anyám sanyám szeretne
 Több nekem nem kellene
 Anyám sanyám az isten
 Eltesse az új évben
 Még származ esztendőben
 Boldogságban örömben
 Egészségben békében.
 Anyám s anyám meg engem.
 Mindig jobban szeretve
 És én mindig jobb legyen.
 Hogy ná érdemet tegyen.
 Hogy engedjék az eget. (86)
 Az esztendői most.
 Isten az isten minden jót
 És új esztendőben
 Jobb időt mint tavas volt
 És új esztendőben.
 Jó tavaszt adott telet nyárt
 Jó termést és jó vészt
 És új esztendőben

Célszerű lenne kideríteni, ki is az a Teke Sándor.

Az 1856-os kataszteri térkép és házjegyzék alapján abban a házban, ahol az irkát megtaláltuk, s korábban Mátis Zsiga bácsi lakott,

GYÖKEREK

mint már szó esett róla, eredetileg Teke Sándor és Németh István van feltüntetve tulajdonosként. Íme a házat ábrázoló térkép-részlet⁸⁵:

Az 1190-es helyrajzi számú ingatlanról van szó.

A kataszteri térképhez készült házjegyzék⁸⁶ – szintén 1865-ből:

1190	1536	Németh István	1190	1536	Teke Sándor
1190	1536	Teke Sándor	1190	1536	Teke Sándor

⁸⁵ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17408. Jelzet HU MNL OL S 78 – Sopron – 191. – Beled 7. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /National Archives of Hungary

⁸⁶ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/26052. Jelzet: S 79 – No. 734/2 (17.lap) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /National Archives of Hungary

GYÖKEREK

A régi német írással készült megjegyzések feloldása Németh László barátom (Győr) jóvoltából:

„-Németh István – Wohn und Wirtschaftsgebäude = lakó- és gazdasági épület

– Teke Sándor – samt Hof = udvarral együtt

Németh István és Teke Sándor neve között van egy megjegyzés elhúzott írással: und... nummer = és... szám. Ezt nem tudtam pontosan kibetűzni, illetve értelmezni.

A túloldali szöveg (Anmerkung = megjegyzés rovat):

Gemeinschaftlich zu gleichen Theilen = közös tulajdon egyenlő részben”

Tehát Németh István és Teke Sándor egyenlő részben tulajdonolták a lakó és gazdasági épületet, udvarral együtt. Valószínű a kisebb épületben laktak Némethék.

A kérdés, kik is ők, s milyen kapcsolatban állhattak (a későbbi tulajdonossal) Máti Szigmonddal? A korabeli anyakönyvek és a házjegyzék alapján tegyük egy időutazást!

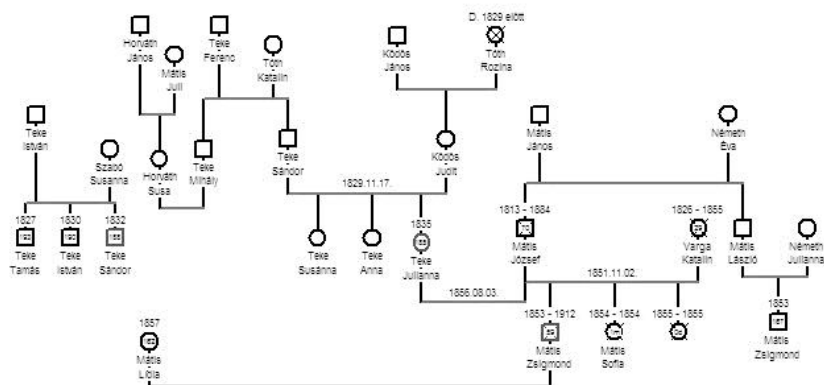
1856-ban járunk. A beledi 1190-es hrsz.-ú ingatlant, azon belül a 152-es számú házat idősb Teke Sándor és családja lakja. A családfő a múlt év elején megözvegyült. Öt gyermekével él itt: Anna 26, Juli 21, Zsuzsi 18, Jani 14 és a kis Sanyi 9 éves.

Tavaly ősszel a falubeli Máti József felesége is meghalt kolerában. József új asszonyt keres, aki segít a hároméves kisfiát, Zsigát felnevelni.

A beledi evangélikus házassági anyakönyv bejegyzése szerint az özvegy Máti József és a kányavárosi hajadon Teke Julianna 1856. 08. 03-án összeházasodnak. (Teke Julianna apjával és testvéreivel együtt ekkor Beled 152-es számú házában lakik.)

A kis Zsiga cseperedvén iskolába jár, s a tanulásban az alig hat évvel idősebb Teke Sanyi, mostohaanyjának öccse, segít neki. Közel egykorúak, olyan mintha a testvére lenne.

GYÖKEREK

Így alakult az ismeretsége, majd a rokonsága Mátis Zsigának a kányavárosi házzal és annak lakóival. Így kerülhetett Teke Sanyi kézírása, majd a tisztelendő bejegyzése az irkába 1866-ban.

A tulajdonosváltásról, (Mátis Zsigmond házvásárlásáról) sajnos több információval nem rendelkezünk, de a rokoni kapcsolatok miatt (miután a ház eladó lett) természetesnek vehetjük az adásvételt.

Van viszont még egy körülmény, ami fontos lehet. Anyai nagyapám, Szabó Miklós (aki Mátis Zsigmond nejének, Mátis Lídiának unokaöccse volt) az iskolából kimaradva beállt Zsiga bácsihoz őrzőgyereknek.

Zsiga bácsi méhészkedett. Földje nem volt, ezért takarmányt sem raktározott télire, de tavasszal a vásárban mindig vett egy tejelő tehenet, amit aztán ősszel eladott. Nyáron fejték a tehenet, ami a családot ellátta tejjel. Ehhez, a házzal szomszédos árokpartokon s a közeli malom melletti réten, lehetett és kellett a tehenet legeltetni. Néha a szembe-szomszéd, Ormándi nagygazda, is megengedte, hogy a gazda tehenei mellé az átellenes réjtjére hajtsa az övét – mesélte nagyapám.

Feltételezhetően ilyen őrzőgyerek volt ismétlődő diákként egy generációval korábban (1859-1862?) Zsiga bácsi is a Kányavárosban.

GYÖKEREK

Amikor később a kányavárosi ház eladó lett, Zsiga bácsi megvásárolta azt (1876-ban nősült).

Érdekes Zsiga bácsi életének további története. Feleségül Mátis Lídiát (x1857) vette. Mátis Zsigmond és Mátis Lídia házasságából öt fiú született. Az első halva (x1877), majd Ádám (x1879), aki 5 percet élt (+1879), József (x1883), aki 5 éves korában (+1888) diftériában hunyt el, majd újra József (x1889), aki másfél évesen (+1890) bélhurutban halt meg. Ezt követően még 1891-ben egy fiú halva született.

1891-ben fogadhatták meg első évben anyai nagyapámat, Szabó Miklóst (x1879) tehenet őrizni. Ekkor már ő is kimaradt a hatodikból, ismétlős lett, elmúlt 12 éves.

Nem ismert, hogy hány éven keresztül tartott ez az állapot, de nagyapám hamarosan Miklósfalvára (Nickeldorf) került szolgának egy tehetős gazdához.

A következő esemény, amiről tudomásom van, 1900-as évek legelején történt.

Apai nagyapám, Prátser Sámuel (x1874) asztalos-segéd, „kiküldetésben” Tótkeresztúron (ma Magyarkeresztúr) az evangélikus templomban szerelte össze a mestere soproni műhelyéből odaszállított templomi bútort.

Egy gazdagabb helyi családnál, ahol a háziúr a templom elöljárója volt, kapott ebédet. Itt ismerkedett meg nagyanyámmal, Mátis Eszterrel (x1879), aki ennél a gazdánál szolgált. Az ismeretségéből hamarosan házasság lett (1901).

Megjegyezzük, hogy Mátis Eszter Szabó Miklósnak nagynénje volt, de egy évben születtek és együtt gyerekeskedtek Beledben.

Hamarosan a Prátser családban Tótkeresztúron született három gyerek.

Amikor már fogytán volt a templomi összerakni és beépíteni való, nagyapám a környékbeliektől is felvállalt munkát. Így történt, hogy a szomszéd faluból egy férfi koporsót rendelt nála a torokgyíkban elhunyt gyermeke számára. Ez a megrendelő megfertőzte a családot, s mind a három gyermekük elkapta a rettegett kórt.

GYÖKEREK

A két idősebb gyermek, János (x1901) és Teréz (x1903) 1906-ban elhunyt, a legkisebbet, Erzsébetet (x1904) úgy mentette meg a doktor, hogy petróleumot csöpögtetett a szájába.

E tragédiát követően, miután elfogyott a templomi munka is, kereste fel nagyapámat Zsiga bácsi (akinek a felesége, Lidi néni egy emberöltőnyi különbséggel nagyanyám legidősebb nővére volt), hogy a szalmából készült méhkasok helyett készítsen neki fa kaptárakat a méhei részére. Samu nagyapám át is költözött Beledbe. Átvitették a gyalupadját is, hogy dolgozni tudjon, amíg a kaptárakkal el nem készül.

Ott-tartózkodásuk alatt próbálták rábeszélni Zsiga bácsiék a nagyszüleimet, hogy költözzenek hozzájuk. (Ekkorra már Zsiga bácsi családjában mind az öt gyermek elhunyt.) Nagyanyám, ismerve a testvére, Lidi néni rossz tulajdonságait, nem egyezett bele az összeköltözésbe.

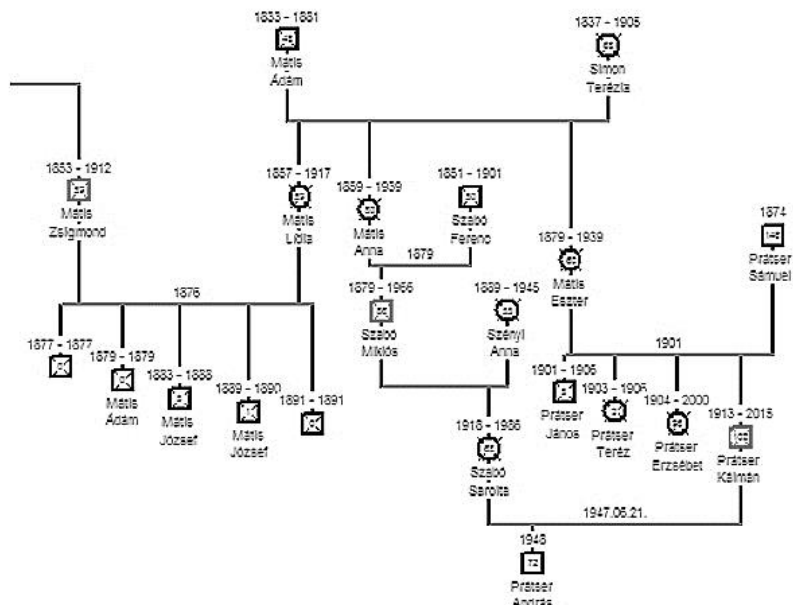
Ezután mentek el nagyszüleim Erzsi kislányukkal Lövőre. Onnan járt be Szombathelyre dolgozni, mert ott kapott munkát Samu nagyapám. A tragédiák miatt, s a kezdődő strummájára való tekintettel egyébként is levegőváltozást tanácsolt a nagymamámnak az orvos.

A következő epizód, ami ismert, hogy anyai nagyapám, Szabó Miklós, megjárva az Egyesült Államokban Chicagót, s némi tőkére szert tévén, megvásárolta Lidi nénitől a kányavárosi házat. (1913?)

Az özvegy nagynéni komoly adósságba keveredett, mert nem vetette meg az italt. Jól jött neki az unokaöccsének az ajánlata. A tulajdonjogot eladta, de megmaradt a haszonélvezete a házon. (Ezt egyébként a földhivatalban csak az 1950-es években törölte le a házról édesapám.)

A rokoni kapcsolatok megismerésében segít a családfánk, amelyet a következő oldalon lehet tanulmányozni.

GYÖKEREK

Nagyapám egyedüli tulajdonosa maradt a háznak, a teleknek és a később megvásárolt Öntésnek (holtágnak), még akkor is, miután megnősült (1914. 04. 13.). A tulajdon felét házastársával, anyai nagyanyámmal nem osztotta meg.

Nagyapám halála után (+1966), a gyerekei megörökölték a házat és a telket. Az örökséget felosztották egymás közt, majd a szüleim megvásárolták a ház kétharmadát a testvérektől. A fiúk a telek rájuk eső részét pedig eladták házhelyül egy idegennek. (Ekkor készült a 41. oldalon bemutatott telekmegosztási térkép)

Ezt követően kezdtek hozzá szüleim a ház felújításához. A bontási munkák során a kamrában, a mestergerenda feletti gerenda kiemelésakor került elő az az irka, amit Mátis Zsigmond 1865 – 1869 között írt, s jól elrejtett. Ebben találtam meg azt a bizonyos idegen nyelvű bejegyzést.

Azt hiszem a történet így kerek.

Utóirat

Ebben a kányavárosi házban született édesanyám és a testvérei, születtem én és az öcsém. Mi, gyerekek, az általános iskola elvégzése után elhagytuk a szülői házat, csak vendégségbe jártunk haza. Édesanyánk halála után (+1986) édesapánk még tíz évig itt lakott, aztán beköltözött a győri Evangélikus Szeretetházba, hogy a közelünkben legyen.

A lakatlan ingatlant kétszer kirabolták. Ezután lemondunk a tulajdonunkról és eladtuk a házat. Az új gazda az unokaöcsém sógora lett, így közvetve a tulajdon a családban maradt. A ház azonban azóta is üresen áll.

A magyarok története A források összehasonlítása

A fellelt kéziratban⁸⁷ egymást követő oldalakon, mint egy korabeli 'történelem könyvben' a magyarok története olvasható. Ezt a részt többen elolvastuk és átvizsgáltuk.

Dr. Baranyai Lenke vetette fel, hogy valószínű a Hármaskis Tükör alapján diktálta le a tanító úr a történelmet a diákoknak, s azt kellett megtanulniuk.

A következőkben egybevetjük az 'írka' (kézirat) és a Hármaskis Tükör vonatkozó részeit az Árpád házi királyokkal bezárólag.

Az első rész az eredeti kézirat kópiáit, majd a javított és átírt szöveget tartalmazza. Ezt követi a Hármaskis Tükör másolatának⁸⁸ (fakszimiléjének) vonatkozó része.

A Hármaskis Tükörről készült, a magyarok vezéreit és az Árpád házi királyokat tárgyaló rész előtt a könyv **eredeti bevezetőjét** is közöljük. Az egész mű egy kuriózum, ugyanis az országban csak pár példány található ebből a könyvből (néhány nagy könyvtár állományában).

A dolog azért érdekes, mert ezt a könyvet nagyon sokszor (1773 és 1850 között 50 kiadást és átdolgozást ért meg) kiadták, s ez volt – talán az egyetlen segédkönyv az elemi iskolai tanítók számára. Több nemzedék számára ez a mű jelentette a Magyarországról szóló ismeretek alapjait. A sok-sok példány talán a magángyűjtemények féltett kincse lett, mert az antikváriumokban sem lehet beszerezni a könyvet. Igaz, nemrég kiadták újra⁸⁹, de csak egy részét. „A történelmi fejezeteket... teljesen elhagytuk”⁹⁰ – írják az annotációban.

⁸⁷ Mátis Zsiga kis levele 1869. Kézirat a szerző birtokában

⁸⁸ books.google.com

⁸⁹ Hármaskis Tükör (Szerkesztette Lóczy István), Imedias Kiadó, 2006

⁹⁰ u. ott, a fedlapon

GYÖKEREK

Következzenek tehát a kézirat lapjai! Az eredeti lapokon az oldalszámozás (karikába írt számok) a kézirat lapsorrendjét követi s tőlem származik.

Ezt követi a 'megfejtett', javított átirat, majd

a Hármas Kis Tükör bevezetője, s a

történelmi rész (az Árpád házi királyokkal bezárólag) a Hármas Kis Tükörből.

A végén összegezzük az eredményeket.

Magyarország története
 Magyarok történetét hágy főpírné
 iszhatni leg kivált négyre am. d. sz.
 az ő bejövételük vagy fejedelmek
 iktől fogva II. István királyig
 vagy 1040 es. 2. II. Istvántól
 3. d. Andrásig vagy is 1000 es. 1301
 4. d. Károlytól 2. d. Lajosig vagy
 is 1301. 1526 4. első Ferdinándtól
 a mostani uralkodóig vagy is 1526
 a most folyó évig.
 Menyi ideje már miatta ertar.
 szagot a magyarok lakják. (69)
 etnuak már mint egy gróssze
 vagy is kerék számal közel 10000
 dlat az d. a magyarok hallattak
 nap kelte felje ársiba az irtis
 folyó mentiben.
 Mert nem maradt meg a magyarok
 eredeti lak helyeken iszint más
 szomszid nemzetektől báborgatva
 iszint pedig annak Szászok és szla-
 vki segítségül hívta őket a morák
 elen mely utjokban a földet meg
 kímlelték és meg szertve csalt. ha-
 be is ütöttek rá seregesen a magyar
 nyakat akkor miképen igargatott

Akkor a magyarok még nem
 volt királyaik. hanem csak fejedelmek
 az országba bejöttöket
 almas volt köztük a fejedelmek
 Medig tartot ér az igargatás (40)
 Mint egy 110 esztendőig még almas
 után váltak öt fejedelmek. Vm.
 Árpád Zoltán Taksony György
 és vajk vagy Európai Keresztény né
 vel de a ki már királymáltóságra
 emeltetett k. u. m. 1080 esztendőben
 Özent isván után tit. letet királ
 lár a magyaroknak.
 Ő Utána még 22. királyok aralko
 tar. a tős gyökeres magyar árpád
 familiából, mely esztén ki halt
 k. u. m. 1301. é. é. É. tájban.

Árpád ahon merzösgözt

Az isten apátad hívta a munka
 ra hogy egyesítse a harát valahán
 El foglalta azt sziliben kossába
 Szabad tiszta haza ösöt bírtatába
 szeged lakosai bár legyőzték meg
 is utab veltünk egyenlő k. u. m.

Látan a hon birtokos
 A magyar nem virágoz a vese
 Felmet kitör augst burgnál azer
 A mere jára kisi hadában
 Petegis követé mindenütt nyomában
 A nemeth vigre öre szets magat
 Kerse burgnál rajta pítötti banyá
 Rakson ar erő parancs 934 972
 Rakony társas virü ifjú fegyveres
 Otmit mostan tisren art nem helyen
 Jár alasz is nemeth föld rakat
 Bár agosta mehet lora iszonya
 Nig son veszi öre hársa kiron
 Hontalan emisei a nemethnek (21)
 Gyiza a hábona betiltog 972 974
 Rezanak böltö cse az lata a veszi
 Egyen helyet okok is szerszámot
 Erete hivót műviort kapat nemeth
 Avára baki nem ügy a kiron papat
 Hamar veszi pület a magyarok
 Märedis igy vesete kiderit
 Magyar orsio tokelet
 Appad tami nemretesigü
 Kiralyat allat

István a szent. 992. 1003. 41
 Glóteletet mondok szent istván
 szent keresztény vallást adott n
 nekünk. Ezent kálde roma koronát
 felkeltt ugyan kubbans gyula de ha
 végigságt. dúlt csak hamar ^{ab} dug
 Samiz bürgövala krisztus vala ^{ab}
 al hiven paradót polgári dalga
 Honát jább rendert megzik ^{ab}
 Kasruos törvényével bálesen ^{re osztata} igaz
 Már hogy fiat a hit agy kedvellet
 al hovan sirba temetni keltet
 Péter a nemret gyűlöte 1034. 1041.
 Péter kiráht saka meg nem fed
 Rose élette vala gyűlölet nem ^{re osztata}
 té főhelzet alá is nemeth nek ad
 ormet nek szanta elert ar ^{ab}
 De a megar negre köl font ^{ab}
 Péter ki kergetik hendrik orsragab
 Samiz a kerrel pistor ^{ab}
 Tavar lett ar orsrag partakna ^{ab}
 A partak kore abasem jól ^{ab}
 Szent györmel nosul ^{ab}
 hatordanák ^{ab}

GYÖKEREK

Vige futas halat ten meggyozvanap
 Peter visza nyerte újra szép toron
 Mivel nem tudta javítani ^{usát} magát
 Az orságot is Henriknek átadta
 Megint toronja vesztett ^{intendátta} let az
 Andrást az igazdóro 1045
 116015. en
 Lőrincz arban tip fel ^{intendátta} mára toron
 Vissza visza vág, ősi nallására
 Bőrszűve árad a septe sít hona
 Krisztusnak hi aítöl boszujába
 Gelbertet karcrolja fel
 Kelendnek hegyre hulla gellent
 Vörd! meg is aligint a ^{vörö} koronásta
 Dulo magyarjai ^{re} legat
 És mint a szelvény sítpon ^{re} esend
 Vörd egy nagy hat törbe hendritel
 Kivid megmost hara béla ^{re} 106015
 Lat mand a nemethnek ^{re} 106015
 Végre a két testvér ^{re} hajót
 És is roz napokban együt ^{re} 106015
 Meg is mas ellen kelnek ^{re} 106015
 Endrások ^{re} 106015
 Béla vörd ^{re} 106015
 Efen sít ^{re} 106015
 Meg ^{re} 106015

elűt mintiket szabad rendelt város⁴⁴
 jó pin'et is viretet
 Es Acher városát sít verte a
 nyakas pozay
 magyarokat
 (74) Salamon. 1063 1074. 11 esz
 Vid ravasz tandesa átvete sa
 vól külö' jávára élt vaha a lamonsk.
 okert a hereregek kik a orsrágka
 Birtak szerenésien külmadat
 Es a mere mentek kunra vagg
 att ar ellensigneke isony a lön
 De mint adig berült Urának küli
 Míg gzanuságott nem támaszta
 ott sugdora neki ravaszat szünt
 Gira lávrló' Lambert iránta hűtelen
 Salamon hajolva e ravasz tandesra
 O' nokoni ellen két sepestsátara
 indóve is kade ire hoggó ar trona
 Gerának jó rivő nem is mer
 Salamonak most is igr barátságat
 et páleat Giraal neki iudradja
 Es a palid hamar öt el nem
 ragadja
 1095 1095
 1095 1095

Brent lászló 1074 1095. 114
 Brent lászló a nemzet szeretet
 Salamontban boszús ellenfele
 Ki a kálkát betöltött országába
 Saj' hamar öltözött nemete ná
 Kit is meg nem görne kába
 vömde minden felé lón (nak kálkát)
 mert hogy a horvátok meg nem
 Zaborát hintelen temesher pataták
 a rabló' kúkat verőkbe temette
 Kik öltöz maratai nyájába
 Kálman 1095. 114. 1963
 Kálman nagy eszével konát tucat
 et boszorkányoknak litelét tagad
 nem isak tudományra vatorá is tem
 it keresztelésben fogzven nagykant
 a sírnak öltözé nyugta meg sem
 et álmos herceg mat bus vala hold
 István 1114 1013. 1752
 István tárnót patant születetől
 Jó feje let valna a magyar kára
 De ifjúi neve hamar el nap
 Esma helyt a sokid kora
 ba 1000

Butout ada lelke szép ennyel
 Kántalma leve ides nemretinek
 Vagyatalam életét okora magán
 Elte virágai hamar hervadnak.

⑦6 2. Béla 1031. 1040. 1061.
 Melánakvakságaért bosszút
 it bosszúból támad szörnyű
 Porits bántja hamar ^{zene} bona
 Béla haláláig békében élte.

Géza 1041. 1061. 20. év.
 Géza a szarapat erdélybe hi
 Porits e két testvérátja
 Boris e két testvérátja

3. István 1161. 1173. 1262.
 Harmadik Istvának bajor vált
 Manuel helyibe két katonát.

Vörösa ála ugyan királyi süst.
 De kelmítakon juttat kibe

4. Béla 1173. 1196. 20. év.
 Vörösa marada Béla bírónak volt
 Vörösa jóval szenteli életét honat.
 Meg nem halgatja e sok szövege

Kir lelem levelbe fogta csak d
 Inas tanulása burdiza nemzet
 Onoka felista a hon történetét

Imre 1196 1204 8. lcs

Virítet csak immet a bátor fírfi
 Mint esilapítgale a fészvir kőbe
 Zám kivont begyvered,
 Vem csak ön magában birva bál
 A makatorak kerit legat meg ragad
 Döjj' ugzmond is kenőváraba
 Ki mert neki szólni a fírfi
 Királynak

Bartosok clöte le veretve idnak
 C. társlo 1204

Harmadik társlo már felire meg
 Wjagta Endre bálza miat agysem

Endre 1208 1235, 30 lcs

Endre hitvesinek hazal tanácsán
 Kül földit fedve magyar nora

Es a mint elmene ment főtöbeldővel

Váltsón pinrelmene országa kárad
 Mert midőn visszatért entlis hadával

Bela jogesivel a szipon árdával
 Zöld ide hora kőfordult világot.

Úres kenőtetant vablást Zabolátlan
 adóságot csapta nípinek székiba
 Baggait rímait szidők birakába
 Mind erént a magyar földet basni
 Bár jobb sorsat ígért Endre hűbérjénél
 Sorsa a harának jobbra megsemmisült
 Míg nem vigye endre ez életből
 kímált.

(48) 4 Béla 1275-1270. 38. év

Denek Béla enged könyvem ne
 Menyi bajok körött töltöd életedet
 Erős ledkü nemis rend szerető
 Míg is harának majd illet a halál
 Mert alig jövebe kuter a kúnokak
 Haroma keltet kelved ama mangro
 a nagy ártának eddénua nemre
 tür és vasal mindent felgyújtatogat
 Daluk és városak langba kerülének
 Beros vörbe aratt földre a harának
 a pü el tippatott félre a harának
 erem vala két évig sem nyar sem
 bekelet.

Mintán elmentek a határ felé
 Vissza terebela környékére fel
 Ásrtaták arédes hon puskáit halma
 Onsig is gromerba lette. hon fiait
 De nem hagyta nyit vesni kinniben
 Marhatt fogit neki ismit okijében
 Jó magate hintettet földinét porába
 Ujj életet lehet a magyar hadaló
 Ezre meg boszulta a pogány fird
 Kinek nem adat egykor menedék
 III. István 1270 1272 és 1279

István tróket ellen fordita fejező
 Hamar is pingtelen vigde életit.
 12. László 1272 1290. 186.

László kit megvetve kanak neve
 Hujába hirdete élet segyveninek
 Hujába verte meg a kevelőket
 Hujába két őrben aldalman a tatár
 Mert siniben volt a leg nagyobb
 Hujá ibdulatok viláig gyönyörűség
 Er ölte meg bene a hon édes atját
 Er pusztá el a magyarok hálaát
 Mert míg ő gonoszak kancak mada

A honban a törvény igazság helygata
 Önkény és rablás emelte fel fejét
 Vépe maga vonta sírva a székent
 Kísrlöt a kunok is megvetik vigti^{re}
 Kordjok alatt kala bános nire

III bndpl. 1270. 1272. ls.

Enid iradika az apid harának
 Zörvingt rendelt szafatt a magyar
 Ellen szelved bitran harának
 Kis hogy szan hamar dinte a halál^l

(80)

Vige vagon.

Dgy bisesiget ami ^{tele} 1866. ban
 É földön mert nintsen rétünk
 Főb boj virónt és hadakozónt
 hanem tsak te egyedül ar
^{isten} imen.

GYÖKEREK

Az átirat az eredeti szöveg hibáit is tartalmazza.

Az alkalmazott jelölések:

- *Kérdőjellel* jeleztük a nehezen kiolvasható szavakat (amelyek esetenként értelmetlennek is tűnnek),
- *felkiáltó jellel* a valószínű téves dolgokat,
- *három ponttal* a hiányzó részeket, s
- *szögletes zárójellel* az értelem szerinti kiegészítéseket.

Az eredeti anyag általam beszúrt oldalszámozása itt szögletes zárójelbe zártan külön sorban található a lap jobb szélén (az eredetivel való összehasonlítás megkönnyítése végett).

Íme a „**megfejtett**” kézirat

[69]

Magyarország története

A magyarok történetét hány fő részre oszthatjuk?

Kivált négyre, úm.

először az ő bejövetelük vagy fejedelmeiktől fogva szent István királyig, vagyis [896-tól 1038-ig].

[**Másodszor**] szent Istvántól III. Andrásig, vagyis 1000-től 1301-ig.

[**Harmadszor**] Venceltől II. Lajosig, vagyis 1301-től 1526-ig.

[**Negyedszer**] I. Ferdinándtól a mostani uralkodóig, vagyis 1526-tól a most folyó évig.

Mennyi ideje már mióta ezt az országot a magyarok lakják?

Annak már mintegy 973 esztendeje, vagyis kerek számmal közel 1000 esztendeje.

Hát azelőtt a magyarok hol laktak?

Napkelet felé, Ázsiában, az Irtis folyó mentében.

Miért nem maradtak meg a magyarok eredeti lakhelyeiken?

Résztint más szomszéd nemzetektől háborgattattak, résztint pedig Arnulf francia császár, ki segítségül hívta őket a morvák ellen, mely útjaikban a földet megkémselték és megszeretvén csakhamar be is ütöttek rá seregesen.

A magyar [népü]nket akkor miképpen igazgatták?

[70]

Akkor a magyaroknak még nem voltak királyaik, hanem csak fejedelmeik. Az országba bejöttükör Álmos volt köztük a fejedelem.

Meddig tartott ez az igazgatás?

Mintegy 110 esztendeig. Még Álmos után volt öt fejedelem, úm. Árpád, Zoltán, Taksony, Géza és Vajk, vagy keresztyén néven [István], de akit már király méltóságra emeltek Kr. u. az 1000. esztendőben.

Szent István után kik lettek királyai a magyaroknak?

Ő utána még 22 király uralkodott a tősgyökeres magyar Árpád famíliából, mely eztán kihalt Kr. u. 1301. esztendő tájban.

Árpád, a hon szerző 890 – 907

Az isten Árpádot hívta a munkára,
hogy egyesítse e hazát valahára.
Elfoglalta azt széltében, hosszában
A szabadságot hozta örök birtokába.
Régibb lakósai bár legyőzetének,
mégis utóbb velünk egyenlők levének.

Zoltán a hon biztosító 907 – 939(?)

A magyar nem várja be a veszedelmet,
 Kitör Augsburgnál, nyer nagy győzedelmet.
 És amerre jára késő(?) hadában,
 Rettegés követte mindenütt nyomában.
 De a német végre összeszedte magát,
 Merseburgnál rajta kitölti bosszúját.

Taksony az erő pazarló 944 – 972

Taksony tüzes vérű ifjú fejedelem,
 amit mostan térszen, azt nem helyes...
 Jár olasz és német föld[ön],
 zaklat...
 Bár Ágosta, melyet lőn iszonyú...
 Még sem veszi észre harca kár...
 Hasztalan emészti a nemzetnek j[avait]

Géza a háború betiltója 972 – 997

Gézának bölcs esze átlátta a veszélyt
 [F]egyver helyett ekét és szerszámot ...erélt,
 Hívott művészt, kapott nemzete ...avára
 És aki nem ügyel kemény paran[csára]
 Hamar veszti fülét ... vagy életét.
 ... művelés így vehette kezdetét.

Magyarország története az Árpád [házi] nemzetségű királyok alatt.

[72]

István a szent 997 – 1038 (41)

Tiszteletet mondok Szent István nevének,
mert keresztényt vallást adott a n[em]zetének,
ezért küldte Róma koronát fejére.
Felkelt ugyan [Koppány] s Gyula, de hiába,
pogányságuk dűlre csakhamar dugába.
S amily buzgó vala Krisztus vallásában,
oly híven fáradozott polgári dolgában.
Honát [a] jobb rendért megyékre osztotta.
hasznos törvényével bölcsen igazgatta
Kár, hogy fiát, akit úgy kedvelt(!),
oly korán sírba temetni kellett.

Péter, a nemzet gyűlölő 1038 – 1041

Péter királyt soha meg nem kedvelhették,
rossz életű vala, gyűlölte nemzetét.
A fő helye[ke]t olasz- és németeknek ad[ta],
németnek szánta el ezt az eg[észet],
de a magyar[nak] végre fölforrt bosszúja,
Pétert kikergetik Henrik országába.

Sámuel, a kevély, Péter másod ízben.

Zavar lett, az ország pártokra szakadott.
A pártok közt Aba sem jól uralkodott,
ezért Győrnél rosszul harcolának érte

[73]

A vége futás lett, halála szegény Abának.
Péter visszanyerte újra szép trónusát.
Mivel nem tudta javítani magát,
az országot Henriknek is eladta
megint trónja vesztett lett az istenadta.

András, az ingadozó 1045 – 1060 15 eszt[endeig].

Zúrzavarban lép fel Endre trónusára.
Nemzete visszavágy' ősi vallására.
Bőszülve árad el szerte szét honában,
Krisztusnak híveit öli bosszújában.
Gellértet hajszolja(?) fel Kelennek hegyére
... hulla Gellért vére.
Nézd, meg is aligént(?) a koronás köre,
Dúló magyarjai kelnek legott csendre.
És amint a szélvész szépen lecsillapodt(?)
Nézd, egy nagy had Győrbe(?) Henrikkel újból
Ki véd meg most haza, „béla eszekdeja”
Zotmund a németnek hajóit átfúrja.
Végre a két testvér helybe(?) jók valának,
jó és rossz napokban együtt osztozának.
Mégis más ellen kelnek csatáikra,
Endréből kialudott az élet szikra(?).

I. Béla 1060 – 1063, 3 eszten[deig]

Béla rövid élte igen nevezetes.
Ellenség iránt vala kíméletes.
Megkevesíti az adót és vámokat.
Ha a halál hamar őt el nem ragadja

[74]

Adott mértéket szabott rendölt(?) városokkal.
Jó pénzt is veretett,
és Fehérvárott(?) szétverte a nyakas pogány magyarokat.

Salamon 1063 – 1074 11 esz[tendeig]

Vid ravasz tanácsa[t](?) átveté Salamonnak
 Nélküle javára élt volna a honnak,
 mert a hercegek, kik az ország harmadát bírták,
 szerencsésen kül[di] hadát.
 És amerre mentek kúnra vagy bolgárra,
 ott az ellenségnek iszonyú lón kára.
 De mindaddig beszélt urának fülébe,
 míg gyanúságot nem támaszta szívében.
 Azt sugdozá neki ravaszul szüntelen:
 Géza, László, Lambert iránta hűtelen.
 Salamon hajolva(?) e ravasz tanácsra,
 jó rokoni ellen kelt véres csatára.
 Így dőlt le(?) és hagyta,
 hogy ő a trónjáról(?) szépen lemarada.
 Gézának jó szíve nem ismer haragot,
 Salamonnak most is ígér bocsánatot.
 A pálcát bizonynyal neki visszaadja,
 ha a halál őt el nem ragadja.

[75]

Szent László 1074 – 1095. 18 [esztendeig]

Szent László a nemzet szeretett királya,
 Salamonban bosszús ellenre találja,
 ki a kúnokkal betört az országba,
 Jaj hamar öltözött remete ruhába.
 Kit is meg nem győzne Lászlónak hatalma,
 nemde minden felé lón nagy diadalma,
 merthogy a horvátok meg nem hódították.
 Táborát hirtelen Temeshez futtaták,
 a rabló kúnokat vérökbe temette.
 Kik élve(!) maradtak, nyájába fűzette.

Kálmán 1095 – 1114(!) 19 esz[tendeig]

Kálmán nagy eszével korát túlhaladta(?)
 A boszorkányoknak létét tagadja.
 Nem csak tudományra, csatára is ter[mett]
 A keresztesekben fegyvere nagy kárt tett.
 A sírnak ölében nyugta meg sem szól...
 Álmos herceg mát(?) bús vala halála.

II. István 1114 – 1132(!) 17 esz[tendeig]

István tűzről pattant fia lett Kálmánnak.
 Jó feje lett volna a magyar hazának.
 De ifjú heve hamar elringatta,
 és ma helyt a soktul(?) honába fogadta.

[76]

Bucsut ada lelke szép erényeinek
 Bántalma lenne édes nemzetének
 Nyugtalan életet okoz magának
 Élte virágai hamar hervadának.

II. Béla 1131 – 1140(!) 10 es[ztendeig]

Bélának vakságáért bosszút áll Ilona,
 a bosszúból támadt szörnyű zene-bona.
 Borikius(!) bátyja(!) hamar meggyőzetett,
 Béla haláláig békében élhetett.

Géza 1141 – 1161(!) 20 esz[tendeig]

Géza a szászokat(!) Erdélybe hívatja.
 Borikius (!) a két testvér nyugtát [há]borgatja

III. István 1161 – 1173. 12 esz[tendeig]

Harmadik Istvánnak bajos volt élete,
 Mánuel helyébe két rokont ültete.
 Visszaállt ugyan királyi székébe,
 de Dalmétahon(?) juta Mánuelhez.

III. Béla 1173 – 1196. 23 esz[tendeig]

Nem marada Béla bizonyos(?) várában,
Közjónak szentelé életét honában.
Meg nem hallgatja a sok szóbeli panaszt,

[77]

kérelem-levélben fogadta csak el azt.
Írás tanulásra buzdítá nemzetét
Irnoka felírta a hon történetét

Imre 1196 – 1204. 8 esz[tendeig]

Nézzétek csak Imrét, a bátor férfiút,
mint csillapítja le a testvér-háborút.
Tám[adott] kivont fegyverrel.
Nemcsak önmagában bízva
bátran bement Endre táborába.
A makacsnak kezét legott megragadja.
Jöjj, úgymond, és ten[!] várába záratja.
Ki mert neki szól, a felkent királynak?
Pártosok(?) előtt[e] leveretve állnak.

III. László 1204

Harmadik László már fél évre(!) meghala,
nyugta Endre bátyja miatt úgysem vala.

II. Endre 1205 – 1235. 30 esz[tendeig]

Endre hitvesének hajol tanácsára,
külföldit kedvele magyar rovására,
Kölcsön pénzen mene országa kárára.
mert midőn visszatért erekyés hadával,
Béla jegyesével, a szép Máriával(!).
Talál idehaza fölfordult világot,

[78]

Üres kincstárt rablást zabolátlanságot.
Adósságát csapta népének nyakába,
Bányáit(!), vámjait zsidók birtokába.

Mindezért a magyar fölforrt bosszújában,
bár jobb sorsot ígért Endre hullájával(?).
Sorsa a hazának jobbra mégsem fordult,
Mígnem végre Endre az életből kimúlt.

IV. Béla 1235 – 1270. 35 esz[tendeig]

Derék Béla engedd könnyeznem nevedet!
Mennyi bajok között töltöd életedet.
Erős lelkű, nemes, rendszerető valál,
még is hazámmal majd élést(?) a halál,
mert alig jöve be Kúter[Kutinus] a kúnokkal,
harcra kellett kelned ama mongolokkal(!).
A nagy Ázsiának e durva nemzete
tűz és vassal mindent felgyújta, égete.
Faluk és városok lángba borulának,
piros vérben ázott(!) földje a hazának.
A fű eltiprata földre a háznak(?),
nem vala két évig sem nyár, sem kikelet

[79]

Miután elmentek a halál fiai,
visszatére Béla.
Könnyének árja áztatá az édes hon pusztá halma[it].
Ínség és nyomorban(!) lelte honfiait.
De nem hagyta népét veszni kermiben(?),
marhát fogott neki ismét ekéjébe.
Jó magot hintett földének porába,
új életet lehelt a magyar hazába(!).
Végre megbosszulta a pogány Fridriket,
ki neki nem adott egykor menedéket.

V.(!) István 1270 – 1272. 2 esz[tendeig]

István csehek ellen fordítá fegyve[rét]
Hamar és fénytelen végezte életét.

IV. László 1272 – 1290. 18 es[ztendeig]

László, kit megvetve kúnnak neveznek.
Hiába hirdette élet fegyverének,
hiába verte meg a kevély Ottokárt,
hiába két ízben oldalmurt(?) a tatár,
mert szívében volt a legnagyobb ellenség,
buja indulatok, vidám(?) gyönyörűség.
Ez ölte meg benne a hon édesatyját,
Ez pusztítá el a magyarok háláját.
Mert míg ő gonoszul [a] kúnokkal mulata,

[80]

A honban a törvény [és] igazság hallgata.
Önkény és rablás emelte fel fejét,
Népe maga vont a sírva a szekerét.
Lászlót a kunok is megvetik végtére,
Kardjuk alatt hull a bűnös vére.

III. Endre 1270-1301

Evid(?) ivadéka az Árpád háznak
Törvényt rendelt, szabott a magyar hazának.
Ellenfelével bátran szembeszállott.
Kár, hogy olyan hamar elérte a halál.

Vége van **1866**-ban, Beledben

*Adj békességet a mi időnkben
E földön, mert nincsen nekünk
Több bajvívónk és hadakozónk,
Hanem csak Te egyedül Úristen.
Ámen*

H Á R M A S KIS TÜKÖR,

M E L L Y

I. A' SZENT HISTÓRIÁT,
II. MAGYAR ORSZÁGOT,
III. ERDÉLY ORSZÁGOT,

A N N A K

FÖLDÉVEL, POLGÁRI-ÁLLAPATJÁVAL,
ÉS HISTÓRIÁJÁVAL,

GYENGE ELMÉKHEZ

ALKALMAZTATOTT MÓDON

A' NEMES TANULÓKNAK,

SUMMÁBAN, DE VILÁGOSAN

ELO-ADJA ÉS KI-MUTATJA.

O P I D.

*Nescio, quā natale solem dulcedine cunctis
Ducit, et immemores non finit esse sui.*

P O S O N T B A N,
L A N D E R E R M I H Á L Y

költésével, és betűivel

1 7 8 1.

KEGYES OLVASÓ.

Tapasztaltam nem kis örömmel, hogy az Oskolákban már be-vezetett Sz. Histórianak Summájából, szép elő-menetellel gyakorlatnak a' tanuló Gyermek. Hogy azért többre is mehesse, Magyar és Erdély Országának ezen *Kis-Tükörét*, mely Három Réfzékben, annak mostani Földét, Polgári állapotját és Históriaját summában ki-mutaja, nem tartottam illedennek hozzá ragasztanom.

Ha ki kételkedik e' Magyar Históriankának valósága fölöl: olvassa-meg Tízfel. TIMON SÁMUELNER, és T. PRÁV GYÖRGYENK tudós Munkáját, mind azt azokban hiteles bizonyosságokkal, de sokkal bővebben fel-találja.

Gyermekeknek irtam, azért-is gyermeki elméhez alkalmaztatott módot választék vala követnem. Tudjuk, hogy a' gyermekek a' ritmizálásban igen gyönyörködnek, és a' Verketek örömmel tanulják: ez okból indítván, a' Vármegyében levő nevezetesebb Helységeket Verstekben foglaltam, hogy azokat minden úlnak nélkül meg-tanulván, állhatatosan elméjében meg-tartsák: hogy pedig érthetők, alább tettem rövid világosításokat.

Ma-

Magyar Gyermekeknek magyarul irtam, nem idegen nyelven, melyet nem értenek. Sőt vallyha már valahol fel-állítatnának a' mi Nemzetünkben-is a' Magyar Oskolák, a' melyekben a' szükséges dolgokra magyar nyelven tanítatnának elsősben gyermekeink! úgy sem ezek idejeket; sem a' Szülek költségeket házonlatlanul, el-nem vesztének.

De ez a' mi Oskoláinknak nagy fogyatkozása, hogy mindenütt minden külföldszeg nélkül a' Gyermekek, *Celárisra, Deák Rudimentára* szorítatnak, a' melyeknek paraszt állapotjukban soha semmi hasznát nem vehetik.

Sokkal hasznosabb volna a' falusi Gyermekek magyar olvasásra, éneklésre, könyörgésre, írásra, Arithmetikára, Históriara és a' Keresztény Hitekre Alapzataira tanítani, mint gyermeki elméjüket, hát, hét Deák *Declinatio*-nak vagy *Régulák*nak tanulásával gyötörni, jövőndő meg-újíthatatlan károkkal.

Az Úr Isten indítsa-fel a' Kegyes Szülőknek szívüket a' nagy fogyatkozásnak meg-jóbitására, Ézves jó indítással kívánja N. Kőrösön 1770. Élfzendőben.

LOSONTZÍ ISTVÁN.

A 2

A'

99
K. Minemű kegyelmességét mutatott hozzád?
a' Tízfel?

F. Földeiket továbbra-is birni meg-ándeget, Papokat küldött hozzájuk, a' kik őket a' Keresztény Vallásra tanítanak, és meg-teritenek. Kik között igen híres volt János Pap, ki-is a' meg-terített Ávárefeket szívalához ültette, vendégelte, aranyos pohárokból itatta; a' kik pedig még pogányok voltak, azoknak, kívül az ajtó elől caláltatott a' földön.

K. Lett-e valami bajna e' jó ügykeztenek?

F. Igen-is: mert nem csak a' köz rend, hanem magok a' Káldusok-is több Urakkal együtt Keresztényeké lettek, a' a' Frantok alatt jobbgyi állapotban élének, mig-nem, az Állából ki-jött Magyarokkal egybe szövetkezvén, hajdani szabadságokat és díszségeket vívák nyernek.

III. SZAKASZ.

Az Hungarókról.

Kérdés.

K. A' jüttenek-li harmadjszor Magyar Országba?

F. A' Hungarókat vagy Magyarok.

K. Mitoda Nemzettel származtatnak?

F. Ezek-is a' régi Hunnufoktól, kik Törököknek-is nevezettettek.

G a

K. Hon-

K. *Homan vették a' Török nevei?*

F. Nem az Araboktól, kiknél a' Török név latro: jelent; hanem, mivel az Altai hegy mellett lakoztak elsöben, mely hegy ősök formát mutatván, *Türnak*, vagy *Szöknak* nevezetett: innen, az ott lakó Hunnufokra is e' név által ment, mint írják a' Khinaböl régi Híftörökufok.

K. *Mi okindította őket lakó-földjök el-hagyásá'ra?*

F. *Apokánus* névű Fejedelem el-fszakadván a' nap-keleti Hunnufoktól; a' Tanais és Volga között lévő földet el-foglalták, és ott telepedet meg 585-ben egész népével, holott-is lakozott e' nemzet fok ideig.

K. *Hát onnan miért jöttek közelebb Dáziá'ra?*

F. A' özönözöd Pátzináztikkal fokát ellenkezőn, végre azoktól meg-nyomatattanak; melyért-is két része szakadtanak: egyik része ment nap-kelet felé; más része pedig nap-nyugot felé.

K. *A' kik nap-kelet felé mentek, hol telepedtek-meg elsöben?*

F. Abban a' Tartományban, melyet ma-is *Tartománának* neveznek, a' kiktől származtának a' mai hatalmas Törökök.

K. *A' kik nap-nyugot felé indultak, hol állapodtak-meg?*

F. Borifenes vízen innen, *Moldávia* és *Dáziá* körül

körül; holott az Avárefekkel egybe kötöttek magokat 862-ben.

K. *Idé érkezvén, mit miveltek elsöben?*

F. Magoknak Fő-Vezérül választották *Arpádot*, Almosnak fiát, és a' melle hat Fő emberet rendeltettek, a' kiktől igazgatattának.

K. *Kik voltak a' Magyaroknak első Vezerei?*

F. Hét fő Kapitányok: *Arpád, Gyula, Künd, Szabolcs, Uri, Leel, és Verbózt*, mint nevezi *Turótzius*.

K. *Kendőfűtőben lakhattanak-e Dáziában?*

F. Ott is háborgatni kezdeték őket a' Pátzináztikk, melyért közelebb az Ifter és Tízza felé költöztek 889-dik Elzöldendő táján.

K. *Adták-e hamar itt jelet vitézi vőleknak?*

F. Igen-is: mert Leo nap-keleti Tsáfszár, őket nagy ajándékokkal Tegirségül híván, Simon Bulgárok Fejedelmé ellen; szép jelet mutattak vitézségeknak.

K. *Miképen?*

F. Altal menvén Ifter vízen, a' Bulgárok földét pusztították, Simonat feregével együtt meg-verték, maga-is Simon alig elzaldhatott el *Diftra* névű Városba.

K. *Ki-mutatták-e másutt-is Vértufokat?*

F. Ugy vagyon: mert *Arnulfus* Német Tsáfszár, hadakozván *Zoentiből* Morvai Fejedelem ellen

G 3

ellen, a' Magyarokat-is ellene ki-bívtá. Kik-is *Zoentiből* Országából ki-kergették 892-dik Elzöldendőben.

K. *Mi lett ki-mesetele Tót Zoentibőlnek?*

F. Azt írják a' Tseh Híftörökufok, hogy megdíván e' tündér világot, ment Nyitra mellett egy *Zóber* névű hegyre, és ott három Remeteket találván, azokkal lakozott, nem-is hamarabb, hanem csak halálának oriján jelentette-meg magát, ki légyen.

K. *Mi hafőnkora lett e' badakozás a' Magyaroknak?*

F. A' Garan és Vág között lévő földet ugyan el-foglalták, mely akkor Morvához tartozott; de otthon sokkal nagyobb kárt valottanak.

K. *Miképen?*

F. Mig másutt más hafőnkora hadakoztak, addig, Simon, a' Pátzináztikkal együtt földökre bé-lőtt, és ottan nagy öldöklést pusztított tett.

K. *Há szolgálatokra mit nyertek Arnulfustól?*

F. Sovány ígéreten kívül semmit.

K. *Hát oly könnyen hagyák el-vejszi szolgálatokat jataimát?*

F. Arnulfusnak életében meg-törtették magokat; de annak halála után duplán-is kitékérték a' Németektől.

K. Mi-

K. *Miképen?*

F. Elsöben *Kárimába* bé-ltven, annak nagy részét el-verték. Azután két sereget állítottanak 900-Édzt, egyiket *Olaf* Országba, másikat *Bavariába* küldötték, és mindenütt szörnyű öldöklést, pusztítást tettek, a' Templomokat fel-verték, Püspököket, Papokat, Barátokat minden kegyelem nélkül le-vágtak, és 20. Ezék embereket emésztenek-meg.

K. *Hogy szenvedhették ezeket a' Vitéz Németek?*

F. Igen nehezen: melyért-is *Ludovikus* Tsáfszár, Arnulfus fia, nagy iereget gyűjtven el-ének, a' Likus vízenel vétek meg-ütközött 901-ben, de szörnyű kárával: mert hadának nagyobb részét el-vezette, úgy hogy a' győzelmes Magyarok, holt testekből raknának a' talokat, melyeket vendégeskedének.

K. *Hogy isendistette-le ez erős Népet Ludovikus?*

F. A' Tíftzeknek fokpézt adott, elzöldendőként való adót-is ígért, csak vízfűza mennének.

K. *Illy ígértelet vízfűza mentenek-e?*

F. Nagy nehezen, de 902-ben ismét *Bavariára* ütöttek; holott-is a' Bavarufoktól meg-veretvén, *Kund* névű Vezéreket-is oda hagyák.

K. *Mi történt ez időben a' Magyarok között?*

F. Arpád halála, kinek helyében *Zöldán* állott, Hádi Vezéreké pedig választattanak *Dar-*

G 4

sák és *Digda* Fő-Hadnagyok, kik-is Olafz Országba be-átvén. Berengáriusnak fereget megverték, és atól fok pénz ki-tekervén, úgy mentenek vízfőzra földökre.

K. Mit igyekezett *Ludovikus* ellenek állani?

F. Pannóniába küldötte számos népet *Luitpoldus* Vezér alatt 906-ben. Kik ellen a Magyarok felkelvén, tüzeffen vélek meg-ütköztenek, és három napig tartó harcz után a Németeket igen meg-verték, *Luitpoldus* Vezért is meg-ölték, és így egész Pannóniát el-foglalták.

K. Hadakoztatnak-e más felé is ez időben?

F. Ugy vagyon: a Magyaroknak egyik része *Bulgáriába* ütött, és azt adó fizetővé tette: az után fordult *Morába*, és azt is nagy részben el-foglalta.

K. Illy győzelmek után le-tették-e a fegyvert?

F. Semmi képen, sőt 908-ben ismét a Bavar-fokat nyugtatták: az után Saxonisba ütöttek hasonló szerezésével, 909-ben ujabb meg-harchozok a Németekkel, Franzokkal Augs-fánál nagy győzelemmel; melyből vett birtokjában *Ludovikus* Tsáfszár 911-ben meg-halt, és *Konrádus* tetetett helyébe Tsáfszárnak.

K. Mit mivelte *Konrádus* a Magyarokkal?

F. Baviáriának általmazására *Arnuft* állította ellenek: ki-is némely püfztör Magyarokat Német Országban elő-kapván, azokat mind le-vágta, és csak harminczat hagyott közülök hír-mondónak 913. Előz.

K.

K. Kétség kívül alább hagyatnak ez után a Magyarok a püfztörön?

F. Sőt annál jobban fel-gerjedtenek, és Német Országot, egy más után 3. Elzendeig püfztörtözták, Bafleit, Alsátsziát, Lotharingiát fő-nyírákpen dültek, égettek, egész *Konradus* haláláig, mely történt 918. Elzendenben.

K. Ki lett Tsáfszár *Konradus* után?

F. *Henrikus* Aupeus, vagy *Madariusz* *Henrik*.

K. Mit miveltenek a Magyar *Henrik* alatt?

F. Rövidségnek okáért sumdián elő adom: 924-ben, Frankóniában nagy püfztörűt tettenek.

925-ben, A' Szent-Gallumi Klastromot fel-verték.

926-ben, Saxonisba igen nyomogatták: többre is mentek volna, hanem ha fő Vezéreket (a-*lám Tsáfszár*) szerezéséből el-kapták volna a Németek; a' kinek meg-feladulásaért 9. Elzendeig való békeséget kötöttek a' Tsáfszárval.

934-ben, A' frygniek ideje el-celvén, ismét Saxonisba mentenek prédálni: de ott *Henrik* Tsáfszáról igen meg-veretettének, 36. ezren el-csévén a' Magyarok közül. Szerentesfebbek voltak azok, a' kik *Olafz* Országra ütöttek: mert onnan addig ki-nem jöttek, míg-nem *Hugó* Fejedelem 10. véka pénz adta nekik.

938-ben, vízfőzt Saxonisra rohottanak: de ott ismét meg-nyomattatván, harajokban 120. Papokat és Apátzkat öltenek-meg egy Városban.

G 5

943-

943-ben, A' nap-keleti Tsáfszár ellen indúlanak, ki-is fok pénzen tőlök bekefséget nyervén *Bütsi* és *Gildt*, mint kezefeket *Konstantinápolyban* marasztott, kik-is ott *Kerelztyennek* lettenek.

948-ben, Ujabbon *Olafz* Országra ütöttek, kikől *Berengárius* tíz véka pénzen vett bekefséget.

655-ben *Otto* Tsáfszár ellen, ki *Henrik* fíja volt, támadtanak, de atól igen meg-aláztat-tanak.

K. Mik indította őket *Otto* ellen alótámadással?

F. *Luitpoldus* Ottonnak fíja, és *Konrádus* annak veje *Otto* ellen támadván a' Magyarokat is fok kintse ki-hívták, mind pedig oly nagy számmal, hogy azt mernek mondani: Hanem ha vagy a' föld nyelne-el őket; vagy az ég szakadna rajok, különben fenki őket meg-nem győzhetne.

K. Hová ment elöben e' számtalan nép?

F. *Konrádus* és *Toxus* Vezérek alatt *Bavariába*, onnan *Alsátsziába* és *Lotharingisba*, holott-is ifjúzónyú dúláfokat tévén, vízfőzra fordultokban, *Augula* nevű Vároft meg-fel-lökták, hallván, hogy a' Németek minden kintseiket, oda hordták, melyeket magokev akartak tenni, bátor *Konrádus* tőlök el-főzökvén, a' Tsáfszárhoz állott.

K. El-nyerheték-e a' Németek fok kintseit?

F. Nagy akadályokra volt *Otto* Tsáfszár, ki-

12

is egész Német-Országgal a' A ment, és vélek tüzeffen meg-harzt.

K. Miném ki-menetel?

F. Elsőben ugyan a' Magyarok a' szerezte, úgy hogy *Otton* a' szerezte is fel-vernék: de a' midőn a' prédán mohón kapnak, *Otto* új fereggel rohott rajok, és őket meg-felaláztotta.

K. El-felaláztattanak-e mind a' vezérfő alól?

F. Igen kevélen: mert fók a' harczon el-eftenek, fók a' palyákban szaladván meg-égettettek; fók a' vízben vesztének, vagy a' lakofoktól meg-ölettettenek, úgy hogy kevélen mehetének vízfőzra földökre.

K. Kik vesztettek-el e' harczon a' Vezérek közül?

F. 1. A' Németek közül a' páros *Konradus*, *Lotharingiai* *Hertzeg*, ki felől azt k ilti *Turóztis*, hogy azt *Lehel* *Kapitány* ütötte volna agyon kürtvel, mely kürtöt meg ma-is mutogatnak a' *Jászberényiek*.

2. A' Magyaroknak három Vezérei (a-*lám Bútsi, Lebel, és Botond*) elevenen el-fogatatt-ván, fel-aláztatának. *Toxus* Fejedelem kevéf magával nagy nehezen haza verődött, és az után a' Magyarok kezdettek a' *Kerelztyennek*hez szelidebek lenni.

K. Miben mutaták ki szelidiséget?

F. A' *Kerelztyen* rabokkal kegyelmeffeben bírtanak, meg-engedték, hogy hjaikat meg-kerelztyeljék a' t.

K.

K. *Toxus után ki lett a Magyarok Fejedelme?*

F. Geiza, Toxusnak fia 972-ben. Ki is fok meier-embereket és Kalmárokat az Országba hoztatván, a Magyarokat meiersegre és kereskedésre szoktatni igyekezett.

K. *Tátfzett-é Otto Tátfárnak é jó fadandék?*

F. Igen-is: melyre nézve *Brund* névű Püspököt hozzája küldötte, a' bekefségnek megcrösztése.

K. *Mint vette Geiza, Otto Tátfárnak követését?*

F. Nagy emberseggel, a' mint hogy ő is embert a' Tátfárnak küldötte, és azzal szövetséget kötött.

K. *Mit kívánt fölkapni Otto Geizától?*

F. Hogy szabad legyen a' Kerefztyén Tanítóknak Magyar Országba menni, és a' Kerefztyén Vallást tanítani.

K. *Rei állott-é Geiza é fontos Conditióra?*

F. Jó ézuvvel, sőt *Pügrimus* Püspöktől Tanítókat kért, ki is fok Papokat küldött a' Magyarokhoz, a' kik által tsak hamar 5000. Magyarok lettek Kerefztyéneké.

K. *Hát maga Geiza Kerefztyéné lett-é?*

F. Ugy hitzik: mert Sárola feleségétől született fiját *Adalbertus* Prágai Püspök által meg-kerefzteletette, 983-ban, és azt a' Kerefztyén Vallásban neveltette.

K. M.

K. *Mikor ből-meg é Jó Fejedelm Geiza?*

F. 997-ét Eftzendőben, hagyván maga után István fiát, ki a' Magyaroknak mind Királyok, mind Apótholok volt.

IV. SZAKASZ.

A Kerefztyén Magyar Királyokról.

Kérdés.

*M*ikor kezdetének a' Magyarok Kerefztyén Királyokat tisztelni?

F. Kristus Urunk születése után Ezeredik Eftzendőben, vagy a' XI-ét Seculumnak elején.

K. *Hány K. Királyok uralkodtak mind ez ideig?*

F. Negyven-nyolcz Királyok.

XI. SECVLVM.

K. *Hány Király voltanak a' XI-ét Seculumnak?*

F. Kilencz Királyok, ilyl rendel:

Szent István, és Péter, kegyetlen *Abdál*.
András, Első *Béla*, *Salamon*, *Geizdél*,
Ez után Szent László a' Könyves *Kálmánnal*,
Ki kegyetlenül bánt jó Atyafával.

I. S. STEPHANUS 1000. An.

SZENTISTVÁN, Geiza Fejedelmek Fija,
Ezeredik Eftzendőben a' Sz. Koronával meg-

koro-

koronáztatván, lett a' Magyaroknak Első Kerefztyén Királyok, ki is dicsőségesen uralkodott 38. Eftzendeig. Ez

1. Az egész Magyar Nemzetet Kerefztyén Vallásra igyekezett téríteni: mely végre rendelt az Országban Püspököket, fundit Templomokat, Klastromokat.

2. Az Országban jó Törvényeket szabott, azt Vármegyékre osztotta, Fő-Isztyókat, Idő-Bírákat rendelt az igazságnak ki-felgiltatására.

3. A' Zenebón *Kupát* és *Gyulát*, kik a' pogány valóságért, ellene támadtak, meg-győzte. *Kupát* meg-ölvén, *Gyulát* pedig fogságba tévén.

4. Végre, *Imre Hertzeg* jeles fiának halálán igea keférege, nyavalyosan eliet, és meg-holt 1038-ban.

2. PETRVS Alemannus. 1038.

PÉTER Nemet Nemzet, Sz. István K. Nénnyének fija, uralkodott két ízben 4. Eftzendeig. Ez

1. Nagy hűdátlanságt mutatva mindjárt *Gyölöset* Sz. István K. feleségéhez, kit majd minden aláztonyi ékefégtől meg-foltott, és az Országból ki-menni kényszerített, ki is a' *Palasvári Apátság* közelé menvén, ott töltötte fönnül életét egész haláláig.

2. A' Magyarokat meg-ölvén a' Némekkel barádkozott, azokat bízta a' Várbat, Fő-titkákat azokból rendelt, és rút falanságra vetemedett.

3. Melyen a' Magyarok fel-indúlván, *Abát* választották Királyá, Pétert pedig az Országból ki-kergették.

3. ABA.

3. ABA 1041. Anno.

ABA, Sz. István, K. Sógora, lett Királyá 1041-ben de tsak három eftzendeig uralkodott. Ez

1. Igen kegyetlen K. volt, a' Fő-Rendeket karóban vonatta, sőt a' Valóság-igyekezett meg-vitkozatni, melyért a' Magyarok Henrik *Tátfé* segítségére által Pétert *vilázta* hozták, *Abát* pedig a' hartzon meg-ölték.

2. *Vilázta* nyervén Péter a' koronát, előbbeni kevélységét kezdte ujokban követni, és az Országot is halálra után *Henrik Tátfárnak* igerte. Ezen a' Magyarok meg-búrlván, *Andráfi* viláztozták Királyoknak. Péternek pedig némely Magyarok szeméit ki-ölték, mely febe miatt tsak hamar meg-holt, és a' Péteri Templomban el-temetetett.

4. ANDREAS I. 1045.

ANDRÁS Kopasz Lászlónak fija Királyá tétett 1045-ben, és uralkodott 15. Eftzendeig.

1. Ennek idejében némely Magyarok a' pogány vallás mellett buzogván, a' Templomokat el-rontották, a' Püspököket, Papokat üldözték, azok között *Geizdél* Püspököt *Budán* meg-fogván, egy magas hegyről le-táztották, mely hegy ma is Sz. *Geizdél* hegyének nevezetik. De *András K.* e' Zenebókat kemény parancsolat által le-teszdesztette.

2. *Henrik Tátfár* pedig hallván Péternek szertelenséget, nagy hadat két ízben a' Magyarok ellen jött; de kevés halozmál: mert *András K.* egy *Zarmandar* névű buvár meg-fogadott, ki is a' *Dunán* álló édes hajóknak fenekét éjjel meg-fundálván, azokat el-süllyesztette, és a' Tátfár hadát nagy éhség-

István, Béla, Geiza, mind második számmal. Majd Harmadik István, Második Lászlóval. Kic Negyedik István, Harmadik Bélaval. 'S Imrét követett, Bélának fiával.

10. STEPHANVS II. 1115.

II. ISTVÁN, Kálmán fja kezdett uralkodni 1115-ben, és igazgatta az Országot: 17. Éltzendeig. Ez

1. Atyának kemény természetét vífelte, csak hamar kegyetlenégre és fujánságra vetemedett; melyért magát gyűlöletére tette.

2. Sokat és sokszor hadakozott a' Venetufokkal Dalmáciáért, úgy a' Görögökkel, Tsehekkel szemben.

3. A' Kúnokat Magyar Országba bé-vette Tatars Vezérekkel együtt, és a' Tatars-tól lévő földnek egy darab részét, lakói nékik engedte, honnan eredett a' Nagy Kúnság.

4. Végre, Vár-hasban esvén, Barát rubdiban öltözött; de ezt őt a' haláltól meg-nem mentette: mert ugyan tag meg-holt mag nélkül 1131-ben.

11. BELA II. Cæcus. 1131.

II. VAK BELA Almós Hertzegnek fja, fogott a' Királyszághoz 1131-ben és uralkodott 10. Éltzendeig. Ez

1. Szemeinek el-ötött világot kegyetlenséggel igyekezett ki pótolni, gyakran énekelvén Sz. Dávidat; Az Ur meg-snyitja a' Vakoknak szemeket.

2. Ki-

Digitized by Google

2. Királyiságának elején, Országgyűlést tartott Aradon, holott-is Ima névű felesége nagy fiával meg-jelenvén, kért a' Magyaroktól börtén-áldást azokon, a' kik léjén vakiságának okai voltak. Kinek kérdésére fel-indulván a' Magyarok, ott mindjárt és, Embereket fel-koncoltak, fohsát tömlőzre hánytak, vagy az Országból ki-uztettek.

3. Hadakozott Boriksz ellen, ki magát Kálmán fiának tartotta, és a' Lengyelekkel az Országba börtött: de Béla ötlet onnan ki-hajotta.

4. Végülében a' nagy bor-írnak adván magát, vízi betegségre esett, és meg-holt 1141-ben, hagyván három fiakat, *Geizát, Lászlót, és Istvánt.*

12. GEIZA II. 1142.

II. GEIZA, Vak Bélának fja, Arya székeben ült 1142-ben, és uralkodott nagy igazsággal 20. Éltzendeig. Ez

1. A' Székfokot Erdélyben bé-hívta, és nagy Privilegiával meg-ajándékozta, hogy a' Kúnoknak gyakor bé-utakat azok által meg-gátolhat.

2. Hadakozott Henrik' Antriai Mátyás ellen, a' ki Boriksz kívánta segíteni; kit-is meg-győzött, le-vágván feregéből 7. Ezer Németet.

3. Fegyverben keveredett Mánuel nap-keleti Trá-fárral-is, kivel gyakorta meg-ütöztött nem igen szemben, és gyakran víltozt meg-békült.

4. Végre sok bajai után meg-holt 1161-ben, és az Országát nagy földével el-temetett, hagyván maga után számos gyermekeket, a' többek között, *Istvánt és Bélát.*

H 3

13. STE-

Digitized by Google

13. STEPHANVS III. 1161.

III. ISTVÁN, II. Geizának fja kezdett uralkodni 1161-ben, és igazgatta az Országot 12. Éltzendeig. Ez

1. Kivánt volna békefényben élni, de nem lehetett: mert Mánuel *Lászlót és Istvánt*, Vak Bélának fiait, az Országba bé-írtatta, és a' Magyarokat fok péna által arra vette, hogy elsőben *Lászlót*, az után *Istvánt*, a' Királyt otthon nem láthat meg-koronáztatná.

14. LADISLAVS II. 1162.

II. LÁSZLO Vak Bélának fja 1162-ben Királyvá tétellett; de alig bírhatta a' koronát 6. hónapig: mert hirtelen meg-holt, és azt másnak engadni kellett.

15. STEPHANVS IV. 1163.

IV. ISTVÁN, ugyan Vak Bélának fja, a' hamis úton el-nyert koronát nem bírhatta tovább 5. hónapnál: mert a' Magyarok hamar rá utának, és előbbeni Királyokat világra hívták az Országba. 1163-ben.

1. Helyre állván III. István, Mánuel ellen tódult, hogy azt meg-befizelje a' mit ellene tettekedett, fok vér-ontás után békefényre ment a' dolgot, István Király életének végét vetett 1173-ben, meg-halván mag nélkül.

16.

Digitized by Google

16. BELA III. 1174.

III. BELA, II. Geizának fja, Királyvá tétellett 1174-ben, és jelenen uralkodott 23. Éltzendeig. Ez

1. Oly rendet szabott az Országban, hogy ez után az Istvánok ne magok szeméikben menének a' Királyhoz, hanem kívánságokat írába tévén, adták, az arra rendeltetett Ministereknek; azok a' Királynak, és úgy vették a' Királytól írában a' választ.

2. Ugyan ez *Haltizs* kité Ruffának Tartományját Andrá fja által Magyar Országához kötelezte, de azt víltozt a' Lengyel K. attól el-izakoltotta.

3. László Királyt, a' R. Pápa által a' Szentek köz-é lázmaláttatva, és Innepet rendelt tiszteletré.

4. Ezek után a' jó Király életét le-tette 1196-ben, maga után hagyván Imre és Andrá fiait.

17. EMERICUS. 1196.

Imre, III. Bélának első fja, ült a' Királyi székeben 1196-ben, és uralkodott 8. Éltzendeig. Ez

1. Országiságának kezdetében nagy erőszakot tett a' Váti Püspökön, *Borizs*on valamely titkos okért. Kit a' Templomból erővel ki-vonattott, és minden kintéről meg-fosztott; a' kivel az után a' R. Pápnak közben vetésére meg-békült.

2. Nem lehetett tündes békefény Andrá úszott, ki a' Királyiságra vágyodván, Bátor-ellen lámadott, és nagy fereget gyújtott ellene.

H 4

3. A'

Digitized by Google

3. A' Király nem foggyverrel, hanem Királyi hatalommal győzte-meg Utát: mert koronázó fővel és Királyi ruhában Andriának ferege közé menvén. Utát meg-fogta, kezéül fogva a' táborból ki-vitte, és fogságba vetteté.

4. A' Királynak ezen nagy bízottságát látván az ellenkező felek: nagy félelemmel fegyvereket le-raknak, és lábaihoz borulván, kegyelmet kérek a' Királytól, melyet meg-is nyertek.

5. Ezek után nem sokra nagy betegségbe esvén, László fiát Királynak, Andrást ötszöt annak Törőrákának rendelte, és Egerbe meg-holt, holott-is eltemetett 1204-ben.

XIII. SECVLVM.

K. Hány Királyok töltanak a' XIII dük Seculum?

F. Hat Királyok, illy rendel:

Ült Harmadik László, Máfodik Andrástól
A' Királyi székekben, s' Negyedik Bétdal,
Ezt Ötödik István, Negyedik Lászlóval
A' rendben követte Harmadik Andrástól.

18. LADISLAVS. III. 1204.

III. LÁSZLÓ, Imre Királynak fja, 1204-ben, gyenge korában következett Atya helyében: de 6. hónap múlva Bétsabon, hova öt Kontlantina és Annja vitte vala a' koronával együtt, meg-holt.

19. ANDREAS II. 1205.

II. ANDRÁS, III. Bélának fja, László halála után meg-koronáztatott 1205-ben, és bírt az Országot 30. Éltzendeig. Ez

1. Halálzába menvén, hogy fiát Kálmánt azon Tartománynak Királyává tegye: az idő alatt ott-hon Gerudis feleségében nagy kárt vallott, kit Bantó Péter Bán Ur, kegyetlenül meg-ölt 1213-ben.

2. Mi ok indította Bankót e' gyilkosságra, nem olly bizonyos. Bonfinius ezt mondja okának, hogy Gerudis, Atyafüának bujasságára adta volna-ki Bankónak felp-feladást. Longinus pedig okiúl ezt adja: Hogy Gerudis a' Királyt a' Magyaroktól idegenítvén, a' fő-tisztviségeket maga nemzetiségeknek adotta; melyen a' Magyarok fel-indulván, Bantó által a' Királyt meg-ölettek.

3. Ez után 1217-ben, Andrást Király a' Jéru-slemi szent földre ment a' Saracénok ellen, melyért Jéru-slemi Andrást neveztetett, és ott közel két éltzendőt el-töltvén, vissza jött sok szent ereklyékkel.

4. Vitéza jövelele után a' Nemeket és az Erdélyi Szászokat nagy Privilegiumokkal meg-ajándékozta, a' kiknek vitézségeket a' szent földön tapasztalta.

5. Fijával Bétdal fokat ellenkezett, és vénségében Beatrix névű Olasz Adzsonyot vévén feleségül, az után csak hamar meg-holt 1235-ben.

20. BELA IV. 1236.

IV. BÉLA, II. Andrást Királynak fja, Atya halála után ült a' Királyi székekben 1236-ben, és uralkodott 35. Éltzendeig. Ez

1. Keményen kezdett uralkolni. A' kik Atyját ellene támasztották, igen meg-büntette. Dionysius Palatinusnak ízemét ki-tolatta, és olly parancsot adott-ki, hogy a' Király előtt feki le-ne üljön, az Országban belső és külső Fő-Uraia kivül.

2. Illy keménységével sok Nemeket magától idegenítvén, Fiderikus Auszriai Hertzogok ajándékozta az Országot: ki-is 30000. emberrel be-jött az Országba, de Bétdalt igen meg-veretett.

3. Ennek idejében, a' Kúnok 40. Ézeren Kúrtus Vezér alatt a' Tatárokat miatt M. Országba jöttek, és Bélának büségbe ajánlották magokat. Kiket a' Király örömmel be-fogadott és azon földre szállított, melyet kis Kúnoknak hívnak, mely az Országban nagy veszedelemet okozott, ugyan-is.

4. A' Tatárokat Burtas Vezér alatt az Országba be-utván 1241-ben, azt szörnyen pusztították. A' Magyarok vélvén, hogy a' Kúnok adtak-el az Országot, rejkok támadtak, és őket öldösn kezdeték; melyen a' Kúnok fel-indulván, a' Tatárokhöz adtak magokat, és hasonló öldökléseket tettek.

5. Béla Király látván e' romlást, kevés számba hadával a' Tatárokat ellen ment: de azoktól a' újsó vízenél egész feregével igen meg-veretett, maga-is alig futottat-el Auszriába. De ott-is feregetlen volt: mert Fiderikus őket meg-fogadta, minden kintstól meg-fogadta, és úgy ereztet-te-el

te-el Dalmácia felé, hová feleségét és gyermekeit előre küldötte vala.

6. Ez után a' Tatárokat egész két éltzendeig az Országban dühösködvén: a' midőn már nem volna fermi, a' mit el-prédálhatának, önként földökre vitézsé-mentenek, sok ezabokat elsőben táborokban le-vágyt.

7. A' Tatárokat el-menelelek után, Béla Király vissza jövé az Országba azt csak nem pusztán találta: mert a' kik meg-maradtanak-is, s' nagy éhség miatt meg-holtanak. Nevelte e' nyomorúságot a' farkasoknak szörnyű dühöségeket, melyek a' börtökből-is ki-vonták a' kis gyermekeket, sőt a' legyerecs embereket-is el-vágytatták. Ide járult a' Szászoknak számtalan fogsága, mely meg-műz-tett minden vitéleket.

8. De mind ennyi idöletek között Béla Király magát el-nem hagyta, hanem igyekezett az Országot rendbe venni, az el-üzletet népet falakra, Várokkra osztván, hogy a' földet mivelének, és fok gabonát, barmokat szállítván más Tartományokból az Országba.

9. Ezek után Béla Király hivadán boszorkiát állani Fiderik Hertzogen, ellene ment a' Teutikkal 1245-ben, a' kitől ugyan akkor meg-veretett; de második éltzendőben a' Kúnokkal újabb próbát tévén, Fiderik Hertzog meg-ölettet.

10. Ugyan Béla Király építette Buda Várat egy helyen 1234-ben, melyet új Budának nevezett.

11. Ismét a' Tatárokat Magyar Országba be-utottat 1256-ben. De akkor Béla őket igen meg-verte, 2000. küszlik el-vezetvén, a' Tiborokat-is fel-prédálván.

12. Illy fok vízfővárságát után Béla Király a Nyulak fejedelmén meg-holt 1270-ben, és Elztergomban telte el-temetetett, hagyván maga után István fiát.

21. STEPHANVS. V. 1270.

V. ISTVÁN, IV. Bélának fia, kezdett uralkodni 1270-ben, és birta az Országot 2. Elfzendeig. Ez

1. Ottokaruz Treh Király ellen hadakozott, de nem nagy elő-menettel: mert a' midőn István Király Morvába pusztitana; más felől Ottokaruz a' Duná Pofony alá szállott, és azt több Várofokkal együtt meg-vette.

2. Errebet leányát a' Nyulak Szigetében Apátrávi tette, jeky pénzét a' Kalitromnak adván. Maria leányának pedig Károlynak a' Sicilián Királyi Fijának ajánlotta feleségül.

3. Végre ő-is rövid életét le-tette 1272-ben, hagyván maga után László és Andráz fiait.

22. LADISLAUS IV. 1272.

IV. LÁSZLÓ, V. Istvánnak fia, igen ifjú-korában ült Atya székeben 1272-ben, és uralkodott 8. Elfzendeig. Ez

1. Rudolf Tiszáért mellé állott Ottokaruz ellen a' kit a' Tiszáért a' Magyarok segítségével előben ugyan Auhtríótól; az után életéről-is meg-fizott. László pedig fivának fogadván, fegyverrel és nyereggel az Országba vizsíta bocsátott.

2. De László Királyának jó kezdetét, csak hamar életének rúttságával be-motakolta: mert a' Ká-

Kánokkal térfülködött, azokkal vendégséket, és a' Kán Alszonyokkal fajalanzkodott, melyért-is Kán Lászlónak nevezetett.

3. Ennek idejében a' Tatárok ismét be-jöttek az Országba, és abból minden marhát el-hajtot-tanak, úgy hogy a' lakofok magok húzók Berom módjára a' két herékü széket, melyet László fizesetett, hívtanak.

4. Végre a' midőn a' fajtalanságról le-pont tenne, sőt a' Kánoknak feleségükkel szabadon vizsíta élt: maga sátorában ejjel a' Kánoktól meg-ölet-tett, 1290-ben, és telte Tánadon el-temetetett.

23. ANDREAS III. 1290.

III. ANDRÁS, II. Andrásnak Unokája, Király, válaftzatott 1290-ben, és birta az Országot 11. Elfzendeig. Ez

1. Károlyus Martellus ellen hadakozott, a' ki a' R. Pápnak engedelméből az Országot kívánta el-foglalni; de arra nem mehetett hamar meg-halván.

2. Károlynak fiát Robertust a' R. Papa Magyar Királyá rendelte, kibe a' Dalmaták-is állottanak. Mellyen Andráz Király igen meg-ízomorodván, ná-mutjában meg-holt 1300-dik Elfzendőben, a' ki-ben Szent István Királynak fivőre a' el-fogotta.

XIV. SECVLVM.

K. Hány Királyok voltanak a' XIV-dik Secu-lumban?

F. Hét Királyok, illy rendel:

Idegen nemzet volt Lengyel Penceslaus,

Kit követett Otto, Carolus Robertus, Majd

Az összehasonlítás eredményeképp bebizonyosodott, hogy nem a Hármaskis-Tükörből diktált a tanító úr. A két szöveg gyökeresen eltér egymástól. Még csak szövegrészek átvételének a nyomai sem fedezhetők fel.

Mindkét kultúrtörténeti emlék bizonyítja, hogy 1865-69-ben a finnugor rokonság elmélete még nem szívargott le a tanító úrig.

Az őstörténet leírása mindkét esetben a napjainkban megszilárduló 'újabb fajta' megközelítésnek⁹¹ felel meg.

A Hármaskis-Tükör latin szavai könnyen áttehetők magyarba. A címsorokban előforduló Seculum jelentése évszázad

91 Lásd Obrisánszky Borbála, Neparáczy Zsolt cikkei, művei, a Magyarságkutató Intézet publikációit.

A hely

Ez a toldalék első sorban a beledi, helyismerettel rendelkező olvasóknak szól. A témája személyes és a szülői házhoz, a szülőfaluhoz és annak közvetlen környezetéhez kapcsolódik. Tulajdonképpen ez az írás az eszmélésem története, ezért nagyon szubjektív.

A Kányaváros

Furcsa egy név, de mit is takarhat? Természetesen azt, ami az első hallásra kiviláglik a szó mögül, valami kánya sokadalmat, azok 'lakhelyét' rengeteg kányafészket, károgaást. Ez a nevezetes hely a fiatal város, Beled északkeleti csücskében, A Rajts-malomtól a Rába hídja a Kis-Rába bal partján terül el.

A Kányaváros Beledben⁹²

92 openstreetmap.org/search?query=Beled#map=13/47.4693/17.1054

A Kányaváros egy történelmi hely, hisz már az 1850-es évekből is vannak térképi nyomai.

Ez a hely egy akácfákkal, nyárfákkal benőtt igazi folyóparti erdő, előtte házak sora.

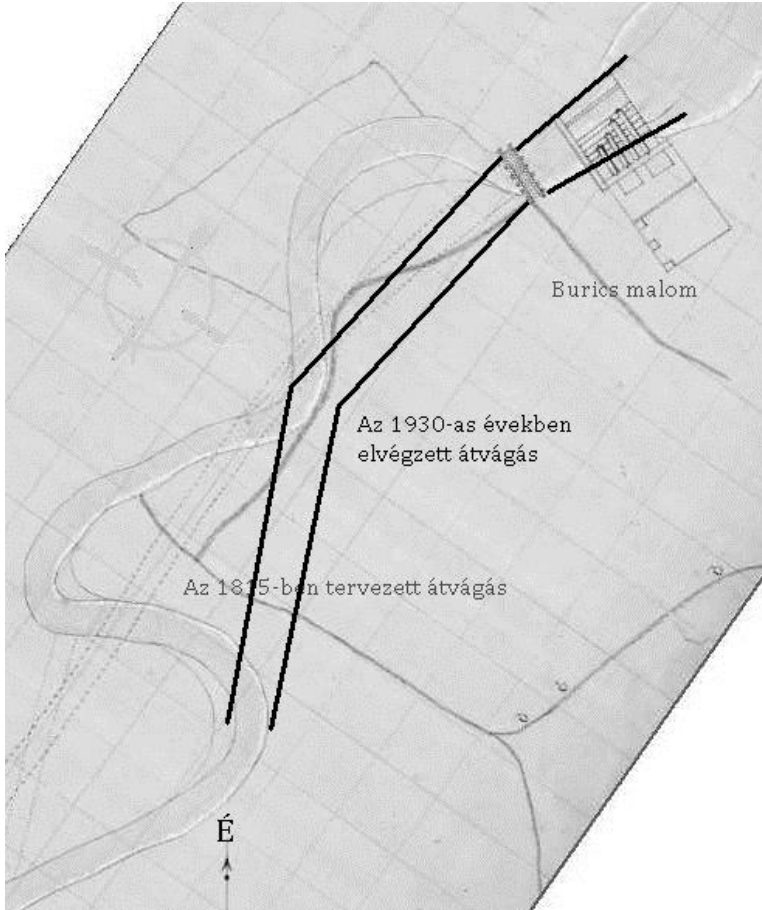
A helybéliek a folyóparti részt Öntésnek hívják. Ez az elnevezés is némi magyarázatra szorul. Régebben a kertek végében folyó Kis-Rába kanyargós, komótosan 'csordogáló' vízfolyás volt. Ennek vize hajtotta a közeli malom alulcsapós vízi kerekét. A kerekeken átvihető teljesítmény az őket forgató víz energiájától függött. Amikor az 1930-as években a malmot tulajdonló Rajts család arról döntött, hogy a fa vízi kereket modernebb, függőleges tengelyű fém turbinára cseréli, felül kellett vizsgálni a tápláló vízfolyás állapotát is. Ekkor született döntés arról, hogy a malomra ráfolyó víznek egyenesebb medret kell vágni.

Amint ezt a Soproni Levéltárban található kéziratos térképek bizonyítják (Sm_T 31, 33), már egy évszázaddal korábban is felvetődött a malom vízellátásának ilyen fajta megjavítása, de akkor a kanyarulatok átvágására nem került sor.

A folyó szabályozását, az új meder kialakítását a Rajts család valósította meg az 1930-as években, átvágva a malom előtti kanyarulatokat. A nagy földmunka tervrajzait ugyan nem sikerült megtalálni, de az átvágás előtti térképre másolva a mai állapotot, bemutatható a művet nyoma.

Kiegészítésképp meg kell jegyeznem, hogy az akkor beépített nagy turbina a mai napig megtekinthető, mint ipari műemlék, az ikervári erőmű melletti kiállítóhelyen.

Később egy másik turbina, az úgynevezett kis turbina is beépítésre került. A nagy turbina hajtotta az őrlést végző gépsort, a kis turbina a darálót.

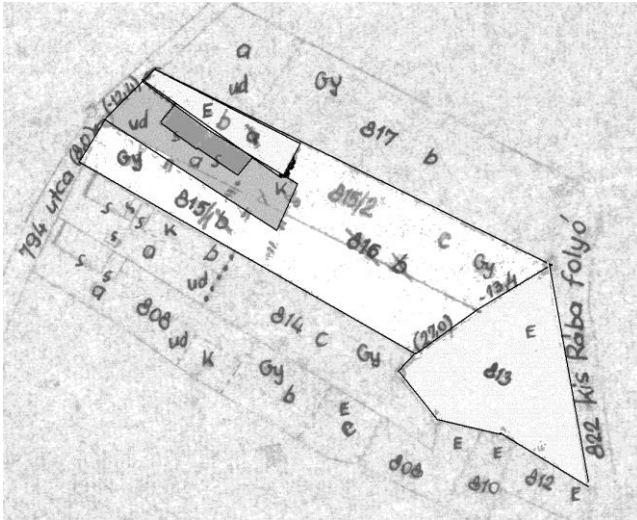

A Kis-Rába szabályozásának terve a Burics malom előtt (1815), majd annak megvalósulása (1930 körül) a Burics, majd Rajts malomnál

A levágott kanyarulat a megmaradt folyómederrel együtt beerdősült, csatlakozva a kertek végében lévő erdő foltokhoz. Kialakult a kányacsapat fészkelő helye – a **Kányaváros** 'lelke'.

A kiszáradt régi folyómeder pedig az **Öntés** nevet kapta, mert a malomnál bekövetkező túlduzzasztás esetén, az alacsony partok miatt, a holtágat néha elöntötte a folyó.

GYÖKEREK

*A telkünket ábrázoló térképvázlaton
A 813 helyrajzi számú erdő (E) telekrész az Öntés, a levágott folyó-
kanyarulat.*

A térképen ábrázolt telek leginkább arról nevezetes, hogy az ezen álló házban láttam meg a napvilágot, itt eszméltem, s éltem le életem első tizennégy évét. Nagy dolog – mondhatná bárki. Hát nagy dolog bizony, mert azt mondják a hozzá értők, hogy az ember életében az első lakóhely, a szülői ház a legmeghatározóbb élmény.

Sokat törtem a fejemet, hogyan is lehet kerek ez a kis írás. Induljak el a közepéből, ahogy kitárult előttem eszmélésemkor itt a világ, vagy írjak tudományoskodó, 'korrekt' szakdolgozatot? Végül is úgy döntöttem, hogy marad a személyes megközelítés, a kicsit könnyedebb hangvétel, de a lényeg így is napvilágra kerül.

Kezdjük hát az elején, a szülői háznál. Öreg koromban tudtam meg, hogy ez a ház a Kányaváros legrégibb háza (ha a Rajts (előtte Burits/Burics, még régebben Eszterházi hercegi, s még ki tudja hogyan nevezett malmot nem számítjuk. De a malom már nem is a Kányaváros része, hisz a Kis-Rába áttellenes partján van.).

GYÖKEREK

Az első, 1856-os, kataszteri térképen egyedülként már szerepel a szülői ház a hozzá tartozó telekkel (kert, udvar, erdő). Meglepő, hogy a kataszteri térképen ugyanazok a telekhatárok, mint születésemkor, csak a nagyapám által a zsellérektől megvásárolt Öntéssel egészült az ki. Ez az 1856-os kataszteri térkép készítésekor még a Kis-Rába medre volt.

Egy furcsa véletlen folytán a Soproni Levéltár digitalizált kéziratos térképei közt Beledről az egyetlen vázlat (Sm_T 31, 33) azt a Kis-Rába kanyarulat ábrázolja, ami a kertünk végében volt, s amiből az Öntés lett. Gyerekkoromban gyakran eltűnődtem a kiszáradt folyómederben sétálgatva, öcsémmel együtt a volt folyómeder partján mélyített saját kis homokbányánkban ásogatva, vajon milyen is lehetett régebben ez a környék.

A Rajts malom álmos molnárainak köszönhetően, akik a duzzasztást éjszakai őrléskor elfelejtették csökkenteni (hogy ne lépjen ki a medréből a folyó), néha elöntötte a víz a holt folyómedret is. Ilyenkor majdnem az eredeti állapotot láthattuk az Öntésben.

Az Öntésen kívül meghatározó korai élmény volt a telkünket határoló gyeű, azaz a font kerítés, amit paticsnak is mondanak. Igaz csak két oldalról, az utca és a szomszédék felől, s ott is csak az Öntésig húzódott, de mégis akadályt jelentett nekem már tipegős koromban.

Volt nekünk egy velem jó egykorú kutyánk, a Szivar, 'aki' hamar barátjául fogadott. Együtt 'kirándulgattunk'. Együtt jártunk a kertbe, az Öntésbe, s 'ő' csinálta a kerítésen a rést, amin át én követtem a szomszédba is.

A Szivar

Itt több iskolás korú kislány lakott, akik szívesen eljátszadoztak velem. Különösen kedveltem Lidit, aki talán a legtöbbször fogadott játszótársul. Édesanyám gyakran kérdezte a szomszédasszonyt: „Ilonka, nincs ott nálatok a Bandi (mert engem a családban így hívtak)?”.

Emlékszem, egyik este édesapám jött értem, s én elbújtam a szomszédban az asztal alá, hogy ne kelljen hazamenni. Öcsém, Gyuri, ekkor még nem született meg, tehát olyan két éves lehettem. Talán ez az első gyerekkori emlékem.

Nagy csavargó voltam már akkor is. Szegény édesanyám beleőszült, amikor egyszer elsöktem otthonról, s sehol sem találtak. Azt gondolták, tán a Rábába estem, s belefulladtam.

Édesapám elbeszéléséből tudom, hogy hogyan is volt a dolog. Nyár volt, 1951 nyara. Kisöcsém pár hónapja, májusban született meg. Már learattak, s járták a cséplőgépek a portákat. Már nálunk is és a szomszédban is 'elmasínáltak'. Édesapám is cséplőgép mellett dolgozott, igaz az a falu másik részében volt éppen.

Engem megbabonázott – amikor nálunk volt -- a cséplőgép zúgása. Akkor hosszú ideig hallgattam, s néztem a gépet. A következő napon aztán elhúztak a falu főutájára. Reggel felkelvén én hamarosan az

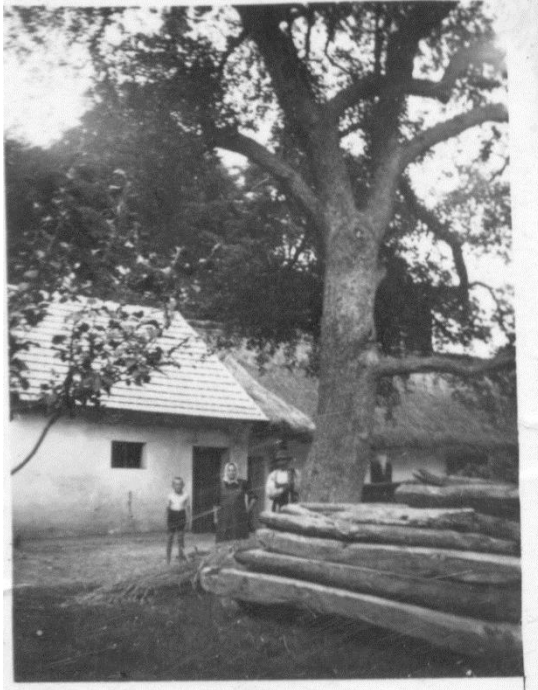
udvaron voltam, édesanyám az öcsémrel volt elfoglalva. Valószínű meghallhattam a falu felől a cséplőgép morgását, mert elszöktem megnézni a „masinát”. Nagyapám, édesanyám hamarosan észrevették, hogy nem vagyok otthon. Szokás szerint elkezdtek hívni a Szivart, mert általában együtt szöktünk el otthonról. A kutya az Öntés felől jött elő. Nagyapám mindjárt indult a kert vége felé, hátha én is ott vagyok, de bizony nem talált. Édesanyám attól tartva, hogy a Rábába estem, szaladt a malomba, segítségül hívni keresésemre a molnárokat. Bekapcsolódtak a kutatásba a szomszédos kertészetben dolgozó emberek is, de bizony nem találtak, én sehol sem voltam. Dél felé már mindenki azt mondogatta, biztosan elvitt a víz. Harangszóra édesapám hazajött az ő cséplőgépüktől ebédelni, de otthon senkit nem talált. A tűzhely hideg, ebédnek nyoma sincs. Nem tudta mire vélni a dolgot. Öcsém a szobában aludta a kisbabák édes álmát. Kis idő múlva előkerült nagyapám, akitől megtudta, hogy mi történt. Gondolkodott, mi tévő legyen, s végül úgy döntött – miután a környéket már végig kutatták – elindul a falu felé. A Kozma kertet elhagyva, a vágóhídon az udvaron találta Zsámboki nénit. Kérdi tőle, nem látott-e engem. A válasz tagadó volt.

A vasúton átérve aztán látja ám, hogy egy ismerős lány kézen fogva vezet engem haza felé. Nem tudta sírjon-e vagy nevensen. Mindenesetre nagyon megörült, hogy megkerültem. Az ismerős leány elmondta, hogy ő is a cséplőgép mellett dolgozik, törekés. Reggeltől kezdve éppen a Rába hídtól a falu felé az első háznál „masináltak”. Egyszer csak észrevették, hogy a fő utca átellenes oldalán a járdán ott állok én, s nézem a cséplőgépet. Kis ideig vártak, hátha megjelenik valamelyik szülőm, mert én csak valószínű előre szaladtam, de csak nem jött senki. Átjöttek értem, odavittek a géphez, leültettek a ház fala mellé az árnyékba s ott hagytak, tették a dolgukat. Én meg csak ültem és hallgattam a cséplőgépet. Ebédszünetben aztán – gondolta – hazavisz. Így találkozott édesapámmal.

Ebbe őszült bele egy hét leforgása alatt szegény édesanyám. A szép sötét haja hófehérré változott.

GYÖKEREK

De térjünk vissza a kertünkhöz. Itt, és az udvaron is hatalmas és öreg gyümölcsfák voltak. Nagyon öregek lehettek, mert a törzsüket hárman-négyen tudtuk csak átfogni, s a koronájuk is hatalmas volt. A gyümölcs pedig, amit teremtek, finom és bőséges volt.

Az öreg körtefa az udvarban (1930 körül), amit még születésem előtt édesapám kivágott, mert az addigra elszáradt.

A képen nagyapám, nagyanyám és keresztapám, a háttérben a zsuppos lakóház és a cserepes istálló.

Emlékeim szerint a kertben egy piros almát adó almafa, aratási körtét termő körtefa volt ilyen „matuzsálem”. Az udvarban pedig egy szederfa, amit most eperfának mondanak, s egy édes-almafa (‘idesalma’) voltak a legöregebbek. Az udvaron és a kertben számos hatalmas diófa is állott. A fiatalabb gyümölcsfák közül az udvarból, emlékszem a kútágas melletti nagy meggyfára, az utcai kerítés melletti szilvafákra, amelyekből több volt a méhes (‘míház’)

GYÖKEREK

előtti udvari részben és a kiskert kerítésében is. Az utcai kerítésnél volt még egy nagy hársfa, s a konyha előtt közvetlen a tótalma. A méhes mellett két körtefa, a kertben egy idősebb s egy fiatal cseresznyefa, több meggyfa(cigánymeggy), rózsá-barack, pisztráng körte, „boszkopa” és téli-körte-fa állt. Két fiatal gesztenyefa is volt a kert végében, a Rábához közel. Az Öntésben akác, nyár, a folyóparton fűz és égerfák voltak. Itt csak egy vadcsesznyefa adott gyümölcsöt, amit gyerek korunkban oly szívesen fogyasztottunk.

A környék múltját kutatva meg kell emlékezni a Borjú tilosról. Ez gyerek koromban a Kozma kerttel szemben egy szántó volt. A Borjú tilos dűlőnév még akkor keletkezett, amikor legelő volt ott egészen a Rábáig, s a házaknak még nyoma sem látszott.

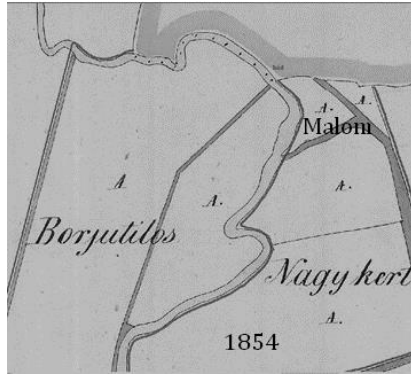

Beled egyik legrégibb térképe az Eszterházi család levéltárából.⁹³ Itt még nincs nyoma a Kányavárosnak.

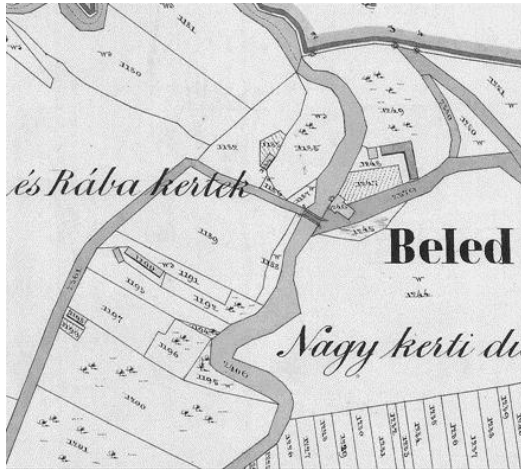
Még nagyapám mesélte, hogy borjút egy éves koráig azért volt tilos ott legeltetni, mert a Rába olyan mély volt, hogy a borjú bele fulladt volna, ha itatáskor beleszédül.

⁹³ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/7516. Jelzet: HU MNL OL S 16 – No. 121.

GYÖKEREK

Az 1856-os országos kataszteri felmérés előtt készült elnagyolt felmérés⁹⁴

Az 1856-os kataszteri felmérés, amelyiken megjelennek az első kányavárosi házak, köztük a mi házunk is (az 1190-es helyrajzi számú épület)⁹⁵.

⁹⁴ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17407. Jelzet: HU MNL OL S 78 – Sopron – 191. – Beled 3. Őrzési hely: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /National Archives of Hungary

⁹⁵ maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17408. Jelzet: HU MNL OL S 78 – Sopron – 191. – Beled 13. Őrzési hely: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /National Archives of Hungary

GYÖKEREK

Az utcát, ahol laktunk, Rábасor utcának hívják. Nevét a háború utáni új hatalomtól kapta, előtte hivatalos neve nem volt. (A postai küldeményeken egyszerűen régen címként „Beled Kányaváros” szerepelt.)

Érdekes eset volt a névadás is. Az utca végén lakó nyugdíjas kislelű jegyző, a 'jegyző úr' – mert így hívta mindenki a környéken – meghívást kapott a „tanácsházára”. Kérték, hogy javasoljon valami nevet az utcának.

- Legyen Rába sor, hisz csak egy sor ház van benne, s a kertek alatt folyik a Kis-Rába – javasolta a megkérdezett.

Később felháborodottan mesélte, hogy ebből a javaslatból alkották meg a nagyokos községi előljárók a Rábасor utcát, ezt a szörnyszülött nevet. Egyébként a mai napig ezt a nevet viseli az utca.

Tehát a Rábасor utca történelmi neve a Kányaváros. Viccesen, különösen azután, hogy városi rangot kapott Beled, mesélték, hogy a falu még csak falu volt, de volt benne egy város is, a Kányaváros.

Egy városnak illik saját hagyományát is megteremteni. Íme, Kányavárost illetően itt a lehetőség. Nézzük csak meg részletesebben, mekkora is ez a Kányaváros.

A lakókról

A Rábасor utcának az a szakasza, ami az én gyerekkoromban lakott volt, a vasúti átjárótól a malomig terjedt. Az 1950-es években ebben az utcában a Kis-Rába felőli oldalon hat, a másik oldalon, az utca elején, a vasúti átjárónál, és a végén, ahol az utca elfordul a malom felé, egy-egy ház állt, tehát mindössze nyolc porta alkotta ezt a 'várost'.

A Rába híd után (lásd az első térképet), ahol a Rákóczi utcáról lefordult a Rábасor utca, az első szakaszon a vasúti átjáróig nem volt ház. Itt az Ormándi pajtával szemben az utca jobb oldalán a vízparton három jegenyesor állt. A falutól távol a jellemző beledi tájékozási pont volt a templomtornyokon és a gyárkéményen kívül ennek a jegenyesornak a sziluettje. Amikor ki kellett vágni az előregedett

fákat, még sokáig kereste a tekintetünk a síkságon ezeket a jegenyéket.

Az átellenes oldalon állt -- mint már említettem -- az Ormándiék pajtája. A vasúti átjáró előtt bújt meg szerényen Mitrofánék kalyibája, amit azután építettek, hogy a Rába a Diószegben 1955-ben kiöntötte őket a házukból. Talán még házszáma sem volt ennek a szegényes lakhelynek.

A vasúti átjáró, mellette jobbról a vasúti híd – a helyi szóhasználatban „vashíd” – után következett balról a vágó híd. Ez volt a község hivatalos vágóhídja. Benne Zsámboki Laci bácsi lakott, nejével, Lina nénivel. A vágóhíd mellett volt Bödecs Lajos bácsi birtoka, a vágóhíd mögött a Schwarz-gödör pedig Bödecs Ferenc tulajdona volt. (A Schwarz téglagyár csak a kitermelhető földet vette meg, a bányászat befejeztével befüvesedett s kaszálónak, legelőnek használták.)

A vágóhíd és a vasút között egy háromszögletű szántó a Schalit Ferenc bácsi kenderföldje volt. Minden évben ezt termelt benne. A learatott kendert a Linkóra, a Nagy Kálmán kanyarban található áztatóba kellett vinnie. A környékben (a Tóth Gyula bácsi kertje végében) szintén volt egy kender áztató, de nem engedtek a helyi gazdák (Ormándiék, Rajtsék) benne áztatni, mert a Rábából állatokat itattak, s az áztató vize elszennyezte volna a folyót.

A Borjú tilos és a Rajts malomnál nyugatra kanyarodó Rába partja közt terült el Ormándi Miklós és Pálfi jegyző úr gyümölcsöse. Édesanyám és nagyapám elmondása szerint – amint már *A sor* című írásomban utaltam rá -- itt valamikor hatalmas rét volt, amit az 1930-as évek elején törtek fel. Az Ormándi testvérek ekkor örökölték meg a területet. A nyugdíj előtt álló kisfaludi jegyző, Pálfi József, akinek neje Ormándi Gizella volt, még egy szép polgári házat is épített a kertbe. A vágóhídon kívül ez lett az utca Kis-Rábával ellentétes oldalán a második ház. A megmaradt Borjú tilos nevű szántóföldi dűlő földjét, ami nagyon jó minőségű volt, az evangélikus egyház bírta, és árendába adták. Nagyapám is és az utcából még Pálfi Sándorék is béreltek ott egy-egy ezer öles részt.

GYÖKEREK

A Rába a falu felől a vashídig folyik az utca mellett, utána eltávolodik tőle, helyt adva a Kozma kertnek.

A vashíd az 1892-ben megépült, a falu határát átszelő Szombathely-Hegyeshalom vasútvonal hídja. Ezt a hidat a második világháború végén, 1945 márciusában a németek felrobbantották. Az új híd a régi mellett pár méterre épült meg. A régi híd megmaradt beton pillérein napoztunk kamasz koromban fürdés után. De ez már későbbi történet.

A Kozma kert után következett Tóth Gyula bácsi (1900-1998) kertje, ami mellett Pálfi Sándorék portája állt. De ha már a házaknál tartunk, nézzük sorban őket a benne lakókkal együtt.

Egy 1964-es légi felvétel a Rábasor utcáról a házsámokkal

A Rába part felőli sorban az utolsó ház volt a miénk. A 12-es számot kapta.

A házunk és kertünk kerítetlen északi oldalán túl, egészen a malom után elkanyarodó folyó partjáig, Rajts Miklós és Rajts István molnár szántóföldje terült el. Pálfi jegyzőék házatól kiindulva a Rajts testvérek földje közepén egy gyalogút vezetett a malomig. A malmot

régebben csak a bürün⁹⁶ keresztül lehetett gyalogosan megközelíteni. Ez volt a faluba járás rövidebb útvonala is. Szekérrel, a Rábajor utcán végigmenve, a Kis-Rába közúti hídjánál lehetett bejutni a faluba.

Ha már az utca végének a malomhoz csatlakozásáról beszélünk, meg kell említeni, hogy volt még egy kapuval zárt, szekérrel is járható híd a malmot követően a folyó fölött. Az 1853-as, a fentebb bemutatott térkép azt az állapotot mutatja, amikor az utca még ehhez a hídhöz csatlakozott. Ezt a hidat csak a Rajts család használ(hat)ta, ezért az idegenek részére megnyitották az 1856-os kataszteri térképen ábrázolt gyalogutat, s a gyaloghidat. A szekérrel járható (magán)híd az 50-es évekre annyira elkorhadt, hogy le is bontották.

A gyalogút folytatásában, már a tsz időkben, 1959 után, az elkorhadt régi helyett készítettek egy gerendákon nyugvó új gyaloghidat, hasonlóan, amint ezt az 1815-ös keltetésű kéziratos (lásd fenn az Sm_T 31, 33 jelű) térképek is mutatják.

Pálfi jegyzőéket kilakoltatva az Előre tsz irodája költözött a házukba, s hogy a falu közepe felől már kerékpárral is át lehessen jutni a Rábán ezen a helyen (a tsz irodába igyekeztén), vált szükségessé a híd újbóli megépítése.

A Rábajor utca 12-ben születésemkor négyen laktunk. A tulajdonos, Szabó Miklós nagyapám, Szabó Sarolta édesanyám, Prátser Kálmán édesapám és én. Később megszületett kisöcsém, így lettünk öten. Apám az 1947. június 21-i házasságkötésük után költözött ide s lakott a házban ötven éven át a győri Evangélikus Szeretetházba költözéséig, 1997-ig. (Erről bővebben *A sor* című részben olvashatnak).

A szomszéd ház, a Rábajor 10, a népes Mátis családé volt: Mátis Kálmán és Pálfi Ilona gyermekeivel Katival, Ilonkával, Lidivel, Irenkével, Miskával, Elemérrel és a legkisebb Lacikával (aki még csecsemő korában meghalt) lakott itt.

A mellettük lévő ház, a 8-as, lakói Homlok József és neje Csizmadia Mária voltak. A háború után Jóska bácsi meghalt, s Mariska

⁹⁶ Gyaloghíd a víz elzárására szolgáló zsilipek előtt.

GYÖKEREK

néni magához vette az apáca-rendek felosztatását követően nővérét, Annus nénit, aki Budapestről költözött ide.

Az utánuk következő házhelyen két porta volt. Utca fronton a 4 számú házban lakott a megözvegyült id. Balogh János fiával, Jánossal és annak feleségével, a román származású Lina nénivel. Balogh bácsi születésekor már nem élt, csak fia, Jani bácsi és Lina néni lakták a házat.

Hátul az udvarban, a 6 szám alatt lakott Pálfi József és Tóth Zsófia családjával, Bélával, Katalinnal, Lászlóval és Józseffel. Katalin Budapestre ment férjhez. Az 50-es években Zsófi néni is megözvegyült.

A szélső ház (2-es számú) lakói a másik Pálfi család tagjai voltak: id. Pálfi Sándor (a Kis Kak valamikori 'bírója'⁹⁷) nejével Mátis Annával s gyermekeikkel Sándorral, Mihállyal, Annával, valamint Miklóssal. A gyerekek közül Sándor maradt a szülői házban. Mihály családot alapítván a faluba költözött, Anna pedig Gyónba ment férjhez. Miklós is korán elkerült Beledből. Sopronban tanult, s a teológiát is elvégezve a Biblia professzora lett. Ifjabb Pálfi Sándor is megnősült, s családjukban, a Kánya városban, két gyermek nevelkedett, Irma és Öcsi.

Amint az elején említettem, az utca végén Kis-Rábával átellenes oldalon állt Pálfi József nyugalmazott kislelkes jegyző és neje Ormándy Gizella háza. Velük lakott fiuk József is, aki a vásárosfalui Németh jegyző lányát vette nőül. Utódjuk nem született.

Tehát a Rábator utca történelmi neve a Kányaváros. Viccesen, különösen azután, hogy városi rangot kapott Beled, mesélték, hogy Beled még csak falu volt, de volt benne egy város is, a Kányaváros.

A folyó átellenes oldalán, a malom mellett, állt a tulajdonos molnár Rajts család udvarháza. A malomhoz vezető kocsit (ami már a faluból jött a sport pálya felől) másik oldalán a másik Rajts testvér, Miklós úr háza áll. Az ötvenes években bekövetkezett államosítás után az ide helyezett főmolnárak először a Miklós úr házában, majd

⁹⁷ Baranyai Lenke: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Sopron, 2000.

a malomhoz toldott új építésű, egy szoba-konyhás lakásban laktak. A Miklós úr házában lakott még Takács István és családja, később a molnár Novák György családja is. Novákékat megelőzően a híres kocsigyáros, Kölber Jenő özvegye, Schorm Margit⁹⁸ lakott a Miklós úr házában, aki a háztulajdonosnak rokona volt.

Tulajdonképpen ennyi lenne az 50-es évek Kányavárosának bemutatása.

A Beled névről

Tágítsuk kicsit a kört a múlt feltárásában, hogy megvizsgáljuk, honnan is ered magának a szülőfalunak a neve.

Ötödikes lehettem. Emlékszem, Bogdán József tanár úr, aki osztályfőnökünk is volt, ekkor mondta el nekünk az egyik órán az elméletét, ami megragadt az emlékezetemben. Így hangzott: Kapuvár s a Hanság fontos védelmi vonal volt már a régmúltban. Kapuvárhoz több út is vezetett, a Rábaköz 'belső útja' éppen a falunkon keresztül. Ez volt a belső út, vagy röviden a bel út. Hát ebből lett Belud, majd Beled.

Ehhez kapcsolódik egy másik momentum. Az a hír járta, hogy Baranyai Lenke tanítónő (aki beledi származású, s akkor kezdett tanítani a falunkban), fel kívánja dolgozni a falu történetét. Ehhez elkezdte az adatgyűjtést. Mindez ugyancsak 1959 – 60 táján történt. Negyven évvel később, 2000-ben aztán a millenniumra megjelent a "Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez" című könyv. Ebből a forrásból már sokkal több s hiteles adatot tudtam meg a falunk múltjáról és nevééről.

A következő lépcső, ami talán a leghitelesebb, Nagy Géza magyarázata. Eszerint „... a kún bil-, bilü- tőből való származtatásnál ízről-ízre igazolható a Belüd név. Ami a végső -d-t illeti, az a -di, -dü (du) végzet kopása, mely már a magyar hangfejlődéshez tartozik s körülbelül a XII. század közepétől a XIII. század első két évtizedéig tartó időszak alatt tűnt el az -i, -u a szók végéről.

⁹⁸ Baranyai Lenke: Múltunk tükörcserepei. 2008. 134.

GYÖKEREK

Eszerint Beled besenyő név. A szó töve bel = okos. Belüd, majd Beled ennek a származéka. A falut tulajdonló Osl család több tagja viselte ezt a keresztnévet. Ebből lett a település neve.

A fentieket még egy mondával is szeretném kiegészíteni. a Horváth (Baka) Márok bácsi (Vica) mesélte a József majorban, amikor a száj- és körömfájás miatt karanténba voltak zárva az állatgondozók, így édesapám is, a következőt: Úgy tartják, hogy Vicán a régi időkben egy apáca kolostor volt. A főnöknőt hívták Évának, ami ugye a Vica megfelelője. Ezért lett a falu neve Vica. (Erről a hiedelemről Horváth Győző is ír a Szülőfalunk, Vica [Rábaközi Művelődési Egyesület – Csorna. 1989.] című könyvében, a következőképp: „A falu nevének eredetéről a népi tudatban az él, hogy néhány évszázada egy gazdag grófnő volt a falu úrnője, akit Vica kisasszonynak hívtak”) Ezek az apácák ugye hívő emberek voltak. A szomszéd faluban viszont pogányok laktak, akik tartottak az apácaiktól, emiatt a Rába túlsó partján telepedtek le. (Valószínű a folyó a mostani medrénél keletebbre folyt.) Hosszú idő után aztán a pogányok hidat vertek a Rábán a mostani Kettős malom tájékán, s átkentek a másik oldalra. Ekkor népesítették be az ekkor már az Osl család birtokát, a mai Beledet.

A fentiekkel egyezik Pálffy József nyugalmazott jegyző elmondása is, aki szerint a falu (Ó-Beled?) eredetileg a Rába bal partján volt, talán éppen a Rajts malommal szemben.

Természetesen az utóbbi dolgok a legendák közé tartoznak, mert nem lehet őket igazolni. A falu nevének hiteles magyarázatát bővebben az Osl Herbord és vára című írásban olvashatjuk.

Az óvoda

A tér kinyílását követve a következő lépés a falu megismerése volt. 1953-ban szüleim beírtak az óvodába. Itt ismertem meg a velem egykorú falusi gyerekeket. Az óvoda már barátságokat, a szűkebb lakóhelyhez képest nagyobb bebarangolható területet jelentett. Emlékszem, az óvodából hazafelé (mert szülői kíséret nélkül jártam oda) többször „elkanyarodtam” az egyenes útról,

GYÖKEREK

meglátogattam barátaimat az otthonukban. Ebből az időből Dobsa Jancsival és Vendivel való játék rémlik fel a Kis utca (ma Petőfi utca) környékén.

Egy nagyon tragikus eset emléke kísért azóta is. A Kis utca közepe táján az Asbóth beszögellésben játszottunk egyszer, hátul a kert végében lévő homokgödörben. (Megjegyzem, hogy a homok ilyen vastag rétegben való jelenléte a régi folyómederre enged következtetni.) Emlékszem, nagyon tetszett, hogy a mi Öntés-beli homokbányánkhoz képest sokkal mélyebb és nagyobb volt a gödör. Az említett napot követően éjszaka eső esett. Délután az előző napi játszótársaim visszatértek a homokbányába, s az egyikükre rádőlt a meglazult homokfal. Életét vesztette. Ez volt az első találkozásom a halál 'élményével' is. Mindenesetre egy életre tanulságot szolgáltat az eset.

Az 1954-es csoportkép óvodás társaimról és a nevelőkről

Az óvodát követte az iskola, ahol újabb ismeretségek és élmények gazdagították az életemet.

A felső tagozatban a környező falvak felsősei is Beledbe kellett járjanak iskolába. Így ismertem meg a vicai, vásárosfalui és edvi hasonló korú diákokat.

GYÖKEREK

Érdekes, – ahogy most visszagondolok – hogy iskolásként mégsem csavarogtunk el egyik környező faluba sem. Ennek akkor láttam kárát, amikor Vásárosfaluból a polgármesterék megkerestek, hogy készítsek egy összeállítást a falu múltjáról és jelenéről. Ennek kapcsán több vásárosfalui volt osztálytársamat felkerestem, de a faluval magával csak az anyaggyűjtés során ismerkedtem meg.

A vállalkozásom sikerrel járt, 2014-ben megjelent a „Vásárosfalu őseinktől napjainkig” című könyvem.

A szülőföldnek és környékének mind mélyebb megismerése azóta is folyamatosan rabságban tart.

GYÖKEREK

Jegyzet:

Névjegyzék

A Á

Alföld	58
(Amerikai) Egyesült Államok	93
Anderkó Krisztián	78
Anonymus	49
Arcanum Adatbázis Kft.	25, 82, 85
Arrabona	79, 77, 78
Asbóth	145
Árpád fia	49
Árpád kert	34
Árpád kor(szak)	51
Árok	32, 34
Árpás	75, 78, 168
árpási rév	25
Ásván, Ásvány	20, 21, 22, 23, 32, 35, 36

B

Babót	25, 56
Balázs István	66
Balogh János, Jánosné (Lina néni)	142
Baranyai Lenke (dr.)	23, 36, 84, 86, 96, 143
Barnak	26, 27, 55
Barthodeiszky kastély	33, 35
Bassiana	70, 76
Bálványos	20, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 32, 34, 35, 44, 52, 55, 60, 63, 64, 66
Balvanus	13, 15, 20, 21, 24
Bálványosvár	60
Beled	6, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 44, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 63, 64,

GYÖKEREK

	65, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 119, 128, 136, 137, 138, 142, 143, 144, 145
Belüd, Belid, Beleud	50, 51, 143, 144
Benedek püspök	45
I. Béla	114
II. Béla	116
III. Béla	11, 117
IV. Béla	14, 15, 44, 46, 64, 118
Bécs	82
Bicen (Vince)	11, 12
Bogdán József tanár	143
Borjú tilos	136, 139
Bernstein	147
Bödecs Ferenc	139
Bödecs Lajos	139
Bödöcs András	7, 69
Budai Krónika	25
Burgenland	47
Burits (Burics) malom	36, 130, 131

C Cs

Cirák	25
Clissa	45
Csorna (csornai)	13, 21, 23, 32, 41, 44, 46, 47, 48, 52, 53
Csáva (Csávai)	46, 48
cserhalmi ütközet	50
Csépe Béla szanyi tanító	74
Csizmadia Anna	141
Csizmadia Mária (Homlok Józsefné)	141

D

Dénes József (dr.)	48, 59, 61
--------------------	------------

GYÖKEREK

Drinóczy György	13
Dicsk	48
Dnyeszter	45
Dobsa János, Vendel	145
Dombiföld	69, 77
Domján ház	62
Dráván túli	45, 48
Dunántúl	51, 78, 79

E É

Edve	6, 26, 66
Egelgrund (Edelgrund)	17, 18
Egyházaskesző	68
Előre tsz	141
Endre, Szentandrás, Endréd	6, 29
Erlen	46
Esterházy, Eszterházi család	44, 131, 136
Eszteró (eszteru)	52, 53
Ete alispán	46
Evangélikus Szeretetház	95, 141

F

Faragó Sándor (dr.)	66
Farkas (Forcos)	6, 8, 10, 11, 14, 15, 28
Farkas domb	58, 62, 63, 65
Farkas ház	65
Felszer-Vica, Felszervica	6, 29, 55
Fertő	16, 17, 18, 19, 49
Fortunád	24
Fő utca	134

G Gy

Galiczia	45
Gatal	16

GYÖKEREK

Gálos	18
II. Gejza	49, 50
Goldschmied	62
Gottschalk	17
gőztéglagyár	32
Gyalókai István	48
Gyirmót	27, 77, 78
Gyöngyös	10
Győr	27, 41, 45, 61, 69, 74, 77, 78,
	85, 89

H

Halotti Beszéd	51
Hanság	26, 27, 28, 30, 54, 55, 143
Hargitai András	41
Hármas Kis Tükör	85, 96, 97, 127
Házi Jenő	10
Henrik császár	25
Herbord(us)	6, 13, 44, 45, 46, 47, 48, 52,
	55, 56, 58, 60, 63, 64, 65, 67, 144
Herbortika, Herbortyai	48
Hirschler Sámuel	86
Holot	55
Homlok József	141
Horpács	46
Horvát István	9, 16
Horváth Győző	144
Horváth (Baka) Márk	144
Hölgyasszony	48
Huszár kút	30, 34, 55

I Í

Ikervári erőmű	129
Ikva	27

GYÖKEREK

Ilmicz, Ilmőcz	46, 47
Ipolyi Arnold	80
István király	47, 110
III. István	8, 10, 14
V. István	45, 46, 52
Izrael	85
Izsák	21

J

Jacza	13, 15
József major	144

K

Kapu, Kapuvár	6, 8, 11, 12, 19, 25, 28, 54, 56, 66, 143
Kanisay, Kanizsai	14, 24, 44, 48
Kálmán király	17, 116
Kányaváros	32, 36, 39, 81, 82, 83, 87, 90, 91, 92, 93, 95, 128, 129, 130, 131, 136, 137, 138, 142, 143
Károly (Róbert) király	48
Kázmér	20, 24
Keán	50
Kecöl, Kacil, Rábakecöl	6, 8, 10, 11, 19, 25, 26, 27, 65
Kedhelyi zárda	47
Kemenesszentpéter	68, 69, 76, 170
Kerekvágás dűlő (Kerékvágás)	53
Keszeg-ér, Keszegér, Készek	23, 25, 26, 27, 29, 34, 44, 55, 59, 60, 63, 67
keszői vár(rom)	76, 77
Kettős (Helgold, Szikra) malom	32, 35, 36, 53, 55, 64, 65, 144
Kézai krónika	25

GYÖKEREK

Kis Kak	142
Kis utca	145
Kis-Rába (Rába)	12, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 34, 35, 36, 39, 46, 54, 55, 128, 129, 130, 131, 132, 138, 141
Kisalföld	6, 7, 27, 78
Kisárpás	69
Kisgeresd	82
Kiss Péter	42, 57
Kozma kert	134, 136, 139, 140
Kozma Mihály	62
Kölber Jenő kocsigyáros	143
Könyöki József	60
Kőszeg	45, 46, 52, 64
Közép dűlő	55
középkerek rét	53
Kulán	50
Kun codex	50

L Ly

Lajta hegy	16
IV. László	46, 47, 60
László Gyula	58
Linkó-ér, Linkó (árok)	23, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 44, 55, 60, 64, 66, 139
Linko Graben	55
Linkóhát (Linkohath)	21
Lövő	93
Lőrinc (Imrefia)	48
Luca	6, 7, 26
Lusa	15, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 32, 34, 35, 36

M

GYÖKEREK

M86-os út	57, 60, 64
Magyarkeresztúr (Tótkeresztúr)	46, 92,
Magyarfalu	6, 64
Malom utca	32
Marcal	27, 77, 78
Marcaltő	77
Márk féle krónika	49
Mátis Anna (id. Pálfi Sándorné)	142
Mátis Eszter	92
Mátis József	90
Mátis Kálmán	141
Mátis László	62
Mátis Lídia (Lidi)	141
Mátis Zsigmond (Zsiga)	81, 82, 86, 87, 88, 90, 91, 92,
	93, 94
Ménfő	25
Ménfőcsanak (Győr-Ménfőcsanak)	69, 170
Mészáros László (dr.)	72
Mihályi	20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29,
	30, 31, 32, 34, 37, 55
Miklósfalva (Nickelsdorf)	82
Mitrofán	139
Mogd	13, 14, 15
Mollai Károly	12, 19
Molnár Kft.	41
Moson (Mosony), Mosonmagyaróvár	17
Mursella	69, 71, 72, 75, 77, 164, 168
Mönchhoffen (Barátfalva)	17

N

Nagy Géza	49, 60, 143
Nagy Imre	10, 20
Nagy Kálmán	139
Nagy-Rába	25
Nádasdy	44

GYÖKEREK

nemeskéri	82
Neue Brucke (Újhíd)	65
Németfalu	63, 64
Németh László (Győr)	89
Németh László (Vásárosfalu)	62
Németh István	89, 90
Nick	28, 54
NMK jelű tégl	62
Nova villa	52, 53, 56, 63, 64
Nováki Gyula	59

o ó ö ő

Ó-Beled	144
olasz front	82
Ormándi	91, 138, 139
Osl, Ost, Oslu, Osul, Ozul	50, 52
Osl comes,	13, 20, 46, 52
Osl de Kesyn	50
Osl	16, 28, 54
Ostfi, Ostfi-Asszonyfa	14, 44
ófal	63
Óház	46
Ószőny	68
Óvári Konrád	47
Öntés	36, 40, 94, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 145
Öreg-Rába	27, 53
Őrvidék	47

P

K. Palágyi Sylvia	68, 69
Pálfi Ilona (Mátis Kálmánné)	141
Pálfi Sándor	139, 140, 142
Pálfi József	139, 142

GYÖKEREK

Pálfy József jegyző	144
Páli (Klára, Ylarii)	6, 14, 20, 21, 26, 30
páli út, Páli út	30, 34
Pápai járás	68
Perczel	46, 47
Perestyén (Bernstein, Borostyánkő)	47
Peresznye (dűlő)	42
Pethlend	21
Péter király	113
Pogány család	46
Pór Antal	44, 46, 49
Pótfalva, Pótfalu	17, 18
Prátser Kálmán	87, 141
Prátser Sámuel	92
Prépost dűlő	66
Prépost szer	66

R

Rajts malom, család	36, 39, 129, 132, 139, 141, 142, 144
Rajts István	140
Rajts Miklós	140
Raszina (Herbortika)	48
Rába folyó	22, 68
Rába híd	32, 128, 134, 138
(Kis-)Rába part	12, 15, 19, 20, 39, 139
Rábaköz	6, 7, 8, 9, 16, 20, 23, 27, 36, 41, 68, 69, 73, 74, 77, 78, 143, 161, 168
Rábasor (utca)	81, 137, 138, 140, 141, 142
Rábaszentandrás	73
Rábatorok	25, 55
Rábca, Rábcha, Rabycha	22, 24, 27
Rákóczi utca	34, 35
Régi Beled Baráti Kör	84

GYÖKEREK

Répcze, Répcze, Rebche	22, 24
Répcseszeme, Répcze-Szemere	6
római út	7, 68, 69, 78, 164, 168

S Sz

Salamon besenyő fejedelem	49
Savaria	68, 69, 73, 77, 78
Sárvár	70, 76, 77
Schalitz Ferenc	139
Schorm Margit (Kölber Jenőné)	143
Schuller vendéglő	33, 35
Schwartz téglagyár, gödör	139
Sebes ér	22
Sobor	73
Sopron	9, 10, 11, 12, 13, 16, 19, 20, 26, 28, 46, 47, 48, 52, 73, 86, 92
Soproni Levéltár	10, 25, 26, 36, 129, 132
sóhordó út	68, 69, 76
Stessel József	17, 23, 52, 63
Sümegi Mihály	27, 36, 54
Sütőheő László	54
Szabó Miklós	87, 91, 92, 93, 141
Szabó Sarolta (Prátser Kálmánné)	141
Szany	28, 54
Szarvasi Sámuel	86
Szekér György építész	49
Szent-Kereszt	46
Szentgyörgy	17
Szépasszony	48
széplaki birtok	47
Szivar kutya	132, 133, 134
Szombathely	68, 78, 93
Szombathely-Hegyeshalom vasút	140
Szőnyi Eszter	69, 71, 77

GYÖKEREK

T Ty

Takács Károly	22, 41
Teke Julianna	90
Teke Sándor	86, 87, 88, 89, 90
Tene	17
Tenefalva (Vogeldorf)	17
téglaszín	58, 59, 60, 62, 63
Tóth Gyula	139, 140
Tóth Zsófia (id. Pálfi Józsefné)	142
Tudományos Gyűjtemény	9, 17

U Ú Ü Ű

Újfalú, Ujfalu	53
----------------	----

V

Vadosfa, Vados, Vodos	6, 20, 26, 28, 29, 30, 55
Varjas mocsár	78
vashíd	139, 140
Vasvár	28, 47
Vásáros-Falvi, Vásárosfalvi	53, 60
Vásárosfalú	6, 26, 42, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 142, 145, 146
Velem	10
via antiqua, antiqua Via Romanorum	69
Vica, Vidza, Vicza, Viczka, Viccha	6, 8, 11, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 32, 34, 35, 36, 55, 144, 145
Viczay	14
Welen, Velen	6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 19, 29

Z Zs

Zoltán fejedelem	49
------------------	----

GYÖKEREK

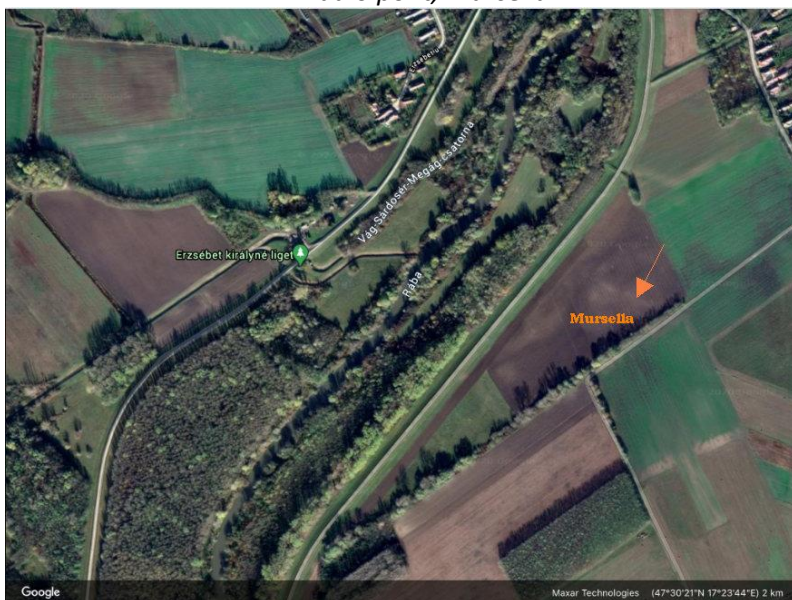
Zsámboki László és Lina néni

134, 139

Színes mellékletek
a Római út a Rábaközben című fejezethez

GYÖKEREK

A kiinduló pont, Mursella

Útirányok

GYÖKEREK

A római út nyoma nyilakkal jelölve (1.-6. kép)

1.

2.

GYÖKEREK

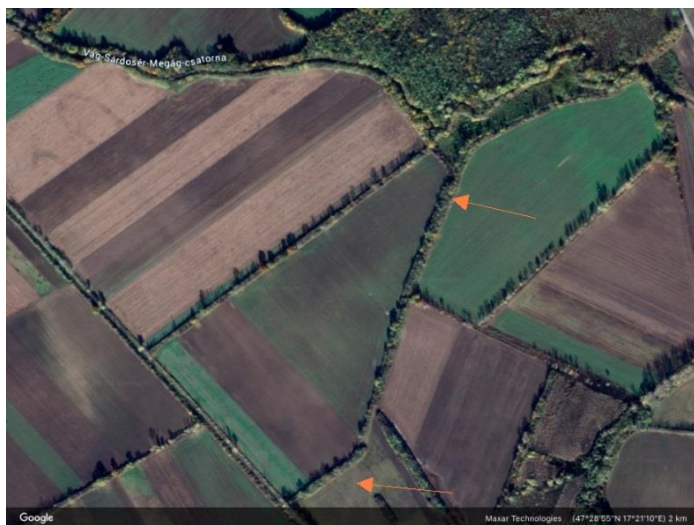

3.

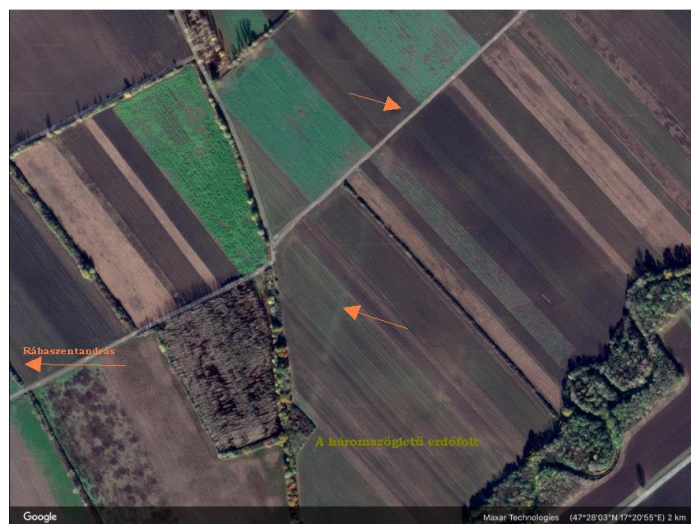

4.

GYÖKEREK

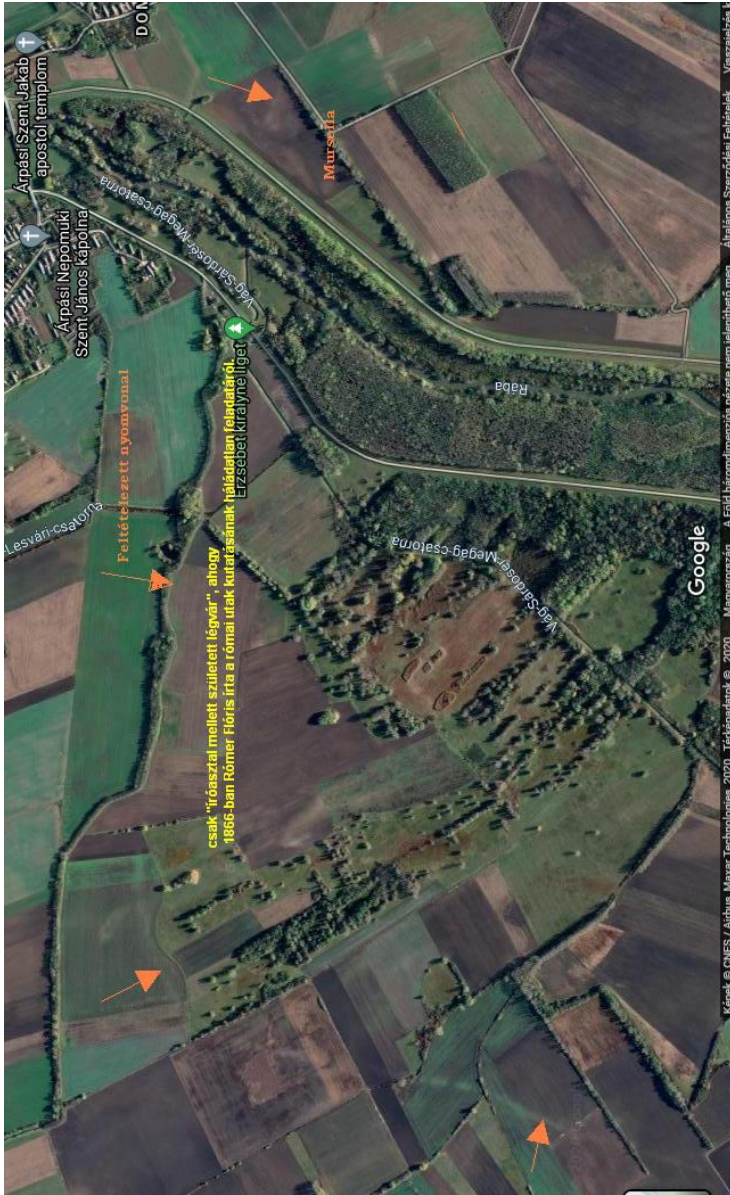

5.

6.

GYÖKEREK

*Mursella és Árpás közötti feltételezett út
(elfordítva)*

A rábaközi római útszakasz rekonstrukciója

GYÖKEREK

Győr-Ménfőcsanaktól-Kemenesszentpéterig